

KÜRESEL DÜZENİN SONBAHARI

Trump Doktrini, Jeopolitik Gerilimler ve Geçiş Çağı

ABD'nin resmî askeri stratejisini uygulayan Trump politikalarının hem ülke içine hem de ülke dışına bakan yüzünü irdelerken, ondan önceki Amerikan başkanlarının diğer ülkelere saldırıp işgal etmek konusunda hiç de ellerini korkak alıştırmadığı göz ardı edilmemeli. Trump'ın programının iki boyutu var: Amerika'nın parçalanmış toplumsal yapısını onarmak ve ABD'nin dünya hâkimiyetini yeniden tesis etmek. Hangisinin baskın olduğu belirsizliğini hâlihazırda koruyor. Bazen izolasyon politikası bazen müdahaleci siyaset izleniyor. Trump'ın "Donroe Doktrini" bu karışımın özel bir şekli; müdahalecilik ama Amerika kıtası ile sınırlı; bu kendi başına yeni değil. "Sonsuz savaşlar"dan kaçınarak esas rakibi Çin'i çevrelemeye odaklanan ABD'nin Venezuela devlet başkanı Maduro'yu kaçırması eski usul bir emperyalizm örneğidir. Egemenlik kavramını alenen ayaklar altına alan bu operasyonu farklı kılan ise tam ölçekli işgal yerine hızlı ve sınırlı "iğne ucu" operasyonu hüviyeti taşımasıdır. Küresel açıdan bu, dünyanın karşılıklı saygı duyulan bölgesel "etki alanlarına" bölünmesi anlamına gelir. Bu alanlarda büyük güçler az çok istedikleri gibi hüküm sürerler.

Trump, uygun gördüğü her an diğer devletlerin işlerine karışma, egemenliklerine meydan okuma veya bu egemenliği zayıflatma hakkına sahip olduğunu açıkça ortaya koydu. Amerikan politikaları açısından bunun yeni bir tarafı yok, sadece örtbas etme çabası nihayete erdi. Selefleri gibi İran'daki rejimi devirmek isteyen Trump ve İsrail'deki dostları nihayetinde İran'da kaos yaratıp ülkeyi parçalamayı amaçlıyorlar. Bir kere daha hatırlatalım ki ABD hem iç hem de dış siyasette her zaman şaşırtıcı derecede saldırgan eğilimliydi. Onlar için savaş sonrası dönem Hiroşima ve Nagazaki ile başladı, ardından Kore, Vietnam ve 1990'dan bu yana ABD'nin dünyanın herhangi bir yerinde savaşmadığı tek bir gün bile olmadı. Grönland ve Kanada'nun ilhaki, güvenlik, harcamalar ve diplomasi alanındaki çekişmelerin gösterdiği üzere Amerikalılar, bir süre daha Avrupalılara karşı sert bir tutum sergilemeye devam edecekler. Zira Avrupalılar ABD'nin dayatmalarına maruz kalmadan Rusya'ya karşı sıcak veya soğuk savaş başlatamayacak durumdalar. Almanya'nın iktisadi sebeplerle ABD'nin Rusya ve özellikle Çin'e yönelik yaptırım politikasına ilanihaye uyum sağlayamayacağı dikkate alınırsa AB içindeki tartışmaların ayyuka çıkması kaçınılmaz. İngiltere ve Kanada'nın Çin'le ilişkilerini başka bir boyuta taşımaları örneğinde görüldüğü üzere Atlantik'in her iki yakasındaki farklılıkları yönetmek, ittifakın jeopolitik belirsizlik çağından daha güçlü mü yoksa daha bölünmüş mü çıkacağını belirleyecektir.

Küresel siyasette maskenin düştüğü anlar vardır; bu, gücün birdenbire ahlaki keşfetmesinden değil, gösteriyi sürdürmenin artık fazla maliyetli hâle gelmesindedir. Davos'ta, Kanada Başbakanı Mark Carney, Trump'ın uluslararası hukuku ve kurumları hiçe sayan tavır karşısında

alışılmadık bir şey yaptı. Sözde kurallara dayalı uluslararası düzenin aslında hiçbir zaman eşit uygulanmadığını itiraf etti. Kısa bir an için, neredeyse bir rahatlama hissedilebilirdi. Gerçek yeni olduğu için değil, sonunda yüksek sesle dile getirildiği için. Oysa nesiller boyunca bize onun tarafsız ve iyiliksever olduğu söylenmişti.

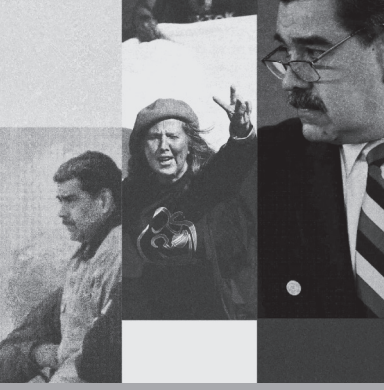
Aslında Yahya Sinvar'ın da kaydettiği gibi Gazze, hemen her şeyi faş etti, yalanlarını, suçlarını, ikiyüzlülüklerini ortalığa döktü. Aksa Tufanı'nun vuku bulduğu 7 Ekim'den beri dünyada hiçbir şey aynı değil, âdeta o gün bir katalizör işlevi gördü. Hemen her şeyin görünüşteki yıldızını kazıyıp attı, içteki çürümüş özü ortaya çıkarttı. Batılı zenginlerin Filistinlilere yönelik yerleşimci soykırımındaki suç ortaklıkları yanında kurdukları tüm komplo ve düzen, gözler önüne serildi. İnşa ettikleri küresel düzenin her köşesinde, her yüzünde gizli saklı hiçbir şey kalmadı. Her sektöre ait her bir dışının nasıl Amerikan-Siyonist ittifakına hizmet etmek ve onu pekiştirmek için kullanıldığını, bu ittifak eliyle gerektiğinde değiştirildiğini hep birlikte gördük.

Dikkatlerden kaçmıyor; Allah'ın yasakladığı sınırlarda dolaşanlar hep aynı isimler. İlginçtir bu kişiler, kendilerini hep saklamaya çalıştılar ancak artık gizli saklı bir şey kalmadı. Bu durum, yaklaşık 1492'den beri ortaya koydukları girişimlerin gerçek niteliğini, inkâr edilemez bir biçimde ortaya koydu. Beyazların üstünlüğü adına ilk yerli kanı döküldüğünden beri açgözlülük ve doymak bilmez bir iştahla 'Tanrı adına', kendileri de 'Tanrı olmak için' hareket ettiler. Rockefeller'e "Servetinizin hesabını verebilir misiniz?" sorusunu sorduklarında onun da "İlk beş seneyi sormazsanız, elbet!" cevabını vermesi sebep-siz değil. Hâlihazırda Batı hegemonyasının işlediği ve sürdürüldüğü her düzeyde sergilenen acımasız şiddetin, mutlak ahlaksızlığın ve ahlaki iflasın derinliklerini keşfediyoruz. İşte böylesi bir ortamda sözümüzün Taha Abdurrahman'ın ifadesiyle "bir deniz misali dolgun, bir ağaç gibi yüce olmasını istemeliyiz. Çabası böyle olanın sayısı az da olsa etkisi çok olur."

İdrak edeceğimiz Ramazan ayını sadece bir ibadet ve takvayı besleyen bir araç olarak görmemeliyiz. Merhum Mevdudi'nin tefsirinde dile getirdiği üzere oruç günleri, aynı zamanda gerçek hidayet rehberi Kur'an şeklinde vücut bulmuş nimeti için Rabbimize şükürümüzün ve minnetimizin bir ifadesidir. Hiç şüphesiz nimete karşı en iyi şükür ise "bir kimsenin var gücüyle kendisini o lütuf veya nimetin gayesine ulaşması için hazırlaması demektir. Kur'an'ın indirilmesinin gayesi de Yüce Allah'ın hoşnutluğuna götüren yolu öğrenmemiz, buna göre yaşamamız ve dünyayı da yalnızca buna yöneltebilmemizdir. Bu sorumluluğu yüklenmemiz en yetkin aracı ise oruçtur."

Yeni sayımızda buluşmak temennisiyle.

İÇİNDEKİLER



GÜNDEM

04

İslâm Coğrafyasını Kasıp
Kavuran Bir Hastalık Fitne-2:
Fitnenin Altı Boyutu

Burhanettin CAN

11

Müslümanlar
Neden Oruç Tutar?

Seyyid Hüseyin NASR

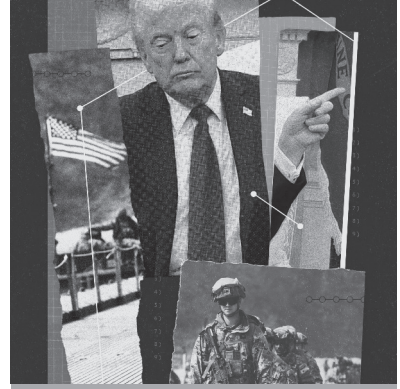
13

Küresel İkiyüzlülüğün
Kusursuz Sahnesi Davos

Radhika DESAI

15

ORTADOĞU'DAN



DOSYA

24

Küresel Düzenin Çöküşü

Mustafa AYDIN

32

Venezuela'dan Tahran'a Trump
Doktrini ve Çok Kutuplu Kaos

Metin ALPASLAN

38

Zamanın Ruhuyla
Yenilenen Dünya Sistemi

Ercan YILDIRIM

43

Sorularla Ortadoğu'da
2026'ya İlk Bakış

Ömer Behram ÖZDEMİR

Umran

Sahibi

Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş. Adına
Şemseddin Özdemir

Genel Yayın Yönetmeni

Cevat Özkaya

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Metin Çiğrıkçı

İdare Merkezi

Bereketzade Mah. Okçumusa Cad.
Bank Han No: 11 Kat: 3 Şişhane
Beyoğlu/İstanbul
Tel: (0212) 293 90 41
(0543) 281 58 85
www.umrandergisi.com.tr
editorumrandergisi@yandex.com
aboneumrandergisi@yandex.com

Temsilcilikler

Ankara: (0312) 418 12 77
İzmit: (0542) 250 75 77
Trabzon: (0462) 321 95 44

Görsel Yönetmen

Tekin Öztürk

Baskı: Çınar Basım Matbaacılık ve Yay.
Yüzyıl Mh. Matbaacılar Cd. Ata Han No: 34 K: 5
Bağcılar - İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00

Şubat 2026 Sayı: 378

(İlk yayın tarihi: 1991 Bülten,
1993 Umran adıyla)

Yaygın, süreli, ayda bir yayımlanır.

Yazıların ve ilanların sorumluluğu

sahiplerine aittir. Bu dergi basın

meslek ilkelerine uymayı taahhüt

eder. *Umran* dergisi TÜRDEB ve

DERGİBİR üyesidir, Kültür ve Turizm

Bak. Kurumsal Abonesidir.

KRİTİK

46

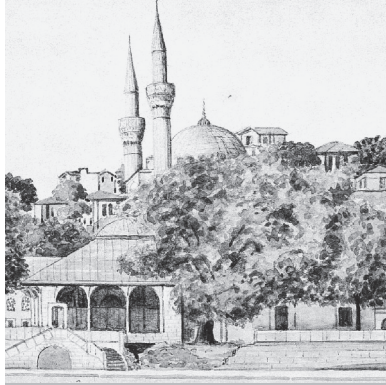
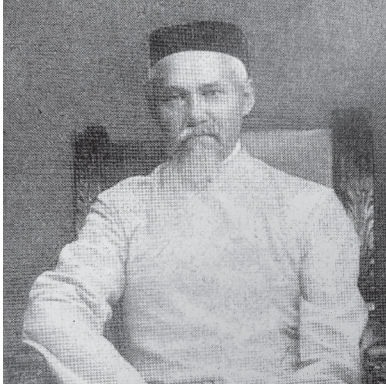
Çağdaş Dönem Müslüman
Düşüncesi
-Bir Tipoloji Denemesi-
Kürşad ATALAR

52

Vefatının 90. Yılında
Rızaeddin Bin Fahreddin
Mustafa AKMAN

58

Hatırlatıcı Bir Metin Olarak
Viyana Günleri
Nazgülü ÇARKANAT



YAŞAYAN İSLÂM

62

İnsanla Yaratıcı Arasındaki
Kutlu Bağ Yeniden Kurmak
Ali AĞÜN

65

Cuma Kayıtları
Hafıza Çukuru
Aytaç ÖREN

KÜLTÜR SANAT

67

Necmettin Turinay'a
80'inci Yaş Armağanı
Halim SEZER

72

Durum, Umut, Yorgunluk ve
Değer Çerçevesinde Aile
Ömer KANTARCI

77

Cemal Şakar'ın Hikâyelerinin
İzini Sürmek
Gülşen ÖZER



Hakk'ı batıldan ayıran, insanlara rehber Kur'ân'ın nâzil olduğu, rahmet, mağfiret ve kurtuluş ayı
Ramazan'ın İslâm alemi ve insanlık için huzura, barışa vesile olmasını Allah'tan niyaz ediyoruz.

Umran

Nasıl Abone Olabilirsiniz?

- Umran Dergisi'ne abone olmak veya aboneliğinizi yenilemek için
0212 293 90 41, 0543 281 58 85 abone hattımızı arayabilirsiniz.
 - www.umrandergisi.com.tr sitemizden Abone Form'u doldurarak
abone olabilirsiniz.
- Abone Ücretleri (Yıllık/12 Sayı)
Yurt içi: 2.250 TL (Öğrenci: 2.000 TL), Yurt dışı: 120 Euro
Birim Fiyatı: 225 TL

Abone Ücretini Nasıl Ödeyebilirsiniz?

- Posta Çeki hesabımıza abone ücretini yatırabilirsiniz.
Posta Çeki Hesap No: 654482 Alıcı Adı: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.
- Banka Hesap numaramıza havale edebilirsiniz.
Banka Hesap No: 8515535-2
IBAN: TR46002050000851553500002 Kuveyt Türk
Hesap Sahibi: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.

İSLÂM COĞRAFYASINI KASIP KAVURAN BİR HASTALIK FİTNE-2: FİTNEİN ALTI BOYUTU

BURHANETTİN CAN

“Her ümmet için bir fitne vardır,
benim ümmetimin fitnesi de maldır.”
Hz. Muhammed (s.)¹

İslâm coğrafyasında vuku bulan tüm hadiseler, iç ve dış dinamiklerin arakesitinde vuku bulmaktadır. Tüm sorumluluğu ve suçu dış güçlere yükleyip kendimizi temize çıkarma, gerçekçi bir yaklaşım olmadığı gibi iman etmenin yüklediği görev ve sorumlulukla da bağdaşmamaktadır. “Siz, insanlara iyiliği emrediyorken, kendinizi mi unutupsunuz? Oysa siz kitabı okumaktasınız. Yine de akıllanmayacak mısınız?” (2/Bakara, 44) ayeti kapsamında İslâm coğrafyasındaki iç dinamiklerin bu büyük kaos ortamında çok büyük payının bulunduğu göz önüne almamız gerekmektedir. Ümmetin hâlihazırdaki durumunu, çok önemli anahtar kavram niteliğindeki *fitne* kapsamında değerlendirmekteyiz.

Geçen sayıdaki yazıda fitnenin semantik alanı incelendi.² Burada çok anlamlı ve çok önemli anahtar kavram konumundaki fitnenin muhataba göre kazandığı anlamları ve Allah’ın imtihan etmesi boyutunu ele alacağız. Ancak fitne odak kavramı kapsamında Allah’ın sınavındaki ana amacın çok iyi anlaşılabilmesi için dinin anlam sahasını ana hatları ile özetlemekte fayda vardır.

DİNİN ANLAM ALANI, TEVHİD DİNİ VE ŞİRK DİNİ/SEKÜLER DİN

Din, İslâmî terminolojide merkezî kavramlardan birisidir. Din kelimesi, dil yönünden incelendiğinde; baş eğmek, itaat etmek, hakkını

almak, ödünç almak, borç etmek, borç vermek, adet edinmek, baş eğdirmek, zorlamak, hesaba çekmek, idare etmek, ceza veya mükâfat vermek ve hizmet etmek gibi anlamları bulunmaktadır.³ Kur’ân-ı Kerim’de dinin bütün bu anlamları bir-biri ile bağlantılı kullanılmakta ve altı boyutlu bir yapı tanımlanmaktadır:

1. Yüce egemenlik sahibinden gelen üstünlük ve galibiyet: *Allah*.

2. Yüksek hâkim otoriteden gelen değerler sistemi: *Tevhidî değer sistemi*.

3. Yüksek hâkim otoriteden gelen değerler sistemi çerçevesinde fitrat üzerine inşa edilen *fikrî ve amelî nizam*.

4. Yüksek egemenlik sahibinin verdiklerine karşı kendini borçlu hissedip boyun eğmek, ona itaat etmek, tapınmak, hizmetkârlık yapmak.

5. Yüksek otorite sahibinden gelen değerler sistemini benimseyip, hayata aktaran insan topluluğu: *Millet/ümmet*.

6. Yüksek otorite tarafından vazedilen nizam uymaya ve ihlâsla bağlanmaya karşılık bu yüksek otoritenin verdiği mükâfat veya karşı gelmek sebebiyle isyan etmeye verdiği ceza: *Cennet, cehennem*.

Kur’ân-ı Kerim’de din kelimesinin bu anlam boyutları ayrı ayrı kullanıldığı gibi altısı bir arada bulunacak şekilde de kullanılmaktadır (9/Tevbe, 29, 33; 40/Mü’min, 26; 3/Âl-i İmrân, 19,85; 8/Enfâl, 39; 110/Nasr, 1-3). Mevdudi, Kur’ân’da

1 Tirmizî, Zühd 26, (2337).

2 Burhanettin Can, “İslâm Dünyasını Kasıp Kavuran Bir Hastalık: Fitne-1: Fitre Kavramının Semantik Analizi”, *Umran*, 2026, sayı: 377, s. 12-19.

3 Mevdudi, *Kur’ân’ın Dört Temel Terimi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2023, s. 113-124. Nakip Attas, *İslâm ve Laisizm*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002, s. 69-99. Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut, İstanbul, 199, s. 86-92.

din kavramına yüklenen anlamın, yukarıdaki anlamları ihtiva edecek şekilde bir bütün oluşturduğunu ifade etmektedir.⁴ Hz. Peygamber Tevbe Suresi'nin 31. ayetini; "Onlar, Allah'ı bırakıp hahamlarını ve rahiplerini, bir de Meryem oğlu Mesih'i rabler edindiler. Oysa hepsi ancak bir ilaha ibadet etmekle emrolunmuşlardı ki, ondan başka hiçbir ilah yoktur. O onların ortak koştukları her şeyden münezzehtir." okuyup aşağıdaki şekilde yorumlarken, din kelimesindeki altı boyutlu anlamın nasıl bir bütünlük taşıdığına da güzel bir örneğini vermiştir: "Aslında onlar, bunlara (ruhbanlarına) tapınmadılar, ancak bunlar (Allah'ın haram ettiği bir şeyi) kendileri için helâl kılınca hemen helâl addediverdiler; (Allah'ın helâl kıldığı bir şeyi de) kendilerine haram edince hemen haram addediverdiler."⁵

Din kelimesinin birinci anlamında yüksek otorite, üstün güç, insan yapısını bilen ve ona göre nasıl yaşaması gerektiğine ilişkin bilgileri (dinin 2 ve 3. anlamı) bildiren, yol gösterici bir güç olmalıdır. Kendisine sunulan bu ikrama karşı insan, bu yüksek otoriteye karşı kendisini borçlu hissetmeli, ona gereken saygıyı göstermeli, ona itaat ve ibadet etmelidir (dinin 4. anlamı). Kendisine sunulan reçeteye bağlı olarak yaşayıp hem bireysel hem de toplumsal temelde barışı ve düzeni sağlayacak bir toplum kurulmalıdır (5. anlam). Kendisine verilen reçeteye uyduğunda ödüllendirilmeli, aksi durumda da cezalandırılmalıdır (6. anlam).

4 Mevdudi, *age.*, s. 113-124.

5 Tirmizî, *Tefsir, Berâe*, (3094).

Altı boyutlu yapıyı göz önüne aldığımızda tevhid dininin birinci boyutu: En yüce, yüksek mutlak hâkim otorite, Allah'tır. Allah, Kur'an-ı

Kerim'de esmâ-ı hüsnâ şeklinde ifade

edilen isimlerle kendini tanıtmaktadır. Rablik ve ilahlık

vasfı konumuzla bağ-

lantılı en önemli iki

noktadır.⁶ Bu ikisi

ile birlikte Allah,

en yüksek otorite

olarak mutlak

hâkim, mutlak

kanun koyucu,

hüküm koyucu,

mutlak yol gösterici,

mutlak terbiye

edici, mutlak huzur

ve sükûn verici ve

tek sığınacak merci

hâline gelmektedir. Allah

bu iki vasfını, hiçbir varlıkla

paylaşmamaktadır (21/Enbiyâ,

22; 25/Furkân, 43; 9/Tevbe, 31;

2/Bakara, 172). Bunun aksi durum şirk olup seküler bir dine

vücut verir.

Tevhid dininin ikinci ve üçüncü boyutu: En üst otorite olarak Allah, Hz. Âdem ile eşini ve onların zürriyetini başıboş bırakmamış, bunalım dönemlerinde onlara resûller, nebiler vasıtasıyla *değerler sistemi* göndererek yol göstermiş, yaşanacak bir sistem vazedmiştir (5/ Mâide, 44-51).

Tevhid dininin dördüncü boyutu: Allah, bahsettiklerine karşılık insanın kendisini Allah'a karşı borçlu hissedip ona itaat etmesi, yalnız ona tapınması ve yalnız ona kulluk yapması ve yalnız ondan korkmasıdır (1/Fâtiha, 1-7; 16/Nahl, 36; 36/Yâ-Sîn, 60, 61; 9/Tevbe, 31; 21/Enbiyâ, 92, 93).

Tevhid dininin beşinci boyutu: Tevhid dinine göre, yüce egemenlik sahibi yüksek otorite olan Allah'tan gelen değerler sistemini benim-

6 Mevdudi, *age.*, s. 113-124. Nakip Attas, *age.*, s. 69-99.

İblis, insanlık âlemine, ırkçılık ve sınıf fitnesini sokmuştur. O sebeple kaos teorisi, etnik ve mezhebî bir zemine oturtulmuştur. Bugün içine düştüğümüz fitneden en az zararlı çıkabilmenin bir yolu, kavmiyetçilikten vazgeçmek, bu hastalığa yakalananları tedavi etmek olmalıdır.

seyip yaşama aktaran insan topluluğu, kabul etmeyenlerden ayrı bir millet/ümmettir (3/Âl-i İmrân, 64, 110; 10/Yûnus, 104-106).

Tevhid dininin altıncı boyutu, ödül ve ceza sistemidir. Ödül ve cezanın bir kısmı, bu dünya, bir kısmı ise öteki dünya ile ilgilidir. Öteki dünyada gerçekleşecek *hesap gününün*, *din günü* şeklinde anılması, bundan dolayıdır.

Kur'ân'da tevhid dini, bu altı boyutu ile tanımlanmaktadır. Bunlardan herhangi birinin inkârı, reddi, önemsiz kılınması dini, tevhid dini olmaktan çıkarmakta, şirk dini/seküler din hâline dönüştürmektedir. Dini, sadece Allah ile kul arasında namaz, oruç, hac, zekât, dua ve zikir boyutlu tanımlayıp onu, ferdin kalbine, vicdanına, evine ya da mabedine hapsedmek büyük bir yanılıdır. Dinin, bireysel hayattan toplumsal hayata, ekonomik hayattan ceza hukukuna kadar günlük hayatın her sahasını tanzim etmesine karşı çıkmak, tevhid dinini parçalayıp yeni bir din inşa etmek demektir. Doğrusu böylesi bir din, *seküler din* olup Kur'ân'a göre şirk dinidir.

FİTNE KAVRAMININ ALTI BOYUTU

Fitne kelimesinin semantik alanı, geçen sayıda çok ayrıntılı bir şekilde analiz edildi.⁷ Burada hatırlatma bağlamında fitnenin anlam alanı özetlenecektir. Fitne: halisini sahtesinden ayırmak için altını potaya atıp eritmek, bir şeyi arıtmak, madeni ateşte eritmek, bir şeyi ateşte eritmek, yanmak, yakmaktır. Bir kimseye dininden ve görüşünden dönmesi için işkence etmek, bir şeyi denemek, sınavarak öğrenmek, sınamak için güç, zor ve sıkıntılı işlere maruz bırakmak, bir kimseyi sıkıntıya uğratmak, birini ayartmak, baştan çıkarmak, kandırmak, saptırmaktır. Kişiyi üzerinde olduğu durumdan uzaklaştırmak, bir şeyi ortadan kaldırmak, kişiyi hedefinden uzaklaştırmak, düşünce ve inançlarından

vazgeçirmektir. Dalâlete düşmek, bir şeyden çok hoşlanmak; bir şeye aşırı düşkün ve tutkun olmaktır. Âşık olmak, birini büyülemek, birinin aklını başından almak, gönlünü çalmak, aklını çelmek, insanı ne yapacağını bilemeyecek derecede şaşkına çevirmek, döndürmektir. Deneme ve tecrübe etme, imtihan, bela, kötülük yönünden ayartma, mihnet, azap, iğvâ, kışkırtma, azdırma, baştan çıkarma, zulüm, baskı, ayrılık, nifak, karışıklık, kargaşa, iç savaş, kanlı çarpışma, ihtilaf, çekişme, birbirine düşme, kardeş kavgasıdır. Deneme, sınama; baskı, işkence; saptırma, saptırma ve ayartma; fesat, kargaşa, karışıklık çıkarma; bela ve musibet; azap; deliliktir.⁸

Kur'ân'da fitne kelimesi Allah, insan ve şeytanla alakalı kullanıldığından fitnenin çok geniş anlam kümesi, kullanıldığı varlıkla ilgili genel anlam kümesinin bir alt anlam kümesi hâline dönüşmekte, anlam sahası kısıtlanmaktadır. Bu durumda fitne kelimesi; Allah'a nispet edildiği zaman lehlerine ya da aleyhlerine olmak üzere, kulların iyi ya da kötü şeylerle denemeleri; insanla ilgili olduğunda, her türlü kötülük, ayartma, manevi çöküntüye uğrama, baskı, dinî-siyasi, sosyal kargaşa ve şeytanla alakalı olduğunda saptırma anlamına gelmektedir.⁹

Fitne kelimesinin ıstılahi anlamı, Allah'ın, insanın, şeytanın var olduğu, değişik imtihan alan/konularının ve ödül ve ceza sisteminin yer aldığı altı boyutlu bir uzay inşa etmektedir. Bu uzayın her boyutu birbiriyle bağlantılı olarak insanın/insanların arınması, saflarının berraklaşması, inananla inanmayanın, samimi olanla olmayanın, sebat edenle etmeyenin, ihlaslı olanla olmayanın, zalimle mazlumun,

8 Hüseyin Keskin, *Kur'ân'da Fitne Kavramı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003, s. 19-36. Vecdi Akyüz, *Kur'ân'da Siyasi Kavramlar*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 311-339. Râğıb El-İsfehâni, *Müfredât, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, çev. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul, 2007.

9 Hüseyin Keskin, *age.*, s. 19-36. Vecdi Akyüz, *age.*, s. 311-339.

7 Burhanettin Can, *agy.*

kalbinde hastalık bulunanla bulunmayanın, dünyevileşenle dünyevileşmeyenin, muttaki olanla olmayanın birbirinden ayrıştırılması için şeytanın da katalizör olarak kullanıldığı bir ortamda insanın, Allah tarafından imtihana tâbi tutulmasıdır. İmtihan eden, deneyen, sınavan Allah; denemeye tabi tutulan insan, insanın denemeye tabi tutulduğu alanlar/konular ve katalizör olarak kullanılan şeytandır. Fitne kavramı, bu çerçevede, altı boyutlu bir uzayda ele alınıp değerlendirilirse, gerçek anlamına ve ağırlığına kavuşabilir.

DİNİN ALTI BOYUTU İLE FİTNE KAVRAMININ ALTI BOYUTU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Tevhid dinine göre bu dünya Allah'tan gelen değerler sistemine göre düzenlenir ve insanlar ona göre yaşarlar. Bu dünyada tevhidi değerler sistemine göre takınılan tavır, inşa edilen hayat ve yapılan her şey hesap gününde değerlendirilmeye tâbi tutulur. O sebeple tevhidi değer sistemine göre bu dünya ahiretin tarlasıdır. Bu dünyada yapılanlara göre insanlar öte dünyada ya cennetle ya da cehennemle ödüllendirileceklerdir. İşte fitne olgusu, dinin altıncı boyutunu meydana getiren ödül ve ceza sistemine göre herkese layık olduğu muamelenin yapılabilmesi, ödüllendirilmesi veya cezalandırılması için bir arındırma, ayrıştırma sistemidir.

Fitnenin altı boyutlu bir uzay olduğunu göz önüne aldığımızda fitne sistemini şöyle formüle edebiliriz: İmtihan eden Allah'tır; imtihan edilen insandır. İmtihan konuları/araçları nimetler ve külfetlerdir. İmtihanda saptırıcı, kafa karıştırıcı unsurlar, İblis'in yolundan giden cin ve insan şeytanlarıdır. İmtihan sonucu, ödül ve cezadır. Fitnenin son bulması ise tüm dünyanın İslâmlaştırılmasıdır. (2/Bakara, 193, 8/Enfâl, 39).

FİTNE KAVRAMININ ALLAH BOYUTU: ALLAH'IN İMTİHAN ETMESİ

İnsanın yaratılışında, "Allah'ın Âdem'e secde edin!" emrine İblis'in itaat etmemesi ile başlayan bir süreçte İblis, Hz. Âdem'e ve onun izinden giden herkese savaş açmıştır. Bunun ilk sonucu, Hz. Âdem'le eşinin İblis'in fitnesine/vesvesesine kapılarak cennette Allah tarafından kendilerine tanınan hukuka riayet etmemele-

rinden dolayı cezalandırılıp yeryüzüne gönderilmeleri olmuştur. Allah, Kur'an'ın değişik ayetlerinde Hz. Âdem'den meydana gelecek nesilleri başıboş bırakmayıp onlara yol gösterici rehberler, nebiler ve resûller göndereceğini vaat etmiştir.

Gönderilen elçilere tâbi olanların ödüllendirileceği, tâbi olmayanların da cezalandırılacağını ifade etmiştir. Rehberler ve onlarla gönderilen değerler sistemine tâbi olup olmama imtihanın odak noktasıdır. Bu imtihan insanlığın tekâmülü içindir. Genelde imtihan, kabiliyeti ölçmek için yapılan yoklama, kişinin manevi direnme gücünü ortaya koyan zor durum anlamına geldiğine göre Allah'a nispet edilen fitne kelimesi, ödül ve ceza için bir arındırma, ayrıştırma mekanizmasıdır. Kur'an'da da en çok bu anlamda kullanılmaktadır.¹⁰

İnsanlığın, değişik fitnelerle sürekli ve karmaşık bir denemeye tâbi tutularak, tekâmüle doğru yol alması istenmektedir. Ayrık otlarının, zehirli unsurların, hastalıklı yapıların arındırılarak, ayrıştırılarak insanlığın tekâmül etmesi, olgunlaştırılması, daha sağlıklı ve sıhhatli bir yapıya kavuşturulması ve bu imtihan karşısında takındığı tutum ve tavra göre ödüllendirilmesi için fitne, bir sistem olarak ortaya konmuştur. Bu imtihan, bazen nimetle bazen de külfetle gerçekleştirilmektedir. İnsanın nimet ya da külfet, zahmet, sıkıntı karşısındaki düşünce, tutum ve tavır değerlendirilmektedir.

Allah, her şeyi bir kanuniyete göre yaratmıştır. Sünnetullah diye isimlendirilen bu ilahi yasa, değişmezdir (17/İsrâ, 77; 33/Ahzâb, 38; 48/Fetih, 23). Kâinattaki her şey ve her canlı bu yasaya tâbidir. Fitne, bu genel sistem içerisinde, sünnetullaha tâbi insanların arındırılması, ayrıştırılması ve bu arındırma ve ayrıştırmanın sonucuna göre ödüllendirilmesi ile ilgili özel bir alt sistem, özel bir alt yasa olarak var kılınmıştır: "Her nefis ölümü tadıcıdır. Biz sizi, şerle de hayırla da deneyerek imtihan etmekteyiz ve siz bize döndürüleceksiniz." (21/Enbiyâ, 35).

İmtihan bir ayrıştırma olduğuna göre imtihanın şartları da ona göre olmaktadır/olacaktır: "Andolsun, biz sizi bir parça korku, açlık ve bir parça mallardan, canlardan ve ürünlerden

¹⁰ Hüseyin Keskin, age.

eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele.” (2/Bakara, 155). Ayet, insan için özel anlam ve ağırlığı olan sevdikleri ile ilgili bir imtihanın varlığına dikkat çekmektedir. İnsanın tâbi tutulduğu imtihan mal, mülk, makam, rızık, evlat, eş, dost, akraba, kavim, sağlık, ölüm, hastalık, musibet, yokluk, düşman tasallutu gibi hem nimet hem de külfet şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla fitne kelimesinin insanla ilgili boyutunda insanın tâbi tutulduğu/tutulacağı alan ya da konular göz önüne alınması gerekmektedir.

ALLAH'IN MELEKLER TOPLULUĞUNU İMTİHANI

İnsanın yaratılışı, Kur’ân’ın değişik surelerinde farklı derinliklerde fakat her seferinde değişik bir açılım getirilerek anlatılmaktadır (2/Bakara, 29-39; 7/A’râf, 10-27; 20/Tâ-Hâ, 115-129; 59/Zümer, 16; 15/Hicr, 27-43; 17/İsrâ, 61-65). Bu ayetlerde dikkat çeken önemli bir nokta, insanın yaratılışı ile ilgili meleklerin serzenişte bulunarak insanın olumsuz yönünü dile getirmeleridir. İlahi planı bilemedikleri için takındıkları bu tavrın yanlışlığı, bir imtihan ile kendilerine gösterilmiştir. Allah, Hz. Âdem’i varlık/eşya hakkında bilgilendirip, melekleri bilgilendirmemiştir. Sonra eşya, melekler topluluğuna gösterilerek ne oldukları sorulmuş; melekler, yöneltilen soruya cevap veremezken Hz. Âdem, soruyu cevaplandırmıştır. Melekler tarafından zaafı öne çıkarılarak değerlendirilen Hz. Âdem, sınavın sonunda üstün konuma gelmiştir (2/Bakara, 31-33). Bu üstünlüğün bir nişanesi olarak, saygı anlamında, meleklerin Âdem’e secde etmesi Allah tarafından emredilmiştir. Bu da melekler topluluğu için bir imtihanı ve İblis hariç, melekler topluluğunun tümü emri yerine getirmiştir (2/Bakara, 34; 7/A’râf, 11; 20/Tâ-Hâ, 116; 15/Hicr, 29-31).

O ana kadar davranış bakımından melek özelliği gösteren topluluk, yapı olarak melek ve cinlerden meydana gelmişti. Topluluk, secde edip etmemeye bağlı olarak davranışları farklılaşıp birbirlerinden ayrıışmışlardır. Fiziksel yapı (donanım) bakımından melek olanlar, Allah’ın emrine itaat edip, secde etmişler; fiziksel yapı olarak ateşten yaratılan cinlerden İblis, emre itaatsizlik ederek secde etmemiştir.

Bu şekilde bir ayrışma, insanoğlunun kaderinde önemli bir dönüm noktası olup, insan için en tehlikeli bir düşmanı, fitne kaynağını ortaya çıkarmıştır. İblis, kendisinin ateşten, Âdem’in topraktan yaratılmasını referans alarak ateşten yaratılanların, topraktan yaratılanlara göre daha üstün bir sınıfı oluşturduklarını ileri sürerek ilk ayırımı (*kavmiyetçilik*) yapmış ve secde etmeyi reddetmiştir. (2/Bakara, 34; 7/A’râf, 12-13; 15/Hicr, 31-33).

O sebeple etnik ve sınıfsal ayırım fitnesi, şeytani düşüncenin ürünüdür. İblis, insanlık âlemine, ırkçılık ve sınıf fitnesini sokmuştur. Faşizm, kapitalizm ve komünizm, ırkçılık ve sınıf fitnesinin bir sonucudur. O sebeple kaos teorisi, etnik ve mezhepsel bir zemine oturtulmuştur. Bugün içine düştüğümüz fitneden en az zararlı çıkabilmenin bir yolu, kavmiyetçilikten vazgeçmek, bu hastalığa yakalananları tedavi etmek olmalıdır.

İblis’in Hz. Âdem’e bu tavrı gösterdiği an, aynı zamanda olumsuz değer sisteminin (fitne sistemi) ortaya çıkmasının başlangıcı olmuştur. İblis’in isyanından sonra bir tarafta Hz. Âdem ve eşi, diğer tarafta İblis vardır. İki ayrı varlık, birbirine karşıt iki ayrı safta konumlanmıştır. İblis, artık Hz. Âdem ile eşinin ve tüm insanlığın apaçık bir düşmanıdır (20 Tâ-Hâ, 117).

İLK İNSAN HZ. ÂDEM’LE EŞİNİN İMTİHANINDA İBLİS FAKTÖRÜ VE CENNETTEN ÇIKARILMA

Hz. Âdem ve eşi cennete yerleştiklerinde hayatlarını tanzim edebilecekleri gerekli tüm değerler kendilerine bildirilmiştir. Yasak ve serbestlik alanları ortaya konmuş ve iki kişilik bir toplumun hayatına ilişkin tüm düzenlemeler yapılmış ve cennette kalabilmeleri için gerekli hukuki sistem belirlenmiş ve kendilerine çok açık bir şekilde bizzat Allah tarafından bildirilmiştir. Kendilerine cennetin diledikleri yerinde, diledikleri miktarda yeme, içme hakkı verilmiş; ancak mahiyetini bilmedikleri bir tek ağaca yaklaşmamaları, onun meyvesinden yememeleri kendilerinden istenmiştir. Cennette kalmaları, barınma, yeme-içme ihtiyaçlarının karşılanması ve güvenlikte kalmaları, bu yasağa uymalarına bağlı kılınmıştır (2/Bakara, 35; 20/Tâ-Hâ, 118-119). Ayrıca Allah Hz. Âdem’e, İblis’in düşmanları olduğunu bildirmiş, ona dikkat etmeleri gerektiğine de hususen dikkat

İblis'in inşa etmeye çalıştığı fitne ortamlarından çıkmak için nefsimize hoş gelenlerin ilahi rızaya ve emirlere uygun olup olmadığı sorgulanmalıdır. Bu yapılırken unutulmaması gereken kaçınılmaz gerçek, ölüm ve hesap günü olmalıdır. Bu dünyada yapacağımız her şeyin hesabının verileceği şuuru bizi, fitneye hizmet etmekten alıkoyacak en önemli etkenlerden biridir.

çekmiştir: “*Ey Âdem, bu gerçekten sana da eşine de düşmandır; sakın sizi cennetten sürüp çıkarmasın, sonra mutsuz olursun. Şüphesiz ki, senin acıkmaman ve çıplak kalmaman cennette kalmana bağlıdır.*”, “*Ve gerçekten sen burada susamayacaksın ve güneş altında yanmayacaksın da.*” (20/Tâ-Hâ, 117-119; 7/A'râf, 22)

Ayetlerden Hz. Âdem'le eşinin, İblis kendilerine yaklaşip vesvese verinceye kadar, yasak ağacın meyvesine karşı bir arzu, bir eğilim duymadıkları, ona ihtiyaç hissetmedikleri anlaşılmaktadır. Ancak İblis'in kendilerine yaklaşip yaptığı telkinlerin sonunda bir arzu, eğilim ve ihtiyaç duygusu ortaya çıkmıştır (2/Bakara, 36).

Ayetlerden, yasak ağacın mahiyetini İblis'in bildiği ve fakat Hz. Âdem ile eşinin bilmediği anlaşılmaktadır. İblis, Hz. Âdem'le eşine bu noktadan hareketle tuzağını kurmuş ve yasak ağacın mahiyetini, tam zıt istikamette anlamlandırarak ve de çok daha üst vaatlerde bulunarak onlara sunmuştur: “Şeytan, kendilerinden ‘örtülüp gizlenen çirkin yerlerini’ açığa çıkarmak için onlara vesvese verdi ve dedi ki: ‘Rabbinizin size bu ağacı yasaklaması, yalnızca, sizin iki melek olmamanız veya ebedi yaşayanlardan kılınmamanız içindir.’”, “*Ve: ‘Gerçekten ben size öğüt verenlerdenim’ diye yemin de etti.*” (7/A'râf, 20, 21; Bk. 20/Tâ-Hâ, 120-121)

Allah'ın açık ikazına rağmen, bir tek yasak ağaca tamah edilip İblis'in gerçekleşmesi mümkün olmayan vaatlerine uyulmuştur. İblis'in söylediklerinin doğru olup olmadığı noktasında tefekkür edilmemiş, Allah tarafından açık bir şekilde düşmanları olduğu kendilerine bildirilen İblis'in amacı, niyeti, hedefi ve söylediklerinin mahiyeti sorgulanmamıştır. Allah'ın daha önce kendilerine verdiği bilgiler, hiç göz önüne alınmamıştır. ‘Ölümsüzlüğün’, ‘iki melek olmanın’ ve ‘yok olmayacak mülke sahip olmanın’ dayanılmaz cazibesi, vaat edilenlerin gerçekleşebilir olup olmadığının düşünülmesini

ve kurulan tuzağın görülmesini engellemiştir. Stratejik akıl devre dışı bırakılmıştır. Hz. Âdem ile eşinin Allah'ın emirlerine uymamalarının bedeli, çıplak kalmaları ve Cennetten çıkarılıp yeryüzüne gönderilmeleri olmuştur (7/A'râf, 22-25).

FİTNE DENKLEMİNDE İBLİS'İN İNSANLIĞA SINIRSIZ VE TOPYEKÛN SAVAŞ İLANI

İblis, Allah'ın melekler topluluğuna Âdem'e “secde edin” emrine karşı çıkarak isyan etmiştir. Bunun sonucunda Allah tarafından lanetlenmiş ve kovulmuştur. Ancak İblis, secde etmeme olayından sonra Allah'tan “insanların dirileceği güne kadar yaşama” mühleti istemiş ve istediği kendisine verilmiştir (7/A'râf, 14-15; 17/İsrâ, 61-63; 15/Hicr, 36-38). İblis'e istediği izin verilince, yaptığı yemin ile tüm insanlığa sınırsız ve topyekûn bir savaş ilanında bulunmuştur: “*Dedi ki: ‘Madem öyle, beni azdırdığından dolayı onları (insanları) saptırmak için mutlaka senin dosdoğru yolunda (pusu kurup) oturacağım.*”, “*Sonra da muhakkak onların önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından kendilerine sokulacağım. Onların çoğunu şükredici bulmayacaksın.*” (7/A'râf, 16, 17; 15/Hicr 39; 38/Sâd, 79-84)

İblis'in insanlığa meydan okumasına ve savaş ilanına karşı Allah, İblis'in açtığı sınırsız ve topyekûn savaşın (hibrit savaş modeli) bileşenlerini açıklayarak insanlara hem yol göstermiş hem de onları İblis'e karşı uyarmıştır: “*Demişti ki: ‘Git, onlardan kim sana uyarsa, şüphesiz sizin cezanız cehennemdir; eksiksiz bir ceza.’*” (17/İsrâ, 63). “*(Allah): ‘Onlardan güç yetirdiklerini sesinle sarsıntıya uğrat, atluların ve yayalarınla onların üstüne yaygarayı kopar, mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol ve onlara çeşitli vaatlerde bulun.’ Şeytan, onlara aldatmadan başka bir şey vadetmez.*” (17/İsrâ, 64).

İblis yaptığı bu büyük yeminle; “insanları saptıracağını”, “fıtratı bozmayı emredeceğini” (4/Nisâ, 118-119), “yeryüzünde onlara günahları süsleyeceğini”, “ihlaslı kullar müstesna olmak üzere hepsini azdıracacağını” (15/Hicr, 28-43; 38/Sâd, 70-85), “insanları, ayartıp, yoldan çıkarıp saptıracağını” (3/Âl-i İmrân, 155; 4/Nisâ, 60; 6/En’âm, 71), insanların kalbine vesvese vereceğini (114/Nâs, 5; 7/A’râf, 200, 201; 8/Enfâl, 11), “insanları kuruntuya düşüreceğini (4/Nisâ, 119-120; 7/A’râf, 20-21; 17/İsrâ, 63-64), “kötülükleri güzel göstereceğini” (6/En’âm, 43; 8/Enfâl, 48; 16/Nahl, 63; 27/Neml, 24; 29/Ankebût, 38; 47/Muhammed, 25), “İnsanları aldatmak için yaldızlı laflar söyleyeceğini” (6/En’âm, 112-113), “aşırı vaatte bulunacağını” (4/Nisâ, 120; 14/İbrahim, 22; 17/İsrâ, 64), “her türlü kötülüğü emredeceğini” (2/Bakara, 169; 4/Nisâ, 14, 118-119; 6/En’âm, 128; 7/A’râf, 200; 24/Nûr, 21; 38/Sâd, 82-83), “edepsizliği emredeceğini” (24/Nûr, 21), “çıplaklığı teşvik edeceğini” (7/A’râf, 27), “Allah ile kandırmak isteyeceğini” (35/Fâtır, 5, 6), “resûllerin yapıp ettiklerine-söylediklerine fitne sokmak isteyeceğini” (22/Hacc, 52, 53), genelde insanları, özelde müminleri “fakirlikle korkutacağını” (2/Bakara, 268; 7/A’râf, 200-201; 41/Fussilet, 96; 23/Mü’minûn, 97-98), “hayırlı olan işleri unutturacağını” (12/Yûsuf, 42; 18/Kehf, 63), “müminlerin arasına kin ve düşmanlık sokmak isteyeceğini” (5/Mâide, 91; 12/Yûsuf, 100; 17/İsrâ, 53; 58/Necm, 10, 19), “kendi dostlarını Müslümanlara karşı kışkırtıp, tahrik edeceğini” (6/En’âm, 121; 3/Âl-i İmrân, 175) çok açık bir şekilde beyan etmektedir.

SONUÇ: İBLİS’İN İNŞA ETTİĞİ FİTNE ORTAMLARINA KARŞI DİKKATLİ OLMAK

Kur’ân-ı Kerim’de İblis’in tüm bu beyanlarına yer verilmesi, Allah’ın bize tehlikenin ana kaynağını göstermesi ve ona göre davranmamızı istemesindedir. Her türlü fitne ortamından en az zararlı çıkmanın yolu, Kur’ân ve Sünnet’in tanımladığı, tasvir ettiği şuurlu mümini ortaya çıkarabilmektir.

Yol boyu İblis faktörünü ve *İblis*’in insanlığa açtığı sınırsız ve topyekûn savaş olgusunu unutmamak gerekmektedir. İblis, kurduğu ve de kuracağı tuzaklarla insanın kötülük cephesinin kapılarını açarak tamahkârlık, aç gözlülük,

doyumsuzluk, şükürsüzlük ve ölümsüzlük fitnesini harekete geçirmek isteyecektir. İnsanlığın kaderinde mal, makam ve evlat fitnesi, İblis ve İblis’in yolunda gidenlerin tarih boyu harekete geçirmek için gözettiği alanlar olmuştur ve de olacaktır (8/Enfâl, 26-29; 5/Mâide, 48; 6/En’âm, 165; 3/Âl-i İmrân, 186; 16/Nahl, 92; 27/Neml 40; 76/İnsan, 2; 64/Teğâbun, 14-18). Ayrıca ölümü unutturarak, ölümsüzlük fitnesini harekete geçirip insanın, ahireti ve hesap gününü unutmaması için çalışmış ve de çalışacaktır.

O sebeple İblis’in inşa etmeye çalıştığı fitne ortamlarından çıkmanın bir yolu, nefsimize hoş gelenlerin ilahi rızaya ve emirlere uygun olup olmadığının sorgulanmasıdır. Bu yapılırken unutulmaması gereken kaçınılmaz gerçek, ölüm ve hesap günü olmalıdır. Bu dünyada yapacağımız her şeyin hesabının verileceği şuuru bizi, fitneye hizmet etmekten alıkoyacak en önemli etkenlerden biridir.

O sebeple İblis’in inşa etmeye çalıştığı fitne ortamlarından çıkmanın bir yolu da öncelikle İblis’in insanlığa açtığı sınırsız ve topyekûn bir savaşın varlığının asla unutulmaması, yol boyu göz önünde bulundurulmasıdır. Bu sebeple itici, bölücü, parçalayıcı değil affedici ve kuşatıcı olunmalıdır. İtidal elden bırakılmamalıdır.

O sebeple *İblis*’in inşa etmeye çalıştığı fitne ortamlarından çıkmanın diğer bir yolu, mahiyetine tam vâkıf olmadığımız bilgileri gerçek kabul edip ardına düşmemek ve yaygınlaştırmamaktır. Fitne (*kaos*) ortamında medyada, sosyal medyada/dijital ortamlarda servis edilen bilgilerin kahir ekseriyetinin, belli bir amaca hizmet etmek üzere, istihbarat örgütleri tarafından servis edildiği göz önüne alınmalıdır.

Henüz vakit varken Allah’ın Resulü’nün aşağıdaki uyarısına bu açıdan bakılmalı ve gereği yapılmalıdır: “İlerde gerçeği duymayan sağır, hakkı söylemeyen dilsiz ve gerçeği görmeyen kör fitnelere olacaktır. Kim fitneye yönelirse, o da ona yönelecektir. Dilin ona yönelmesi kılıç etkisi yapacaktır.”¹¹

11 Rudai, *Büyük Hadis Külliyyatı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2014, c: 3, s. 431, hadis no: 9788.

MÜSLÜMANLAR NEDEN ORUÇ TUTAR?

SEYYİD HÜSEYİN NASR

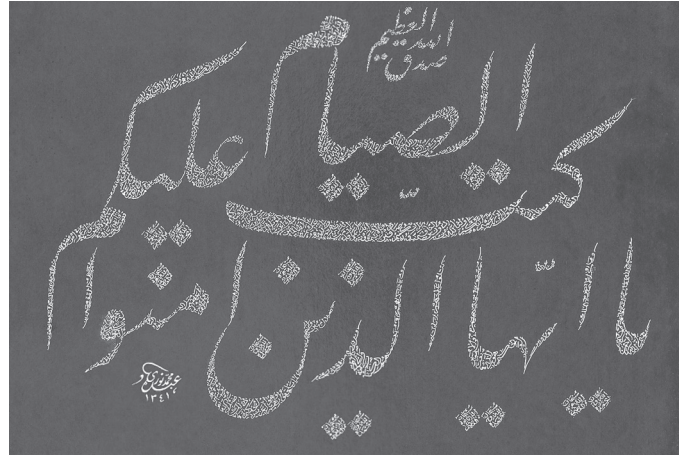
Kimi hakikatler doğası gereği aşikârdır ve normal şartlarda tartışılmasına gerek yoktur.* Ancak en açık hakikatlerin bile şüphe bulutlarıyla örtüldüğü ve sorgulandığı bir çağda, en bariz olanları bile tartışmak zorunda kalabiliyoruz. Bu hakikatlerden biri de insanın hayatında bir züht unsurunun gerekliliğidir. Nefsi terbiye ve züht olmaksızın bir dinin ve dolayısıyla bir insan kültürünün mevcudiyetini düşünemeyiz.

Duyusal algının tadını çıkarabilmek için bile, zaman zaman mutlak duyulara bağlı bir hayattan uzaklaşmak lazımdır. Taocu anlayıştakilerin de belirttiği gibi döngüyü yaratan şey döngünün kendi uzay boşluğudur. Manevi dünyaya geçişi mümkün kılıp kılmadığı meselesini bir tarafa bırakalım, duyular dünyasının kendisini dengeleyen şey de işte duyuların maddi nesnelere yönelik belirli ölçülerdeki bu sınırlamadır.

ORUÇ İLAHİ İRADEYE BOYUN EĞMEKTİR

Oruç ibadeti de bu sınırlama pratiklerinden biridir. İslâm dinine göre oruç, ramazan ayı boyunca farz, yılın diğer dönemlerinde de tavsiye edilen bir ibadettir. Kur'ân-ı Kerim'in belirttiği gibi bu ibadet önceki dinlerde de vardı. İslâm'ın

* Bu makale, Seyyid Hüseyin Nasr'ın *Islamic Life and Thought* (Albany: State University of New York Press, 1981, s. 214-215) kitabındaki "Why Do Muslims Fast" başlıklı kısmının Süheyla Küçük tarafından yapılan çevirisine ara başlıklar konulmasıyla oluşturulmuştur. (Umran)



Hattat Mehmet Nuri Sivasi Bakara Suresi, 183. ayet-i kerime (1923). Gubari Kelimesi Arapçada "toz" manasındaki gubar kelimesinden türetilen "toz gibi" anlamına gelir. Mehmet Nuri Sivasi hat sanatında görülen klasik formların dışına çıkarak, talik ve sülüs hatların içini büyük bir sabırla gubari yazılarıyla doldurmuştur.

yaptığı şey yalnızca bu uygulamayı ramazan orucu şeklinde yeniden canlandırıp kurumsallaştırmak olmuştur. Ramazan orucunun elbette ki birtakım toplumsal, görünen özellik ve faydaları vardır, zaten bunlar sıklıkla konuşulmaktadır. Ancak bazen bu tartışmalar bazı çevrelerde biraz fazla vurgulandığı için burada orucun en büyük erdemi yoksullara verilen sadakaya indirgenebilmiştir. Elbette bu hayırseverlik erdeminin inkâr edecek değiliz fakat şekli ne olursa olsun nihai maksadı Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak olmayan hiçbir hayırseverlik erdem görülemez. Oruç ibadeti de bu manada

Oruçla beraber bedenın isyankâr temayülleri, bu eğilimlerin ilahi iradeye sistematik bir şekilde teslim edilmesiyle yavaş yavaş bastırılır ve yatıştırılır. Çünkü her açlık anında Müslümanın ruhuna, bedenın tutkularının göz ardı edilmesinin ilahi bir emre itaat etmek için olduğu hatırlatılır.

özü itibarıyla ilahi iradeye boyun eğmektir. Yoksul ve muhtaç durumdaki kişilere yardım etmek, onların açlık ve susuzluğunu hissetmek gibi erdemler ancak bu teslimiyetten sonra anlam kazanır.

Ancak orucun en zor yanı, nefsinin arzularının Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle *nefs-i emmâreyi* sınırlamasıdır. Oruçla beraber bedenın isyankâr temayülleri, bu eğilimlerin ilahi iradeye sistematik bir şekilde teslim edilmesiyle yavaş yavaş bastırılır ve yatıştırılır. Çünkü her açlık anında Müslümanın ruhuna, bedenın tutkularının göz ardı edilmesinin ilahi bir emre itaat etmek için olduğu hatırlatılır. Bu sebeple oruç; sadece yemek ve içmekten değil, her türlü şehvet ve bedensel tutkudan da uzak durmayı içerir.

MADDİ VAROLUŞUN ÖTESİ

Bu sistematik sınırlamanın sonucu olarak insan ruhu, içinde bulunduğu doğal çevreden bağımsız olduğunu ve bu dünyada yaşadığını ama bu dünyaya ait olmadığını idrak eder. Tam bir imanla oruç tutan kişi, bu dünyada bir misafir olduğunu ve bu maddi varoluşun ötesinde bir gaye için yaratıldığını çok çabuk anlar. Böylece, etrafındaki dünya onun nazarında maddi değerini kaybederek "boş" ve şeffaf bir hâl alır ki bu durumda Allah Teâlâ'dan başkasını göremez olur.

Dahası, şeylerin bu fani ve "boş" doğası, yerini Allah Teâlâ'nın bir nimeti olma görünümüne bırakır. Yıl boyunca düşünmeden yiyip içtiklerimiz, oruç döneminde her zamankinden daha çok manevi bir anlam kazanarak bize ilahi bir hediye (*nimet*) şeklinde tecelli eder.

Oruç tutmak aynı zamanda dünyanın tutkularına karşı saflığın zırhını giymektir. Elbette zahiren bedenın arzularını öldürmek manevi anlamda yeniden doğmak demektir. Nitekim oruçlu insan, dünyevi tutkuların ötesinde Allah'ın emrine uyduğu için oruç tuttuğunu aklından çıkaramaz. İnsan, oruç tutarak, ihtiras dünyasına karşı Allah'ın safına geçtiğini hatırlar. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in orucu çok sevmesi de bundandır. Oruç fakirliği şeref gören (*el-fakru'l-fahrî*) "nebevî manevi fakirliğin" temel bir unsurudur.

Tutkuların ölümü, insan ruhunu nefsinin kirlerinden arındırır. Oruç, kişiyi ve buna bağlı olarak İslâm toplumunu yeniler ve ona ahlaki ve manevi yükümlülükleriyle hedeflerini hatırlatır. İşte bu yüzden mübarek ramazan ayının gelişi sevinçle karşılanır. Çünkü bu ayda semanın kapısı müminler için ardına kadar açılır ve oradan üzerlerine rahmet yağar. Ramazan orucunu tamamlamak, her Müslümanı ilahi iradeye göre yaşama ve hareket etme kararlılığıyla bir sonraki yıla hazırlayan bir yenilenme ve yeniden doğuş anlamına gelmektedir.

Oruç ayrıca insan ruhuna, oruç sona erdikten çok sonra bile hissedilebilen manevi bir koku bahşeder. Oruç, Müslüman kişiye, bütün bir sene boyunca ayakta tutan manevi bir besin kaynağıdır. Bu sebeple ramazan ayı "mübarek" bir ay şeklinde adlandırılmıştır. Başka bir ifadeyle Allah'ın lütfunun veya bereketinin İslâm ümmetinin üzerine yağdığı, hayatın en derin kaynaklarını yenilediği bir ay...

KÜRESEL İKİYÜZLÜLÜĞÜN KUSURSUZ SAHNESİ DAVOS

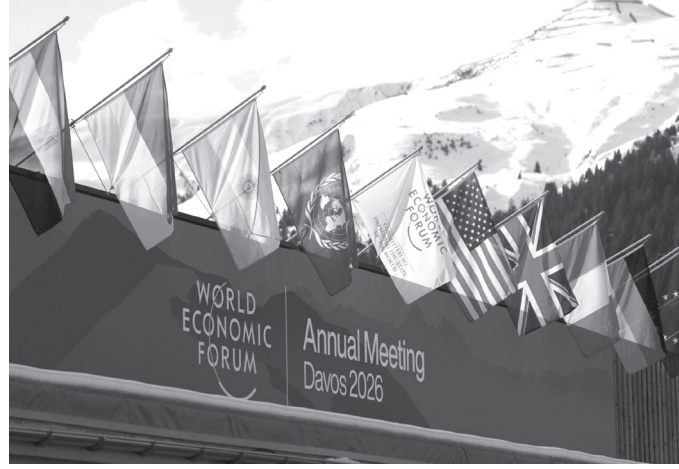
RADHIKA DESAI

Batı'nın önde gelen kurumlarının “yurtta neoliberalizm, dünyada liberal enter-nasyonalizm” sloganıyla bir araya geldikleri Davos'taki Dünya Ekonomi Forumu (WEF), sayı ve etki açısından şimdiye kadarki en büyük forum mahiyetindeydi.¹ 1971'den beri neoliberal ve liberal-emperyalist projelerin mimarisini tasarlayan forum, bu yıl yaklaşık 3 bin delegeye ve rekor sayıda 65 hükümet liderine ev sahipliği yaptı.

BlackRock CEO'su ve Dünya Ekonomi Forumu'nun geçici eş başkanı Larry Fink,² bu yılki toplantıyı, delege sayısı ve etkisi açısından şimdiye kadarki en kalabalık toplantı hâline getirmek için elinden ne geliyorsa yaptı. Ne var ki Batı ekonomileri, emperyalist ayaklarının altındaki zeminin kaymaya başladığını hissetmeye başladıkları yıllardan beri forumun üzerinde toplanmaya başlayan kara bulutlar daha da karardı. Bu bulutların en büyüğü ve en karanlık olanı, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Donald Trump yönetimidir.

1 Kanada'daki Manitoba Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü profesörü Radhika Desai Jeopolitik Ekonomi Araştırma Grubu Direktörü ve Uluslararası Manifesto Grubu Başkanıdır. Ayrıca ABD, İngiltere ve Hindistan siyaseti ve siyasi ekonomisi, dolar sistemi ve çelişkileri, Marx'ın kapitalizm analizi, faşizm, milliyetçilik ve diğer konular da dâhil olmak üzere sağ ve sol siyaset hakkında yazılar kaleme almaktadır. Davos'un sorunları çözmediğini, aksine statükoyu koruyacak şekilde yönettiğini hatırlatan Desai'nin 19 Ocak'ta <https://news.cgtn.com/news/2026-01-19/As-globalism-faces-rising-challenge-will-Davos-reverse-the-situation-1K3E5bdGsec/p.html> sitesinde yayımlanan analizini Ekrem Buğra Özdemir çevirdi. Başlığı kısaltılan metne iki ara başlık eklendi. (Umrar)

2 Ağustos 2025'te kurucu Klaus Schwab'ın yerine WEF'in geçici eş başkanı olarak atanan Fink, uzun süredir kapitalizmin yeniden şekillendirilmesini savunuyor ve bunu kendisi gibi büyük varlık yöneticilerinin sorumluluğu olarak görüyor. [çev.]



Geçen yıl yeni göreve başlayan ABD Başkanı Trump, sanal ortamda toplantıya katıldı. Dev ekranlardan dinleyicilerinin üzerinde beliren kara ağızlı Trump, her zaman yaptığı gibi büyümeye (işler, yatırım, yapay zekâ sektörü, hisse senetleri ve diğer varlık piyasaları) ile tehditlere dair kara çalan sözler sarf etti. Hita-bında gümrük vergilerine, petrol fiyatlarındaki düşüşe temas eden Trump, toplantıda OPEC'i petrol maliyetlerini düşürmeye çağırdı ayrıca Kanada'yı 51. eyalet yapma hevesini dile getirdi.

Bu yıl Larry Fink, Trump'ın Davos zirvesine bizzat katılmasını sağladı. Fink, Trump'ı dünya kapitalizminin liderlerine seslenmesi için Davos'a çağırırken, Venezuela Devlet Başkanı Nicolas Maduro'nun “alınacağından”, İran'a yönelik tehditlerden ve bugün dile getirilen Grönland talebinden, Trump'ın bu adımlarla yeni yıla geçen seneye kıyasla daha sert bir giriş yapacağından haberdar mıydı, bilmiyoruz.

Dünya Ekonomi Forumu, tüm bu yaşananlara selam çaktı. Onay verdi. “Jeoekonomik çatışma”dan ve “jeopolitik riskler”den “en ciddi tehdit” diye bahseden, bilhassa uluslararası çatışmaların alanının genişlemesi sebebiyle çok

Peki, diyalog ve iş birliği, Davos'u ve dünyayı uluslararası alandaki gürültülü ve giderek şiddetlenen çekişmeden kurtarıp, daha sakin ve güvenli sulara yönlendirebilecek mi? Liberal emperyalist Davos'un canı çıksa bile huyu çıkacak mı?

tarafı antlaşmaların temelsiz kalışına vurgu yapan 2026 Yılı Küresel Riskler Raporu'nu yayımladı. Diğer önemli rizikolar arasında potansiyel tüketici enflasyonu ve varlık fiyatındaki balonlardan doğan ekonomik istikrarsızlık, düzen ve mevzuat dışı teknolojiye kaynaklanan riskler, artan eşitsizlikten kaynaklanan toplumsal çözülme ve uzun süredir ele alınmayan kirlilik, biyoçeşitlilikteki kayıp ve çevresel ısınma mahrepli iktisadi tehditler yer alıyor.

Ayrıca ana tema olarak "Diyalog Ruhu" kavramını seçen Davos, dünyanın çatışmalı ortamda nasıl iş birliği yapabileceği, sorusunu en önemli sorular listesinin başına yerleştirdi. Bu başlığı, yeni büyüme kaynaklarına dair araştırmalar, daha iyi bir iş gücü yaratma çabası, yeniliği uygulama ve refahı gezegenin sınırlarına tâbi kılma gibi başlıklar takip etti. Peki, diyalog ve iş birliği, Davos'u ve dünyayı uluslararası alandaki gürültülü ve giderek şiddetlenen çekişmeden kurtarıp, daha sakin ve güvenli sulara yönlendirebilecek mi? İngiltere Eski Başbakanı Winston Churchill'in meşhur sözüyle, "Konuşmak her zaman savaşmaktan daha iyidir." Ancak Davos'un Trump'ı, hele ki onun ABD başkanlığına yükselişine yol açan kapsamlı işlev bozukluklarını etkisiz hâle getirip getiremeyeceği sorularına hâlen daha cevap bulunamamıştır. Bu da daha temel bir soruyu gündeme getirmektedir: Liberal emperyalist Davos'un canı çıksa bile huyu çıkacak mı?

Trump'ın yeni yıla başlarken savurduğu son tuhaf tehditlerden biri de coğrafya itibarıyla Kuzey Amerika kıtasının, siyasi olarak ise Danimarka Krallığı'nın bir parçası konumundaki Grönland ile ilgiliydi. Avrupa'dan Grönland'ı kendi ülkesine teslim etmesini istedi. Aksi takdirde Avrupa'nın Haziran ayına dek yüzde 25'lik bir gümrük vergisiyle yüzleşeceği ikazında bulundu. 1 Şubat'tan itibaren bu oran önce yüzde 10, ardından da yüzde 25 olacaktı. Görünüşe göre, bu ultiyatomla Trump, Avrupa liderlerinin kendisine yalvarmasını sağlamayı amaçlıyor.

Bu durum, şimdiye kadar uluslararası düzene yönelik tehditleri "Avrupa topraklarına tecavüz eden Rusya" veya "aşırı üretim yapan Çin"³ gibi ifadelerle tarif eden Batılı liberal emperyalistleri, tehditlerin aslında Batı'nın kendisinden kaynaklandığını kabul etmek mecburiyetinde bıraktı.

BM Genel Sekreteri António Guterres, "Liderler, uluslararası hukuku hiçe saydıklarında, bazı kurallara uyup bazılarını uymadıklarında, sadece küresel düzeni bozmakla kalmıyorlar, aynı zamanda tehlikeli bir emsal de teşkil ediyorlar. Uluslararası hukuk gizli ellerle aşınıyor." derken açıktan Trump'ı kastediyordu. Guterres, daha önce de kudretli güçlerin küresel iş birliğini baltaladığı konusunda uyarıda bulunmuş, Trump yönetiminin politikalarına ilişkin endişelerini dile getirmişti.

Oysa ABD başkanı, gökten zembille inmedi. Trump, Batı'nın 1980'lerde neoliberalizm ve liberal enternasyonalizmin birleşiminden oluşan görüşü tercih etmesi ve o zamandan beri bu görüşe bağlı kalmasıyla birlikte kendi kendine yarattığı maraza ait bir belirti. Neticede bu görüş, Batı ekonomisini harap etmiş, toplumu bölmüş, siyasetini kutuplaştırmış, dünyanın geri kalanının sırtına ağır bir yük yüklemiştir. Trump, ortaya çıkan çok yönlü buhran olmasaydı, önde gelen bir Batı toplumunun başkanı seçilemezdi.

Kurulduğu günden beri Davos, neoliberal ve liberal-emperyalist rotayı tayin edendir. Elli yılı aşkın süredir sorunun bir parçasıdır. Şimdi çözümün bir parçası olma niyetini açıkça dile getirirken ve bunu yapmanın tarihsel gerekliliği daha da belirginleşirken, Davos'a hâlâ başkanlık eden Batılı elitler, aktardığımız gerçeği samimiyetle kabul edecekler mi?

3 Larry Fink, Davos'ta yaptığı açılış konuşmasında Batı ekonomilerinin iş birliği yapmadığı takdirde Çin ekonomik savaşı Çin'in kazanacağını belirtti. Çin'in nüfus büyüklüğü ve farklı "gizlilik rejiminin" önemli bir veri avantajı sağlayabileceğini söyleyen Fink, bu dinamik sebebiyle ABD ve müttefikleri arasında iş birliğinin çok önemli olduğunu savundu. [çev.]

PETROL VE ABD DESTEKLİ REJİM DEĞİŞİKLİĞİ

Joseph MASSAD

Emperyalizmin 1823'te geliştirdiği Monroe Doktrini'nin modernleştirilmiş şekli "Donroe Doktrini" yeni ama yanıltıcı bir kavram. Bunun etrafında dönen tartışmada bir taraf, ABD'nin "Batı Yarımküre'de bir nüfuz alanı edinmeye çalıştığını" ileri sürüyor. Hâlbuki hakikat şu ki çok daha geniş bir alanı kapsayan doktrin, küresel hâkimiyet doktrinine denk düşmektedir. Bu açıdan, "Donroe Doktrini", İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana izlenen Amerikan politikasının özünden büsbütün kopuk değil. Amerika, Aralık ayında sadece Batı Yarımküre'de değil, üç kıtada petrol üreten ülkeleri hedef alan saldırılar düzenledi.

ABD, 13 Aralık'ta iki Amerikalı asker ve onlara tercümanlık yapan kişinin öldürülmesinin ardından, 19 Aralık'ta ardından bir de 10 Ocak'ta IŞİD unsurları bahanesiyle Suriye'yi bombaladı. Bu askerler, 2014'ten beri Suriye'nin petrol üreten bölgelerini işgal eden ve ABD'nin Suriye petrolünü kendi çıkarı için çıkarıp satarak kolay kâr elde ettiği iki binden fazla Amerikan askerinden meydana gelen bir gücün parçasıydı.

Bu arada, Trump'ın Nijerya'da on binlerce Hristiyan'ın cihatçı gruplar tarafından öldürüldüğünü iddia ettiği bir dizi tehditkâr açıklamasının ardından, 25 Aralık'ta Afrika'nın en büyük petrol üreten ülkesine havadan saldırı ve bunu "Noel hediyesi" diye nitelendirdi. Operasyon,

"Hristiyanları kurtarma" bahanesiyle, 'cihatçı' diye tanımladığı düzinelere insanın ölümüne yol açtı. Bununla yetinmeyen Trump, "Hristiyanlar öldürülmeye devam ederse" Nijerya'ya tekrar saldırmakla tehdit etti.

28 Aralık'ta İran'da iktisadi buhranın körüklediği, ülke geneline yayılan hükümet karşıtı protestolar ve ayaklanmalar patlak verdi. Bazı tahminlere göre, bu devam eden protestolarda sivil ve güvenlik güçlerinden yüzlerce kişi hayatını kaybetti. İsyanlılar, polis memurlarını hedef almanın yanı sıra, arabaları ve binaları da ateşe verdi. Bu bağlamda, İsrail yetkilileri, İran'da MOSSAD ajanlarının varlığını doğrulayarak, protestolara karıştıkları imasında bulundu. Eski ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo da bir tweetinde, İran'daki MOSSAD ajanlarını tebrik ederek buna değindi. Bu arada Trump, İranlı yetkililer, protestoculara yönelik baskıyı durdurmadığı takdirde, ülkeyi bombalamakla tehdit etti.

ABD, 3 Ocak'ta dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip ülkesi Venezuela'yı bombaladı. Bu saldırı neticesinde yüzü aşkın kişi öldü, saldırı sırasında Venezuela Devlet Başkanı Nicolás Maduro ile eşi Cilia Flores'i kaçırdı. ABD, ülkeyi ve petrol sahalarını kontrol altına alma niyetini açıkladı. Aynı günlerde Trump, Danimarka'yı, geniş petrol rezervlerine sahip özerk bir Danimarka toprağı olan Grönland'ı işgal etmekle

tehdit etti. Hatta böyle bir işgal için askerî planların geliştirilmesi talimatını verdi.

ABD, dünya genelinde petrolü kontrol etme konusunda ısrarcı. Bu ısrarın iki boyutu var: İlki petrol fiyatlarını kontrol etmek ve doların küresel petrol ticaretinde kullanılan tek para birimi olma vasfını temin etmek. İkincisi küresel petrol ihracatının kontrolü ve ABD'li rakiplerin bunlara erişim kanallarının denetimi. Böylece ana ekonomik rakibi Çin'i doğrudan etkilemek. Bu faktörler, Amerikan emperyalizmi için bilfiil rol oynayan seçkinlerin düşünce tarzına yabancı değil. Bu fikriyatın kökenleri, ABD'nin dünya genelinde hâkim milletlerin petrolünü ele geçirmek için rejim değişikliği politikalarını yürürlüğe koyduğu İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme dek uzanıyor.

Bu strateji, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, ilkin CIA destekli gerçekleştirilen ilk darbeye, Mart 1949'da Suriye'de yürürlüğe konuldu. Bu darbe, seçilmiş Suriye Devlet Başkanı Şükrü Kuvvetli'yi devirdi, yerine Albay Hüsnü Zaim'i iktidara getirdi. Zaim, Kuvvetli'yi iktidardan uzaklaştırmak için ABD ve İsrail ile iş birliği yaptı. Bu darbenin ardındaki motivasyon kaynağı da petroldü. Kuvvetli, o dönemde Amerikan şirketlerine ait olan Suudi petrolünü Suriye toprakları üzerinden Akdeniz'e taşıyacak Trans-Arabistan Boru Hattı'nın (Tapline) uzatılmasına izin vermeyince emperyalizm öfkelenildi. Hüsnü Zaim, iktidara gelir gelmez, Tapline projesine onay verdi, dahası, Filistinlileri Irak'a yerleştirme planları konusunda İsrail ile müzakerelere başladı. Ayrıca, Golan Tepeleri

üzerinden Lübnan'daki Sidon'a bir doğalgaz boru hattı inşasına da onay verdi. İsrail'in Golan'ı işgalinin ardından Suudi Arabistan, Suriye, Lübnan ve Ürdün, İsrail'in boru hattının yaklaşık elli kilometrelik bölümünü kontrol altında tuttuğu gerçeğini kabul etti.

30 Haziran 1969'da Filistin Kurtuluş Halk Cephesi (FHKC), bir petrol boru hattını havaya uçurarak altı ila dokuz bin ton petrolün Celile Denizi'ne akmasına, hem Suudi Arabistan hem de Amerikan petrol şirketleri için önemli gelir kayıplarına yol açtı. Boru hattı, tankerle taşımının daha ucuz hâle geldiği 1976'ya kadar işgal altındaki topraklardan petrol pompalamayı sürdürdü. ABD, 2014'ten sonra Suriye petrolüne el koydu.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD'nin desteklediği ikinci darbe, İran Başbakanı Muhammed Musaddık hükümetini deviren Ağustos 1953'teki darbeydi. Bu darbe, İran petrolünü millileştirme kararı sonrasında gerçekleşti. Petrol gelirleri, İngiliz petrol şirketleri tarafından yağmalandı. CIA ve İngiliz istihbaratı, Ajax Operasyonu adı verilen darbe planının yürürlüğe konulmasında bilfiil rol üstlendi. CIA, Şah yanlısı gösteriler düzenlemek için haydutlar kullandı, yüzlerce insanı Tahran'a otobüslerle taşıyarak, uydurma hükümet karşıtı protestolara katılmalarını, Musaddık yanlısı göstericilere saldırmalarını sağladı. Darbe, çok eleştirilen Şah'ı iktidara getirerek ülkesinin Batılı petrol şirketleri tarafından sömürülmesi için gerekli zemini hazırladı. Bugün İran'a yönelik ABD müdahalesi, beraberindeki sabotaj ve yakın işgal tehditleriyle birlikte, ABD'nin

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana İran'a yönelik attığı adımların bir devamıdır.

Latin Amerika'nın en büyük petrol üreticisi Venezuela, 1976'da Venezuela hükümeti petrol sektörünü millileştirene kadar ABD petrol şirketlerinin kontrolü altındaydı. Venezuela, o dönemdeki birçok petrol üreten ülkenin yaptığını yaptı. Bunu, 2008'de Başkan Hugo Chávez döneminde bir başka millileştirme dalgası izledi. 2014 yılına gelindiğinde, ABD'nin Venezuela'ya yönelik yaptırımları arttı, Donald Trump'inkinden daha az emperyalist olmayan Obama yönetiminde zirveye ulaştı. Aynı yıl Obama, Suriye petrol sahalarının kontrolünü ele geçirdi. ABD'nin Suriye'ye yönelik yaptırımları Trump'ın ilk yönetimi ve daha sonra Biden döneminde de devam etti.

Rejim değişikliğini meşrulaştırmak için emperyalizm kimi yerlerde terörizm kimi yerlerde uyuşturucu kaçakçılığı ve demokrasinin olmayışı türünden yavan bahanelere sığınıyor. Emperyalizm, Irak'ı işgal ve talan ederken kullandığı kitle imha silahı yalanı türünden yalanlara başvuruyor. Bu noktada ülkelere gülünç suçlamalar yöneliyor. Grönland konusunda ise Trump, uluslararası hukukta eşi benzeri görülmemiş yeni bir bahane uydurdu: "Bu bölge, ABD millî güvenliği için hayati öneme sahip."

Venezuela Devlet Başkanı Nicolás Maduro'nun kaçırılması, ABD tarihinde münferit veya eşi benzeri görülmemiş bir olay değildir. ABD, daha önce de başka başkanları kaçırdı. Eski Panama Devlet Başkanı, 1990'da devrilmesinden önce ABD'nin müttefiki olan, onun himayesinde hareket eden

Manuel Noriega, 2004 yılında devrilen, Fransa'dan 18. yüzyıldan beri ülkesinden yağmaladığı milyarlarca dolar için tazminat talep ettikten sonra ABD-Fransa ortak operasyonu ile kaçırılan, Haiti'nin seçilmiş devlet başkanı Jean-Bertrand Aristide de kaçırılıp iktidardan uzaklaştırılmıştı.

CIA, birçok rejim değişikliği operasyonuna ve darbeye destek sundu. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana, bilhassa Latin Amerika'da, çoğu ABD'nin göz koyduğu petrol ve madenlerle bağlantılı düzinelerce vakaya şahit olundu. Önde gelen Latin Amerikalı gazeteci ve tarihçi Eduardo Galeano klasik eseri *Latin Amerika'nın Kesik Damarları** (1970) kitabında 1960'lı yıllarda Latin Amerika'da ABD destekli bazı darbeleri sıralayarak, bunların özündeki iktisadi-sömürgeci niteliğe dikkat çekti.

Brezilya'nın Paraavia Vadisi'nin altındaki demir cevheri zenginliği, iki başkanın, Janio Quadros ve João Goulart'ın iktidardan el çektilmesine yol açtı. 1964'te kendisini diktatör ilan eden Mareşal Castillo Branco, bu maden yatağını cömert bir hamleyle Amerikan madencilik şirketi Hanna'ya devretti. Peru'da 1968'de, Başkan Fernando Bela-yende Terry'nin Standard Oil'in bir yan kuruluşuyla imzaladığı antlaşmanın 11. sayfası, gizemli bir şekilde ortadan kayboldu. General Juan Velasco Alvarado, Belayende'yi devirdi, iktidarı ele geçirdi, şirketin kuyularını ve rafinerilerini millileştirdi.

* Eduardo Galeano, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, çev. Roza Hakmen & Attila Tokatlı, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2015. [çev.]



Venezuela Devlet Başkanı Nicolás Maduro

Arjantin'de, her petrol imtiyazı teklifinden önce veya sonra defalarca darbeler yaşandı. Bakır, Salvador Allende'nin solcu koalisyonu seçimleri kazanmadan önce ABD Savunma Bakanlığı'nın Şili'ye sağladığı büyük miktardaki askerî yardımda önemli bir faktördü. 1964'te Che Guevara, Havana'daki ofisinde bana, "Batista yönetimindeki Küba'da temel meselenin sadece şeker olmadığını, emperyalizmin Küba Devrimi'ne yönelik öfkesinin esas olarak ülkedeki geniş nikel ve manganez yataklarından kaynaklandığını" söylemişti. Amerika'ya ait Nicaranickel'in millileştirilmesi, ABD nikel rezervlerini üçte iki oranında azalttı, bunun neticesinde Başkan Johnson, Fransa'nın Küba'dan nikel satın alması durumunda Fransızların metal ihracatına ambargo uygulama tehdidinde bulundu. Bu madenler ayrıca, 1964'ün sonlarında o zamanlar İngiliz Guyanası diye anılan, dünyanın dör-

düncü büyük boksit üreticisi ve Latin Amerika'nın üçüncü büyük manganez üreticisi bölgede oyların çoğunluğunu kazanan Cheddi Jagan'ın sosyalist hükümetinin çöküşünde de önemli bir rol oynadı. CIA, Jagan'ın yenilmesi için çok çalıştı. Jagan'ın zaferinden sonra seçmenlerin oy kullanma haklarını gasp etmek için bir provokasyon ve bahane olarak kullanılan grevin lideri Arnold Zander, sendikasının CIA'ye bağlı bir kuruluştan önemli miktarda para aldığını kamuoyuna açıkladı.

Aralık ayında yaşanan olayların hiçbiri, yeni veya mevcut tarihsel bağlamla alakasız şeylermiş gibi görülemez. ABD, İran'a yönelik muhtemel bir saldırının, İran'ı Körfez'deki petrol kuyularını hedef alma ve küresel petrol piyasasını yıkıma uğratma konusunda tahrik edeceğinden endişeleniyor. İran, özellikle petrol üreten Arap devletlerinde ve Ürdün'de olmak üzere, bölgeye yayılmış Amerikan üslerine saldırmakla tehdit edi-

yor. Bu sebeple, ABD'nin şu anda Venezuela ve muhtemelen daha sonra Nijerya petrolünü kontrol etme çabaları, İran'ın Körfez petrol kuyularına saldırmaması durumunda Rus petrolü hariç küresel petrol akışlarına hâkim olmak için devreye sokulmuş bir acil durum planı şeklinde yorumlanabilir.

Bu hamle, ABD'ye Çin ekonomisini daha etkili bir biçimde sekteye uğratma mahareti kazandıracaktır. Sıklıkla iddia edildiği gibi yalnızca Batı Yarımküre'yi değil, tüm dünyayı hedef alan "Donroe Doktrini"nin temel amaçlarından biri, muhtemelen bu. Önümüzdeki günler ve haftalar, bu gidişat konusunda daha fazla bilgiye erişmemizi mümkün kılacak.

(Filistin asıllı Ürdünlü akademisyen. <https://arabi21.com/story/1731309> sitesinde 13 Ocak 2026'da yayımlanan analizinden. Çeviren: Mehmet Yiğit)

ELDİVENSİZ YÜZLEŞME

İbrahim EL-EMİN

ABD'nin İran'a karşı geniş çaplı bir saldırı başlatması için mantıklı sebepler aramak gerçekçi sonuçlara ulaştırmaz. Donald Trump'ın altı ay evvelki açıklamalarına bakanlar, tek bir hava saldırısıyla İran'a karşı "mutlak zafer" kazandığını düşünen ve Husilerin teslim olmayı talep ettiği gerekçesiyle onlara karşı savaş durdurduğunu ilan eden adamın, bugün 'Büyük İran'ı inşa etmek' amacıyla rejimi devirmek için kendisini "ilahi bir görev" ile karşı karşıya bulduğunu görür.

Trump'ın lügatçesindeki 'büyüklük', ABD içindeki uygulamalarını da kapsar; zira kastettiği büyük bir ülke değil, süper güçtür. Görünen o ki böylesine fevri bir kişilik, büyük ölçüde kendi şahsi düşünce yapısını yansıtan tercihlerin tutsağına dönüşüyor. Tüm cihanın iradesini kırabilecek "kovboy" imajı peşini bırakmıyor ve onu sürekli cezbediyor. Münasip bir tokat yiyene kadar da ateşten atını sürmeye ve tüm insanlığın suratına kılıcını savurmaya devam edecek.

Siyonist İsrail ile birlikte, iktisadi durum gerekçesiyle İran'daki çarşı esnafının (*bazari*) başlattığı protestoları çalmakta acele ettikleri açıkça görülse de bu protestoların sönümlenmesini hazmedemedi. Bu noktada, ister İran hükümeti ile eylemlerin arkasındaki taraflar arasındaki mutabakat olsun ister ABD ve İsrail adına çalışan casusların İran sahnelerini bir kıyıda diğerine taşıma konusundaki başarısızlığı olsun, sebeplere hiç

aldırmıyor. Bu yüzden Trump, doğrudan veya İsrail üzerinden dünyanın bu bölgesinde mutlak hâkimiyet kurmaya dayalı asıl projesine hızla geri dönüşüyor.

Trump bu kez Siyonist rejimin isteneni gerçekleştirme kapasitesinin kalmadığını kavradı. Düşmanın İran'ı bitirmeye hazır olduğuna dair iddialarının hiçbiri artık kullanıma uygun değil. Dolayısıyla ABD, geniş çaplı saldırılar ve benzeri görülmemiş imha operasyonları bölgede tam kontrol sağlamaya yetmediyse, Amerikan mantığına göre "uygun gücün" henüz kullanılmadığı, yani daha yüksek seviyede bir gücün devreye sokulması gerektiği sonucuna vardı. Trump, İran'a yapacağı gelecek saldırı için herhangi bir bahane veya gerekçe sunma mecburiyeti de hissetmiyor. Esasen her türlü geleneksel gerekçeden sıkılmış durumda ve [Venezuela liderini kaçırdığı] 'Karakas Seferi'nin ardından bariz biçimde, kendisi için uygun gördüğünü yaptığını, başkalarının görüşlerini veya eleştirilerini dinlemeye tenezzül etmediğini söyledi.

Pratikte, yılbaşından önceki toplantılarda Trump ile bir numaralı müttefiki Netanyahu arasında varılan mutabakat, İran'a nasıl olağandışı bir darbe indirileceği üzerine kuruluydu. Hedef sadece boyun eğdirmek değil, diğer savaşların istenen sonuçları vermediği kanaatiydi. İki yıllık yıkım ve katliam sürecinin ardından Siyonist rejim, bugün yeniden "HAMAS'ı silahsızlandırma"

sloganına dönüşüyor, aynı zamanda Hizbullah'ın toparlandığını kabul ediyor; Suriye'deki değişim ise bölgenin geneline yeterince yansımada. Buna ilaveten Arap dünyasında resmî ve toplumsal düzeyde şekillenen dönüşümler, benimsenen şiddet stratejisine hizmet etmiyor.

Bununla birlikte, diğer sahalar da hasat toplamaya girişmeden önce yok edilmesi gereken direniş güçleri merkezî varlığını koruyor. İran'a yönelik büyük saldırı fikri, [Haziran 2025'teki] 12 günlük turun onu farklı bir siyasi konuma itmek için yeterli olmadığı ve İran'ın belirli bir toparlanma düzeyini korumasının direniş güçlerine daha geniş bir hareket ve gelecek çatışmalara hazırlık alanı sağladığı varsayımına dayanıyor. Böylece Trump, İsrail'le uyumlu biçimde şu neticeye ulaşıyor: İstenen Siyonist güvenlik doktrini doğrultusunda "başı koparmak" eş deyişle İran'daki rejimi vurmak; böylece bölgenin tamamında her şey daha kolay hâle gelecek.

Amerika'nın yeni stratejisi bu bağlamda anlaşılabilir. Fakat rejimi devirme hedefi, geleneksel bir askerî harekâtla sınırlı kalamayacak kadar çok unsur gerektirir. Trump, devasa bir ateş gücüyle desteklenen hava harekâtının İran'daki yönetim sistemini değiştirmeye yeteceğini sanıyorsa da generalleri onu bu seçeneğin verimsizliği konusunda erkenden uyardı. İsraililerin de desteklediği bu değerlendirmeye göre, herhangi bir askerî harekâtın kendisini yarı yolda karşılayacak birilerini bulması şart. Bundan kasıt, ister içerideki güçlerden ister muhaliflerden olsun, İran içinden rejime karşı darbe talep edenlerin çıkmasıdır; savaş ancak



Tahran'da hükümet yanlısı bir mitingde görev yapan bir İran polisi.

o zaman kesin bir fayda sağlayabilir. Bu yüzden Trump'ın İranlılara yüksek sesle şöyle seslenmesi gerekiyordu: "Sokaklara dökülün ve İran yönetimine saldırın, biz size yardım etmeye geliyoruz."

ABD'nin İran'a karşı atabileceği adımlara dair resim flu görünmüyor. Askerî veya güvenlik odaklı "sürprizlerden" dem vurulması, operasyonun temel amacının İran'daki karar merkezini zayıflatmak, otoriteyi sahadaki işleri yönetemez hâle getirmek ve farklı türde bir müdahaleye imkân verecek geniş çaplı bir isyanın kapısını aralamak olduğu gerçeğini değiştirmiyor.

Bu anlamda, herhangi bir Amerikan-İsrail askerî veya güvenlik harekâtının merkezî hedefleri, bizzat İran karar merkezini hedef almaya odaklanacak. Bu da Ali Hamaney'e suikast senaryosunun

birinci madde olarak gündemde olduğu, haziran savaşında Millî Güvenlik Konseyi üyelerine yönelik başarısız suikast girişiminin tekrarlanacağı ve kapsamlı bir kaos ortamı yaratmak amacıyla polis ve iç güvenlik merkezlerine ağır ve geniş çaplı darbeler indirileceği anlamına geliyor; elbette Amerikalıların askerî mevzi ve merkezlere hava saldırılarını düzenlemesi de ihmal edilmiyor.

Yine de rejimin teslim olması veya değiştirilmesi şeklindeki ana hedef, farklı türde bir yerel unsura ihtiyaç duyuyor. Bu unsur, olağanüstü hâl şartlarında hareket etmesi son derece zor olacak onlarca vatandaştan müteşekkil basit topluluklar olamaz. Başka bir ifadeyle herhangi bir saldırının öncelikli hedefi, İran'ı geniş çaplı bir kargaşa ve silahlı şiddet sarmalına sokmak. İsrail, olayları bu yöne itebileceğini, bu kargaşa-

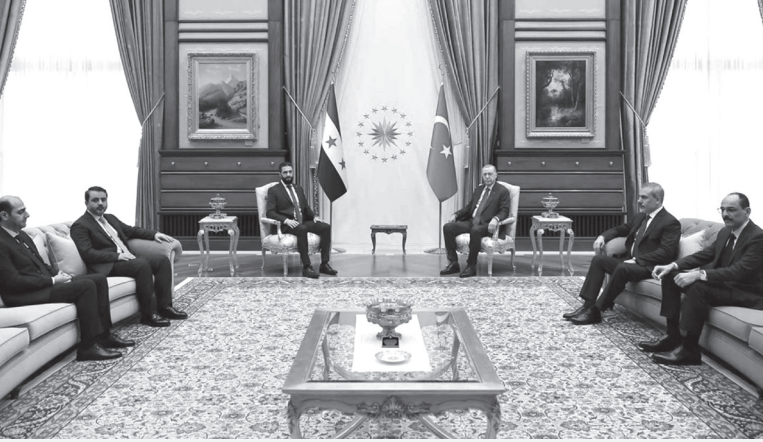
yı güvenlik ve istihbarat açısından yönetebileceğini düşünüyor; ayrılıkçı gruplar da kendilerini harekete geçmek için olağanüstü bir fırsatın önünde bulabilir.

Tüm bu anlatılanlar, yapılabileceklerin bir provasını olmaktan öteye gitmiyor. Ancak temel soru, ilk ve son tahlilde, İran'ın siyasi dayanma gücü değil, Amerikalılara, İsraililere ve bölgedeki müttefiklerine karşı vereceği askerî ve güvenlik cevabının niteliği etrafında düğümleniyor. Buna, İran sokağının genelinin ve özellikle rejim taraftarlarının, içeriden yönlendirilen herhangi bir isyan veya darbe girişimine vereceği tepkinin ne olacağı sorusu da ekleniyor.

(*El-Ahbâr* gazetesinin genel yayın yönetmeni. 14 Ocak 2026. <https://www.al-akhbar.com> *Çeviren: Volkan Akalın*)

HALEP MUHAREBESİ: BÖLGE DÖNÜŞÜMÜNÜN MERKEZİNDEKİ TÜRKİYE

Ahmed DERVİŞ



Suriye'nin kuzeyinde, özellikle Halep vilayetinde yaşananlar artık geçici çatışmalar yahut uzun süredir süren iç mücadelenin yeni bir safhası görülemez. Sahada şekillenen tablo, bölge dengelerinde köklü bir değişime işaret etmekte; devlet, hâkimiyet ve güvenlik anlayışının yeniden tanımlandığı bir dönemin kapısını aralamaktadır.

Suriye hükümetinin son günlerde Halep'te SDG yapılanmasına karşı başlattığı askerî harekât ve bu süreçte Türkiye'den gelen açık mesajlar, Ankara'nın önümüzdeki dönemde üstleneceği rolün daha geniş bir çerçevede ele alınmasını gerekli kılmıştır. Türkiye artık yalnızca sınır komşusu değil; bölgeyi yeniden şekillendiren dönüşümün merkezinde yer alan belirleyici bir güç olarak öne çıkmaktadır. Bu yöneliş, karşılıklı menfaate dayanan

yeni ortaklıkların, güvenliğe ve istikrara odaklı bir bölge anlayışının inşa edilmeye başlandığını göstermektedir.

Suriye ordusu ile SDG güçleri arasında Halep ve çevresinde başlayan çatışmaların ardından Türkiye'nin resmî söylemi dikkatle kurulmuştur. Türk Savunma Bakanlığı, harekâtın bütünüyle Suriye ordusu tarafından yürütüldüğünü vurgulamış; Türk birliklerinin sahada doğrudan yer aldığı iddialarını açık biçimde reddetmiştir. Bununla birlikte Ankara, "Suriye'nin güvenliği Türkiye'nin güvenliğidir!" ifadesini net biçimde ortaya koymuş, gelişmelerin anbean takip edildiğini ve meselenin doğrudan vatan güvenliğiyle bağlantılı olduğunu ilan etmiştir. Bu duruş bir tereddüdün değil, derin bir hesaplamanın sonucudur.

Türkiye bir yandan Şam yönetiminin ülke hâkimiyetini yeniden tesis etmesini desteklemekte, diğer yandan geniş çaplı bir askerî müdahalenin doğurabileceği risklerden şuurulu biçimde kaçınmaktadır. Zira böyle bir adım, "Terörsüz Türkiye" hedefi doğrultusunda yürütülen süreci zedeleyebilecek sonuçlar doğurabilir. Bu denge, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Numan Kurtulmuş'un sözlerinde açık biçimde karşılık bulmuştur. Kurtulmuş, Türkiye'nin gerekli görülmesi hâlinde destek vermeye hazır olduğunu belirtmiş; ancak mücadelenin "tek devlet, tek ordu" anlayışı içinde Suriye ordusu tarafından yürütülmesinin esas olduğunu vurgulamıştır. Bu ifade, askerî sınırları aşan güçlü bir siyasi mesaj taşımaktadır.

Bölgedeki bu yeni tabloda SDG güçleri giderek daralan bir alana sıkışmaktadır. Uzun yıllar Batı ve Amerika desteğine yaslanan bu yapı, değişen dengeler karşısında bölge ülkelerinin artan tepkisiyle yüz yüze kalmıştır. Ortadoğu'da artık örtülü ayrılık girişimlerine, sözde özerk yapılanmalara ve devlet dışı silahlı oluşumlara karşı açık bir direnç oluşmaktadır. Bu çerçevede Türkiye Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın, SDG'nin İsrail ile temas hâlinde olduğuna dair açıklamaları önemli bir kırılma noktasıdır. Fidan, örgüte açık biçimde terör ve ayrılık düşüncesinden vazgeçme çağrısında bulunmuştur.

Bu çıkış, SDG'nin yalnızca mahalli bir unsur değil, bölgeyi aşan hesapların parçası görüldüğünü ortaya koymaktadır. Türkiye'nin bu bağış açık biçimde dile getirmesi, örgütün siyasi ve ahlaki meş-

ruiyetini daha da zayıflatmıştır. Buna karşılık SDG, kendisini Türk saldırılarının hedefi gibi göstermeye çalışmakta; insansız hava araçlarıyla vurulduğu iddialarını gündeme taşımaktadır. Ancak bu iddialar Ankara tarafından doğrulanmamış, Türkiye ısrarla sahadaki harekâtın Suriye ordusu tarafından yürütüldüğünü ifade etmiştir. Bu durum, söz konusu söylemlerin daha çok algı mücadelesinin parçası olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin Halep sahasında doğrudan çatışmaya girmemesi bir geri duruş değil, şuurlu bir konumlanmadır. Ankara bu merhalede "muharip taraf" olmayı değil, denge kuran ve süreci yönlendiren bir konumda kalmayı tercih etmektedir. Gaye; komşu coğrafyada istikrarı güçlendiren, krizleri derinleştirmeyen bir devlet anlayışını kalıcı hâle getirmektir. Bu sebeple Türk yetkililer, çatışmalar sürerken dahi 10 Mart tarihinde imzalanan anlaşmanın uygulanmasına dönüş çağrısını tekrarlayıp durmuştur. Bu tutum, askerî sürecin yanında siyasi çözüm kapısının tamamen kapatılmadığını göstermektedir.

Türkiye'ye göre bölgedeki krizler birbirinden kopuk değildir. Benzer usullerle derinleştirilmekte ve çoğu zaman dış müdahalelerle canlı tutulmaktadır. Ayrıca geniş çaplı bir Türk müdahalesi, bazı büyük güçlere Suriye'ye yeniden doğrudan girme zemini sunabilir. Bu ihtimal, Ankara'nın dış müdahaleleri azaltmaya dayanan yaklaşımıyla tezat oluşturur. Bu sebeple Türkiye, desteğini istihbarat, ikmal ve askerî eşgüdümle sınırlı tutmakta; buna karşılık vatan güvenliğine doğru-

dan bir tehdit oluşması hâlinde kararlı karşılık hakkını mahfuz tutmaktadır.

Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın kısa süre önce yaptığı açıklamalar, Türkiye'nin bugünkü yönelişini anlamak bakımından anahtar niteliktedir. Fidan, Yemen'den Sudan'a, Suriye'den Somali'ye uzanan kriz hattını değerlendirirken bölgenin "yüz yıllık derin bir uykudan uyanmakta olduğunu" ifade etmiştir. Bu yaklaşım, yalnızca bir tespit değil; geleceğe dair kapsamlı bir tasavvurdur. Bu anlayışa göre bölge meseleleri birbirinden kopuk değildir; çoğu, dış yönlendirmelerle sürdürülmektedir. Kalıcı çözüm ise bölge ülkelerinin kendi aralarında kuracağı dayanışma zemininden geçmektedir. Türkiye'nin son dönemde Suriye, Libya, Somali ve Sudan ile geliştirdiği ilişkiler, bu bakışın sahadaki karşılığıdır.

Bu çerçevede dış basına yansıyan bazı bilgiler dikkat çekmektedir. Bloomberg ajansının aktardığına göre Türkiye, Suudi Arabistan ile Pakistan arasında imzalanan ortak savunma antlaşmasına katılma ihtimalini değerlendirmektedir. Bu antlaşma, taraflardan birine yönelik saldırının diğerine yapılmış sayılmasını esas almaktadır. Böyle bir yapı, yeni bir bölge güvenlik kuşağının çekirdeği görülmektedir. Türkiye'nin bu yönelişi, Amerika merkezli güvenlik anlayışının zayıfladığına dair yaygın kanaatin bir sonucudur. Ankara, bunun yerine bölge içi dayanışmaya dayanan bir güvenlik hattı kurmayı hedeflemektedir.

Türkiye-Pakistan arasındaki askerî yakınlık ve Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerindeki ortak zemin dikkate alındığında, bu ihtimal sürpriz değil; doğal bir gelişme olarak görülmektedir. Bu birlik-telik hayata geçtiği takdirde, yalnızca Ortadoğu'da değil; Güney Asya ve Afrika Boynuzu'nda da güç dengelerini etkileyebilecek mahiyet taşıyacaktır.

Halep'te yaşananlar, Türkiye'nin kriz yönetiminden yeniden inşa anlayışına geçişini açık biçimde ortaya koymaktadır. Ankara, Suriye'nin toprak bütünlüğünü desteklerken aynı zamanda şu mesajı net biçimde vermektedir: Devlet dışı silahlı yapıların devri sona ermektedir. Kalıcı güvenlik, ancak devlet kurumlarının çatısı altında mümkündür. İslamabad ve Riyad ile örtüşen bu yaklaşım; dış vesayetten uzak, ortak sorumluluk temelli yeni bir bölge anlayışının habercisidir.

Türkiye bu süreçte ne hâkimiyet arayışındadır ne de maceracı bir yol izlemektedir. Üstlenmek istediği rol; paylaşılan, dengeleyen ve inşa eden bir duruştur. Bu sebeple Halep Muharebesi, sınırlı bir askerî hesaplaşma değil; devlet iradesinin imtihan edildiği bir eşik, bölgenin kendi kaderine yeniden yönelme iradesinin sessiz fakat sarsılmaz ispat ve ilanıdır. Uzun yıllar dışarıdan yönlendirilen karmaşanın ardından bölge, ağır adımlarla da olsa kendi kaderine yeniden yürümektedir.

(Yazar, <https://albayan.co.uk> 15 Ocak 2026.

Çeviren: Ahmet Ziya İbrahimoglu)

GÜÇ VE MÜZİKAL COŞKU: ES-SETT FİLMİ

Memun FENDİ

Birçok Mısırlı gibi ben de [yönetmen Marwan Hamed'in] Arap dünyasının en tanınmış sanatçılarından Ümmü Gülsüm'ün hayatını anlatan *es-Sett* [2025] filmi izledim. Bu [biyografik] film, eski ama her zaman geçerliliğini koruyan bir soruyu yeniden gündeme getiriyor: Ses nasıl bir güce dönüşür ve müzik doğrudan söylem olmadan hangi yönüyle siyasi bir eyleme dönüşür? Harvard Üniversitesi Etnomüzikoloji Profesörü Virginia Danielson, çığır açıcı *Mısır'ın Sesi: Ümmü Gülsüm, Arap Şarkısı ve Yirminci Yüzyılda Mısır Toplumu* (1997)¹ kitabında, Ümmü Gülsüm'ün Arap zevkini birleştirmeye ve doğrudan söylem olmadan dinlemeyi siyasallaştırmaya katkıda bulunduğunu belirtir. Bu “doğrudan söylem olmadan” ifadesi, filmi ve belki de bir bütün olarak Ümmü Gülsüm olgusunu anlamının anahtarıdır. Ne var ki film, Ümmü Gülsüm'ün kendisinin aksine, zaman zaman doğrudanlık tuzağına düşmüştür.

Öncelikle, herhangi bir karışıklığı önlemek için Muna Zeki'nin Ümmü Gülsüm rolündeki performansının, imkânlar dâhilinde çok iyi olduğuna inanıyorum ve ne filme ne de yıldızına taşıyabileceğinden fazla bir yük yüklenmemeli. Böyle efsanevi bir figürü canlandırabilecek mucizevi bir performans beklemek safça

olurdu ve burada tartışacağımız konu bu değil. Yine de uzunluğuna rağmen filmi beğendim ve sinemadan ayrılma ihtiyacı hissetmedim ki bu, benim için hafife alınmayacak şahsi bir kıtas.

Sinema salonuna girmeden önce aklımda filmin izleyeceğimi düşündüğüm iki muhtemel tahkiye yolu vardı. *Birincisi*, Ümmü Gülsüm'ü bir anavatanın hikâyesi şeklinde ele alan, monarşiden Nâsır cumhuriyetine ve sınırlı bir kültürel elitten geniş bir halka doğru iki büyük dönüşümü anlatan, bunların hepsini onun sesi ve her iki dönemin figürleriyle ilişkisi aracılığıyla aktaran bir film. İkincisi, Ümmü Gülsüm'ü kusurları, korkuları olan dirençli, sathi dindarlığın ve ataerkil otoritenin egemen olduğu muhafazakâr bir dünyanın tüm zorluklarına rağmen yükselen ve bu şekliyle başarısı neredeyse sosyal mucizeye dönüşen bir kadın olarak ele alan bir film.

Film, bu iki tahkiyeden birini seçmeyip, daha ziyade ikisinin karışımını bir kolaj gibi sunuyor. Film, 1967 yenilgisinden sonraki ünlü Paris konserinden bir sahneyle başlıyor, ardından flashback yöntemiyle Ümmü Gülsüm'ün hayatını Sinbilaveyn köyündeki bir kız çocuktan, savaş hazırlıkları için fon toplayabilen ve Mısırlı kadınları orduyu desteklemek için altınlarını satmaya motive edebilen uluslararası bir şarkıcıya dönüşmesine kadar izliyor.



Filmin akla getirdiği sorular, saf estetik çekiciliğinden daha önemli. Ben, filmin ne Ümmü Gülsüm'ün imajını çarpıttığını ne de yücelttiğini düşünenlerdenim. Zira film ne tarih kitabı ne de o dönemin sistematik bir kronolojisidir. Belki de hakkındaki başka ve tek bir yoğun hikâyeye odaklanmış filmler olsaydı bana daha çok hitap ederdi; örneğin Ahmed Rami'nin aşkı veya el-Kasabci'nin, gazetelerin şarkı söylemesini yasaklayacağını iddia ettikleri Ümmü Gülsüm'ün nişanlısıyla çekişmesi gibi hikâyeler. Bunların her biri başlı başına bir film olarak değerlendirilebilirdi. Ancak film Kasabci ve Rami'ye değinmesine rağmen, Ümmü Gülsüm'ün Zekeriya Ahmed, el-Sunbati, el-Muci ve hatta Abdulvahab ile münasebetlerine değinmiyor. Başka bir ifadeyle filmin eksikliklerini listelemek istersek ve şayet ince detaylara takılmayı seviyorsak, bunlar bir kusur olabilir. Ama belki de bu detaylar filmi uzatırdı.

Filmin yapımcıları, Ümmü Gülsüm ve ailesi ve babasıyla ilişkisine dair samimi kişisel anlarla tarihî arşiv görüntülerini yan yana kullanmayı seçmişler, ancak hiçbir yönde yeterli bir derinlik sağlamadan. Bana göre, görselle-

¹ Türkçesi için bk. Virginia Danielson, *Mısır'ın Sesi: Ümmü Gülsüm, Arap Şarkısı ve Yirminci Yüzyılda Mısır Toplumu*, çev. Nilgün Doğrusöz & Cem Ünver, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2008. [çev.]

rin yan yana kullanılmasının bir tahkiye aracı olarak başarısızlığının sebebi burada yatıyor. Estetik farkındalıkla kullanıldığında, yan yana kullanma doğrudan söylene-meyeni aktarabilir. Ancak burada, üçüncü bir anlam üretmeyen, özel ve genel, ses ve millet, kadın ve tarih arasında yeterli gerilim yaratmayan sahnelerin üst üste yığılması gibi görünmüş.

Netice itibarıyla filmin kimi sahneleri güzel, ancak ne Ümmü Gülsüm'e ne de onun sesi hâline geldiği anavatana karşı kesin bir analitik duruş sergilemekte tereddüt eden parçalı bir tahkiyeyle bizi baş başa bırakıyor. Belki de bu tereddüt, doğrudanlığa veya retoriğe başvurmadan coşku ve güç arasındaki karmaşık ilişkiyi kavramanın zorluğunu yansıtıyor.

Ben bir film eleştirmeni değilim daha ziyade en geniş anlamıyla toplum, kültür ve sembolizmi kapsayan siyaset bilimi profesörüyüm. Bu bakış açısından, Ümmü Gülsüm sembolik gücü anlamak için bir paradigma gibi görünüyor; zorlamadan veya kanunla dayatılmayan, aksine dinleme yoluyla bahsedilen, alışkanlıkla pekiştirilen ve ritüel yoluyla yeniden üretilen bir güç.

Danielson'ın coşku (*tarab*) ile ilgili okumasının önemi burada ortaya çıkıyor. Onu bireysel bir duygusal durum değil, ses, dinleyici, zaman ve siyasi bağlamı içeren etkileşimli bir sistem şeklinde görüyor. Onun için coşku, gücün hassas bir şekilde müzakere edilmesini içeren bir sosyal uygulama. Ümmü Gülsüm performansı dikte etmez, ancak şartlarını kontrol eder; ne zaman tekrarlayacağını, nasıl uzatacağını ve zirveye nerede ulaşacağını. Dinleyici, sessizlikle değil, tepki-

siyle ona meşruiyet kazandırır. Örneğin, onun için tekrar, dolurma değil, deneyimin derinleştirilmesidir. Film, günlüklerin yakılması ve düşen sigara külü sahnesini yeniden canlandırarak bu tekrarı görsel açıdan taklit etmeye çalışıyor, ancak bu tekrar fazlaydı ve bu sahneler filmin seyrini etkilemeden kolayca çıkarılabilir.

Danielson, kitabında Ümmü Gülsüm'ün müzikal coşkuyu nasıl bir zaman yönetimi olarak ele aldığını açıklıyor; bölümleri uzatarak, tekrarı çeşitlendirerek ve makamlarla oynayarak, izleyiciyi sürekli bir beklenti durumunda tutuyor. Bu zaman kontrolü sadece müzikal değil, kültürel anlamda siyasidir; kolektif zamanı kontrol eden, maşeri şuuru da kontrol eder. Film bu fikre işaret ediyor, ancak bunu merkeze almıyor, seyirciye açıkça belirtmeden bu çıkarımı yapması için yeterli alan bırakmıyor.

Ümmü Gülsüm'ün müzikal tecrübesi sadece bir eğlence veya gerçeklikten kaçış değil, aksine maşeri şuurun yeniden düzenlenmesiydi. Ümmü Gülsüm'ün sesi zamanı durdurdu, hissiyatı yeniden şekillendirdi ve farklı sosyal sınıflardan, temayüllerden ve milliyetlerden oluşan bir kitleyi bir araya getirdi. Burada doğrudan bir siyasi propaganda ile değil, toplumu vatan fikrine, sabra, dayanmaya hatta mağlubiyeti kabullenmeye hazırlayan duygusal bir hazırlıkla karşı karşıyayız. Bu, en derin kültürel anlamıyla siyasettir; filmin tam anlamıyla aktarmayı başaramadığı fikir de budur.

Theodor Adorno, kültür endüstrisi² odaklı çalışmasında, kitle müziğinin tekrar ve uyum üreti-

mi yoluyla bir tahakküm aracı haline gelebileceğini savunur. Ancak Ümmü Gülsüm deneyimi bu modele tam uymuyor; zira o dinlemeyi anlamından arındırmadı, aksine yoğun bir odaklanma ve dikkatle doldurdu. Yine de Adorno, güzelliğin her zaman masum olmadığını hatırlatıyor.

Benzer şekilde, Pierre Bourdieu, "güzel" tanımının görünmez bir kontrol biçimi hâline geldiği sembolik güç ve zevk yönetimi kavramını sunar. Bu anlamda Ümmü Gülsüm, sadece büyük bir şarkıcı değil, zevki yeniden dağıtan, klasik Arap şiirini kitlelere ulaştıran ve müzik dinlemeyi ciddi, maşeri bir ritüel hâline getiren bir kurumdu. Bu, devlet gücü değil, mutabakatın gücüdür ve bu çok daha tehlikelidir.

[Marwan Hamed'in] *es-Sett* filmi bu fikre yaklaşıyor ancak yeterince derine inmiyor; sadece ima ediyor ve sahneleri yan yana kullanma yöntemini doğrudan ifade edilmeden anlaşılabilir bir anlama dönüştürmeyi her zaman başaramıyor. Yine de değeri, şu soruyu yeniden gündeme getirmesinde yatıyor: Bir ses nasıl emretmeden yönetir? Dahası müzik nasıl sloganlar olmadan bir siyasete dönüşür? Sosyal medya ve imgeler dünyası çağında, en tehlikeli güç türü, kulaktan girip kalbe yerleşen ve nihayetinde bize özgür seçimimiz gibi görünen güçtür. Filmin tam anlamıyla yakalayıp aktaramadığı şey budur.

(Mısırlı siyaset bilimci.

Eş-Şarku'l-Avsat, النشرية الأوسط

31 Aralık 2025.

Çeviren: Ali Aktar)

Kültür Yönetimi, çev. Elçin Gen & Nihat Ülner & Mustafa Tüzel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007. [çev.]

2 Theodor W. Adorno, *Kültür Endüstrisi-*

KÜRESEL DÜZENİN ÇÖKÜŞÜ

— MUSTAFA AYDIN —

Dünya ciddi bir kaos yaşıyor ve hemen herkes bu işin farkında. Güç ekseninde gelişen ve magandalaşan ülkeler yeni saldıracak yerler arıyor ve tabii buluyor. Örnekleme kabilinden söylemek gerekirse ABD, petrolüne alenen el koymak üzere Venezuela'yı vurmamakla kalmadı, şimdi de Grönland'ı, işi daha ileriye götürebilirse Kanada'yı işgal etmeyi planlıyor. Çin bu işte geri kalmamak için Tayvan'a saldırı planlıyor, Rusya iki yıldır süren Ukrayna savaşından sonra takılacak yer arıyor. Kimliğini bile yitirmiş Hindistan, Keşmir ve Myanmar Müslümanlarına efeleniyor. Küresel düzen adlı düzensizliğin daha da artması için yoğun bir çaba harcıyorlar.

Küresel düzen ifadesindeki küreden kasıt, eğer top değil dünya, düzenden kasıt içini adaletin oluşturduğu ahlak sistemi ise böylesi bir olgu hiç var olmadı; yer küresi ile top gibi oynandı, ahlak da yerini bulmadı. Tabii ki bir şeyler yapıldı, ama bütün bunlar Batı'ya ait *sömürgeciliğin sabitlenmesi* görevini yerine getirdi. Başka bir ifadeyle insanlığın geldiği bu nokta, beklenmeyen bir şey değil ama kaçınılmaz bir sonuçtur.

Avrupa'da 6. yüzyıldan itibaren önemli bir kırılma yaşandı, toplumsal farklılıkları ortadan kaldıran yeni bir süreç başladı. 20. yüzyıl, iki ülke arasında olmasının ötesinde devletler topluluğu boyutunda karşı karşıya geldiği ve dolayısıyla da insanlığın büyük bir kesimini etkilediği için dünya boyutunda nitelenen iki kapsamlı savaşın ve bununla irtibatlı sıkıntıların yaşandığı bir dönem oldu. Buna bağlı olarak da iyi niyetli gözükken birlik arayışları ve hatta açık bir kasta dayanmasa bile hâlâ telafi edilemeyen ve gittik-

çe daha ciddi sorunlara doğru giden bir süreç işlemektedir. Diğer bir deyişle yapılan girişimlerden beklenen sonuçlar alınmadı. Peşinen ifade edelim, modern kültür patentli bu çabaların arzulanmış neticeleri vermeyişinin başında adil olmamak gibi ahlak dışılıklar yatmaktadır. Kurgu hep güç ekseninde gelişti ve ahlakilik hep dışlandı.

Bu söz konusu süreç "milletler arası" ile nitelenen teşkilatlar ve güya bunlar adına ortaya konan kararlara göre yürütülegeldi. Bir kaos ortamı oluştu ve bu hep gelişti, devletler bazında tabir caizse magandalar türedi. Bu düzensizliğe de küresel düzen adı verildi. Bu sözü edilen ve gittikçe kaosa doğru giden bu düzensizlik, düzen için iyi niyetlerle oluşturulmuş gözükken örgütler ve kararlar üzerinden yürütüle geldi. Hâlâ yaşamakta olduğumuz mevcut düzenin (veya düzensizliğin) araçsal yapılarının en önemlileri; Wilson Bildirisi, Cemiyet-i Akvam, Birleşmiş Milletler (BM), İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (İHEB) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) 20. yüzyılda oluşturuldular. Onun için de altlarında hep bir kötü niyet aramasak da yaşanan bu kaos ortamının hesabını bu örgütsel yapılar üzerinden değerlendirmek haksızlık değil, oluşturulmaları, beklentiler ve sonuçlar açısından bir değerlendirme yapmak gerçekçi olur.

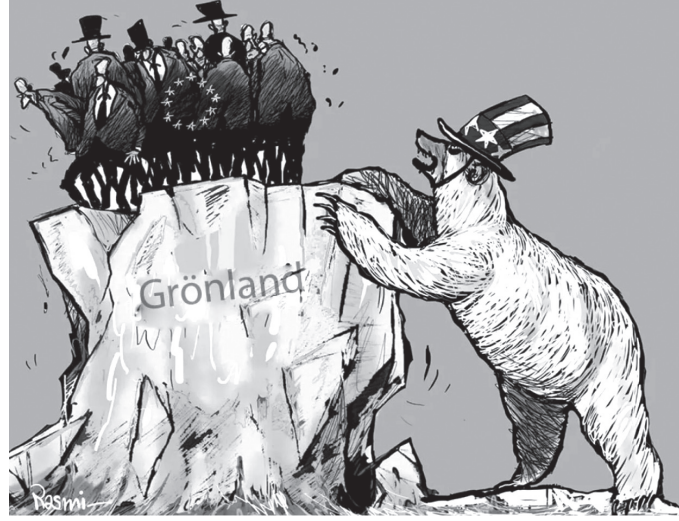
1918 WILSON BİLDİRİSİ

Birinci Dünya Savaşı'nın bittiği ama yeni kaygı ve endişelerin bir türlü azalmadığı 1918 yılında bu belirsizlikleri ortadan kaldıracak yollar aranıyordu. İşte bu sıkıntılı dönemde dünya

siyasetine yeni katılmakta olan ABD'nin başkanı Woodrow Wilson "On Dört Nokta" adını taşıyan on dört maddelik bir deklarasyon yayımladı. Başkan bu bildiriye Birinci Dünya Savaşı'nın sebepleri üzerinde durduktan sonra kurulması istenen yeni dünya düzeninin ana hatlarını çiziyordu. Wilson'a göre savaşları ortadan kaldıracak yeni düzenin temel esprisi, adil sınır belirlemelerine ve herkesin buna uymalarına, söz konusu kurula uymayanların cezalandırılma yollarının bulunmasına bağlıydı. Bu bildirinin altında Osmanlı'nın ortadan kaldırıldığı bir dönemde her topluluğun kendi toprağına sahip çıkması gibi tipik bir Batı projesi yatıyor idiyse de makuliyeti yok değildi.

Bildiriye "Denizlerin uluslararası sözleşmeler gereğince bütünüyle ya da kısmen kapatılabilmesi dışında, savaşta ve barışta karasuları dışındaki bütün denizlerde mutlak seyrüsefer serbestliği sağlanmalıdır. Barışı onaylayan ve korumak için anlaşan ülkeler arasındaki bütün ekonomik engeller olabildiğince kaldırılmalı ve ticaretin eşitlik temelinde yürütülmesi sağlanmalıdır. Her ülkede silah gücünün iç güvenliği sağlamaya yetecek en düşük düzeye indirilmesi için yeterli güvenceler karşılıklı olarak verilmelidir. Sömürgelerin bütün talepleri serbest, açık görüşlü ve tümüyle tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalı, bu tür egemenlik sorunlarının çözümünde ilgili halkların çıkarlarıyla egemenliği tartışılan devletin adil taleplerinin eşit ağırlık taşıması ilkesine kesinlikle uyulmalıdır." dendiikten sonra Rusya, Belçika, Fransa, İtalya, Avusturya-Macaristan, Romanya, Sırbistan ve Karabağ'dan yabancı askerlerin çekilmesini esas alıyordu. Ortada hiçbir işgalciliğı kalmamış Osmanlı halkları için de 12 ve 14. maddelerde şöyle deniyordu:

"Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik tanınmalı, Türk yönetimindeki öbür uluslara da her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliğiyile özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Çanakkale Boğazı uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır. Büyük küçük bütün devletlerin siyasal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü konusunda karşılıklı güvence vermek üzere özel sözleşmelerle bütün ulusları içine alan bir birlik oluşturulmalıdır." Ne var ki



metindeki "adalete bağlanmış sınırlara riayet" ilkesi öncelikle ABD tarafından ihlal edildi. Sınırlarının ortalama 9 bin kilometre ötesindeki Ortadoğu, ABD'nin bir tür işgali altındadır. İstedığı yere meydan okuyan bir tür devlet magandalığı ortaya çıkmıştır. Yeni teşkilat arayışları devam etmiştir.

1920 CEMİYET-İ AKVAM (MİLLETLER TOPLULUĞU)

1920 yılında Milletler Topluluğı (o günkü adıyla Cemiyet-i Akvam) kuruldu. Kurucu ismi Wilson'du. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda kurulan teşkilatın amacı, savaş esnasında bozulan dünya düzeninin yeniden oluşturulmasına ve barışın devamına yardımcı olmaktı, söylenildiğine göre uluslararası iş birliğine ve hukuka dayalı bir kuruluştur. İşin ilginç tarafı topluluk paradoksal açıdan savaşın galipleri tarafından oluşturulmuştu. Tam da bu yazımızın tezine uygun şekilde barışı ciddi bir şekilde ihlal edenler barışı korumaya soyunmuşlardı ve daha sonra da bu böyle devam edecekti.

Cemiyet-i Akvam daha sonra onun yerini alan Birleşmiş Milletler teşkilatında olduğu gibi beş daimi üye olacak şekilde yapılandırılmıştı ki bu üyeler ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin'dir. Tabir caizse aynı ülkelerin mülkiyetinde bir teşkilattı. Yine daha sonra BM'de de yer alacak olan Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Uluslararası Adalet Divanı, Sekretarya ve Vesayet Konseyi gibi 6 ana organdan oluşmuştu. Tahmin edilebileceğı gibi

Trump Doktrini diye nitelendirilebilecek bu aşama emperyalizmin son aşaması, dayatma ve savaş dönemidir. Bu, gönlünce buyuran ve bunu gerçekleştirme gücüne sahip olduğunu göstermeye yönelik bir siyaset anlayışıdır. İhtiyaç duyduğu nesne hangi ülkede varsa tepesine vurulup alınabilir: Petrol, ender madde, elindeki para, bir ülkeye saldırmak için yeterli bir sebeptir.

lüzumsuzluklarla yürütüldü. Mesela Brezilya diktatörlük gerekçesiyle örgütten çekilmek zorunda bırakılırken, 1938 yılında tam bir diktatörlük hâline gelen Hitler Almanya'sının üyeliği devam etti. 1932'de Türkiye de dostlar pazarda görsün kabilinden örgüte üye oldu. Varlığını 1920-1946 arasında 26 yıl sürdüren teşkilat ciddi hiçbir başarı gösteremedi.

Bu çerçevede mesela Habeşistan olayı, 1937 Japon taarruzu, 1939 tarihinde Alman ordularının Polonya'ya taarruzu ile başlayan İkinci Dünya Savaşı, Milletler Cemiyeti'ni etkisiz duruma getiren nedenler arasında sayılabilir. Paris Barış Konferansı'nda hazırlanan antlaşmaların bir parçası olması, bir yandan insan haklarını korumaya çalışıp diğer yandan kolonileşme ve manda sisteminin garantisi durumunda olması çelişki yaratıyordu. Bu arada ABD'nin örgütten ayrılma girişimi bir bakıma bitirmeyi amaçlıyordu. Öncelikle savaşları önlemek için kurulan örgütün bunu önleyici yaptırım gibi mekanizmaları yoktu. Mesela sözleşmenin bu noktayla ilgili 10. maddesi mütecevizi tayin edemediğinden, örgüt barışı korumada yetersiz kalmıştı. Yine önemli konularda oy birliği prensibinin uygulanması, siyasi ve hukuki sorunların çözümünü engelliyordu. Sözün kısası barışı sağlayıp devamlı kılacak uluslararası bir ahlak ve zihniyet yetersizdi. Yeterli bir ahlak ve zihniyetin bulunmadığı durumlarda bu tür teşkilatlar birilerinin keyfine göre kurulur ve isteğine göre dağıtılırlar. Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) de öyle oldu, 1946 yılında Cenevre'de toplanan konferans dağılma kararı aldı.

Aslında bu teşkilatın gidici olduğunu gören örgüt sahipleri bu tarihten bir yıl önce yani 1945'te BM adını taşıyan bir teşkilatı çoktan kurmuşlardı. BM sanki daha sağlıklı bir teşkilatın önüne geçmek istercesine Cemiyet-i Akvam'ın yapılanış hataları başta olmak üzere bütün hastalıklarını bünyesinde taşıyan bir

örgüt olarak ortaya çıkmıştı. Onun için de kültür faaliyetleri çerçevesinde makul bir şeyler yapmaya çalışan UNESCO kuruluşunu bir kenara bırakırsak asıl siyasal sorunlar için var olan ama bunların hiçbirisine çözüm getiremeyen günümüz BM'sinin sorunları Cemiyet-i Akvam'dan daha az değildir. Eş deyişle baştan defolu olan BM feshedilmeyi hak edeli çok olmuştur.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

BM, belirttiğimiz gibi Cemiyet-i Akvam'ın dağıtılmasından bir yıl önce 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın imzalanmasıyla kurulan, uluslararası barış ve güvenliği korumak, devletler arasında dostane ilişkiler geliştirmek, uluslararası iş birliğini teşvik etmek ve bu hedeflere ulaşmak için devletlerin eylemlerini uyumlaştırma merkezi olarak hizmet vermek amacıyla oluşturulmuş küresel uluslararası bir kuruluştur. 80 yıldır süregelen BM, pek çok şeyi ile halefi örgüte benzemektedir. Altı yapısal organa sahiptir. Toplanma ve bir nihai karara varmada son söze sahip beş daimî temsilcisi vardır ve kendisiyle ilişkilendirilebilecek pek çok soruna sahiptir. Mesela Birleşmiş Milletler adı peşinen birleşmemiş birilerine karşı oluşturulmuş ideolojik bir örgüt imajı vermektedir. Gerçekten de bu "birleşme"den sonra biraz da bu işleme tepki olarak çoğunlukla Güney Amerika, Afrika, Ortadoğu ve Asya'nın yüzün üzerindeki ülkeden meydana gelen bir Bağlantısızlar Hareketi oluşmuştu ama devam ettirilemedi.

İradi ve yetkili bir biçimde birleşmiş olmaktan çok bir amaç doğrultusunda birleştirilmiş bir topluluk şeklinde gözükten örgüt hele şimdiler artık işlevsiz bir yapı konumundadır. Bu 'küresel örgüt', 8 milyar nüfuslu dünyanın 500 milyonluk bir kesimini oluşturan ABD, İngiltere ve Fransa yetkilileri tarafından temsil edilmekte, mesela bu çerçevede yaklaşık iki milyarlık

İslâm dünyasının bir daimî temsilcisi bulunmaktadır. Temsilcileri gibi finansmanı da büyük çapta ABD tarafından karşılanan teşkilat, bu hâliyle de tam bir Batı örgütü konumundadır. Bu hâliyle de BM kararları bu sahiplerin isteği doğrultusunda alınmaktadır. Esasen başka türlü olması da söz konusu değildir. Örgütün başka türlü bir karar alması ABD'nin karşı çıktığı değil, katılmadığı bir kararın alınması söz konusu olamaz. İsterse fesih bile edebilir ki son zamanlarda Trump bir iki eleştirel laf duyunca örgütten çıkabileceğini söylemekten çekinmemektedir. Bu daha açık bir ifadeyle örgütü kuran biziz, ben istersem feshedebilirim, demektir ki yakın bir gelecekte bu durumun yaşanmasının önünde bir engel yoktur.

Yerleşmiş ve kökleşmiş bir yapıya sahip olmasına rağmen BM, şimdilerde Milletler Cemiyeti'nin çöküş zamanından daha iyi bir konumda değildir. Gelineen noktada BM her geçen gün kötüye gitmektedir. Teşkilat 1975 yılında Siyonizm'i insanlık için zararlı ve dolayısıyla yapamasa bile- mücadele edilmesi gerekli bir ideoloji olarak ilan etmişti. Şimdilerde BM Genel Kurulu'nun, böyle bir kararın yakınlarından bile geçmesi mümkün değildir. Yaklaşık 100 bin Filistinlinin kanına giren ülkeyi harabeye döndüren İsrail'i bir kınama kararı bile alamamıştır. Hatta bu BM, Filistin'de yaşanan vahşeti gözlemleyip anlatan yetkililerini öldüren İsrail'e karşı bir şey yapamamaktadır. Çoğunluk için yanlış gittiğini söylemekle birlikte, buraya nasıl gelindiğine ve ne yapılması gerektiğine ilişkin bir şey söylememekte, söyleyememektedir.

İşin gerçeği ortada bir birleşmiş milletler değil, birleştirilmiş milletler vardır. Aslında *bir* hep sayısal olarak *ikin*in altındaki rakam değil de mutlak tek, bütün anlamında bir isimdir. Mutlak *bir/tek* Allaha has bir sıfattır. Güncel hayatta tek/bütün anlamındaki bu "bir"den türetilmiş iki kavram vardır: Birleşme ve birleştirme. "Birleşme" işe katılan birlerin iradesiyle gerçekleşir. Öbüründen ayırabilmek için buna "beraberlik" denir. Birleştirme ise duruma göre birleşenlerin iradelerinin hilafına dışarıdan birileri tarafından gerçekleştirilir. Batı hep "bir"leştirici olmuş ama "beraberlik" anlamında bir birlikteliğe asla aklı ermemiştir. Çünkü birleştirme susturan, dayatan, yerine göre yok eden bir güce ihtiyaç duyar. Buna karşı birlik veya birliktelik güce

değil, ahlak ilkelerine dayanır, birler arasında üstten değil, alttan bir bağlantı vardır. Batı beraberliği bilmediği için her şeyi teke indirgemeye çalıştı geldi. Elbette süreçler hep sorunlu bitti, ortada bir boşluk kaldı. Bu boşluğu doldurabilmek için dünden bugüne bir seri girişimlerde bulundu ki bunların en meşhurlarından birisi İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 1948 yılında ilan edildi. Bu Bildiriye göre insanın en temel hak ve hürriyetleri: Yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı, kişi hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği ve korunması, yerleşme ve seyahat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, düşünce ve kanaat hürriyeti, bilim ve sanat hürriyeti idi. Tabii ki bunlar birer değer yargısıdır. Bir yargının öncesinde, değer kendisi, sonrasında normatif kuralları vardır. Bir değerler dayanağı gösterilemeden, uygulamaya nasıl bir kural olarak gireceği ortaya konmadan bir çözümlenmeye katkıda bulunamazlar. Mesela insanın bir yaşama hakkı vardır, iyi ama birileri kendi yaşama hakkı için buna fırsat vermemektedir, bu durumda sonuç ne olacaktır? Toplum tehdit edip birilerinin hakkına saldıran eşcinsellik bir hak mıdır? Gazze'deki katliam, İsraililerin yaşama hakkı mıdır? Bir insan türü bir diğer insan türünü insan saymıyorsa bu durum kendinin insan olmayışı anlamına gelmez mi? Basit bir benzetmeyle bir grup aslanın diğer aslanları aslan olarak görmeyişi kendisini kurt saymasından kaynaklanmış olamaz mı? Bu durumda hiçbir aşkın temeli bulunmayan insan hakkı nereye oturtulacak ki geldiğimiz yerde bu insan hakkı birilerinin bir lütfu değil, imkânları dâhilinde yaşayabildiğidir.

1991 yılında Ortadoğu'da İslâm ülkelerini gözetim altına alma girişimi olan Irak'ı işgal sürecinde ABD Başkanı George HW Bush (Baba Bush), 'Dünya toplumu'na hitaben -ki sosyolojinin bile tanımadığı bu toplum nasıl bir şeyse- bir konuşma yapmıştı. Hitabında "Artık dünyada tek toplum, tek kutup ve tek sistem vardır ve bunun adı da liberalizmdir. İnsanlığın biricik sistemi olan liberalizm üç ayak üzerinde oturmaktadır: Ferdin hayatında insan hakları, siyasal hayatta demokrasi, ekonomide serbest piyasa sistemi. Bundan sonra herkes buna

uyacak, uyum sağlayamayana yardım edilecektir.” demişti. Ortadoğu’da Kafkaslarda ve özellikle Balkanlarda bu uydurma çerçevesinde kan gövdeyi götürmüş, yalnız Bosna’da bir milyona yakın insan hayatını kaybetmişti. Yine Ortadoğu’da yüzbinler katledilmiş, milyonlarca kişi yurtsuz yuvasız bırakılmıştı. Bütün bunlar sözüm ona insan hakları beyannameleri ve BM gibi barış örgütlerinin şemsiyesi altında gerçekleşmişti. Hâlâ entipüften gerekçelerle insan hakları ihlal edilmekte, durduk yerde pek çok insanın yaşama hakkı elinden alınmaktadır. Bush’un söyleminin hilafına tam bir piyasa ekonomisi ikame edilememiş, insanlıkla alay edilircesine “serbest” kaşeli bir küresel tekelci piyasa hâkim olmuştur. Aslında piyasaya doğası itibarıyla serbestti, ekstra serbest nitelmesi işin sahteliğini ifade etmektedir. Liberalizmin en iyi uygulandığı düşünülen ABD’de 15 trilyon dolar tutarında servetleri olan aileler olamaz. Yine iddia edildiği şekliyle bir demokrasi var olmamış, bir çapulculuk ortaya çıkmıştır. Otuz yıl gibi kısa bir zaman içerisinde bu ilkeler dökülüp inmiştir.

Şimdi Batılı aydınlardan hiç kimse bu ilkelerden söz etmiyor. Bunlar artık Batı dışı aydınlara sloganları durumundadır. Çünkü bu değerler, bizzat üretenler uymadığı için son kullanma tarihlerinden önce geçerliliklerini yitirmişlerdir. Misal kabilinden söylemek gerekirse piyasa ekonomisinin serbest olduğu bir dünyada 14 trilyon dolarlık bir Rockefeller şirketi olamaz, demokrasinin etkin olması istenen bir dünyada Mısır’daki Sisi darbesi desteklenemez, insan haklarının bayraklaştırıldığı bir ortamda Gazzeliler, bu kadar haktan yoksun bırakılamazlar. Başka bir ifadeyle lafi edilen yapay değerler temeldeki boşluğu asla dolduramadı. Çünkü etkin değerler, aşkın kökenli (ilahi) değerlerdir. Yapay değerlere ne kadar yükseklik atfedilirse edilsin çıkara, öncelikle üretenlerin çıkarına dayalı değerlerdir.

Beyannamenin belirlenmesinde dünyanın dörtte birini oluşturan İslâm âleminden hiçbir temsilci kabul edilmemişti. Hiç utanmadan bu dünya adına bir Batılı temsilci gösterilmiş ve bildirinin evrensel olduğu iddia edile gelmiştir. Biz Müslüman topluluklar da yaklaşık 80 yıldır bu içerikten yoksun beyannameyi yıl dönümlerinde kutlamakla meşgulüz. Bu ünlü beyannameye göre Gazzelilerin yaşama hakkının olduğu bile tartışılmıyor.

Batı çok kısa bir süre sonra güç kurgusuna tekrar döndü. Bu defa gücü daha belirgin biçimde temsil eden askerî pakt kurmaya yöneldi. İkinci Dünya Savaşı’nın silahlı boyutunun 1945’te bitmesine ve Sovyetlerin kendi sınırları içine çekilmesine rağmen dört yıl sonra Batı Sovyet işgali bahanesiyle NATO askerî paktını kurdu. Bahane diyorum çünkü günümüzde bir Sovyet tehdidi bulunmamasına rağmen örgütün varlığını sürdürmesi başka bir gerekçeyle açıklanamaz.

1949 KUZAY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ

1949 yılında Komünist Sovyetler Bloku’na (SSCB’ye) karşı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organisation/NATO) kuruldu. Başından itibaren diğer örgütlerle ilgili kafa karıştırıcı sorular burada da fazlasıyla vardır. 32 üyeye sahiptir. Güya NATO komünist tehlike ve örgütlenişine karşı kurulmuştu. Ne var ki komünist blok örgütü Varşova, NATO’dan 6 yıl sonra 1955 yılında kuruldu. Yine NATO adıyla sanıyla bir Kuzey Atlantik Antlaşması idi. Bu nitelermeye göre de düşmanı güneyde olması gerekiyordu. Ama bir Komünist pakt olan Varşova’nın dağıtıldığı 1991 yılına kadar sırf 36 yıl değil, şu anda da NATO olarak nitelendirilmektedir. Düşman ortadan kalktıktan sonra 35 yıldır NATO kime karşıdır?

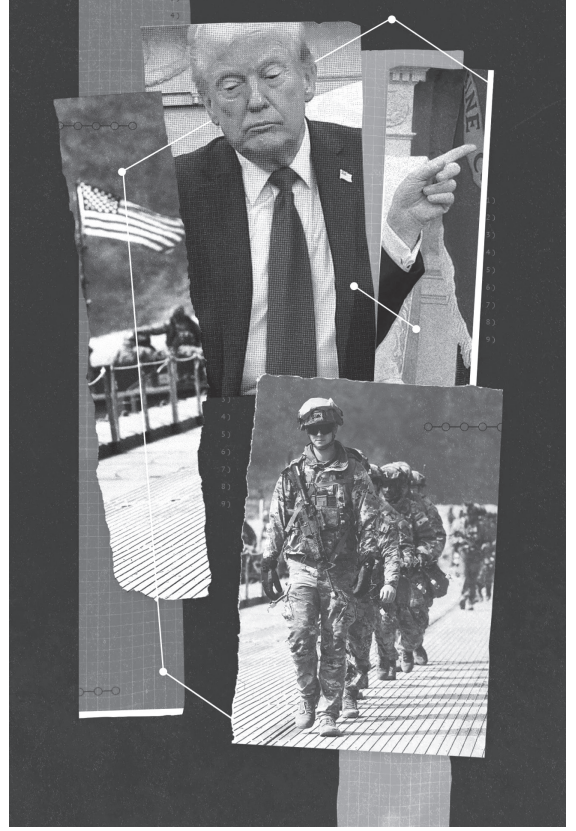
Sonra örgüt, nizami bir savaş için oluşturulmuş bir askerî kuruluş ise, bir Rus tehdidinin bulunmadığı bir dönemde Afganistan’da ne işi vardı. Bir ülkenin kendi içinde bir grup çatışmasında bir çete grubunu kırmak için mi gitmişti. Ki örgüt bir gruba mensup pek çok Müslüman öldürdü. Bütün bu cevapsız sorulardan hareketle amacı mahfuz tutulan, güneydeki İslâm dünyasına karşı oluşturulmuş bir örgüt olabileceği bile söylenebilir. Burada Müslüman Türkiye’nin yer alması da Kemalist düzende tarihsel misyonunu tamamladığı umuduna bağlanmış olabilir. Esasen son zamanlarda tarihsel misyonu ile birlikte bir gelişme trendi gösteren Türkiye’nin övgülerle gözetim altına alınmaya çalışıldığı izlenimi veriliyor. Bu hâliyle Avrupa Birliği Türkiye’ye mecbur hâle gelmeye doğru gidiyor. Umarım Türkiye buna bir vefa borcu ödemeye kalkışmaz.

Bütün bunlar yalın bir güç üstüne oturtulmuş örgütlerdir. Yalından kastım, ahlaktan arındırılmış olmasıdır. Modern Batı kültürü özellikle 17. yüzyıldan itibaren herhangi bir değer yüklenmemiş, nesnenin kendi iç yasalarıyla işleyen bir dünya düşünmüştür. Bu yasa ise güçtür. Gücü sınırlandırabilecek yegâne etken de güçtür. Bu dünya görüşünü en açık şekilde ifade eden düşünür Thomas Hobbes'tur. Ona göre "İnsan insanın kurdudur." Zayıf olanı yeme üzerine kurulan kurtlar sofrası yalnız kurtlara ait bir ilke değil, fert ve toplum olarak insanlara da ait bir kanundur. Bu çerçevede şimdilik bu sistemin en güçlü ülkesi konumundaki ABD, Çin'e, Çin Rusya'ya, Rusya ABD'ye saldırmaz. ABD'nin Venezuela'ya yaptığı iş bile bir savaş değil, bir korsan hareket, bir devlet terörüdür. Yine Suriye'deki çalışmalarından yeterince sonuç alamayan ABD'nin, bir gözdağı vermek için Ortadoğu'da açıkça bir şeyler yapması bir yere bir saldırı hareketi düzenlemesi gerekiyor. Bu iş için de bugünlerde büyük zafiyetler yaşamakta olan İran'ı gözüne kestirmiş görünüyor. Günlerdir yutkunup tehditler savuruyor. Dünya kamuoyu açısından bir gerekçe bile oturmadı, İran atom enerjisi çalışmalarında yeni bir safha yaşıyor değildir. Şüphesiz ABD, tehditlerin zevahiri kurtarmayacağı kanaatine varırsa bir hava saldırısında bulunabilir.

KURULUŞTAN EMPERYALİZME ABD'İN SİYASAL DOKTRİNLERİ

Peki, bu güç gösterisi nereye varır? Bütün dünyada tedirginlik doğuran, tabir caizse bir devlet magandalığına kadar uzanan bu sürecin uzun ömürlü olacağı söylenemez. Bunu ABD dış siyaset doktrinleri üzerinden izleyebiliriz. Siyaset bilimcilerine göre ABD 250 yıllık tarihinde üç siyasal doktrin ileri sürmüştür. Bunlar Washington, Monroe ve Truman doktrinleridir.

Washington Doktrini: ABD'nin ilk kurucu Başkanı George Washington'a göre bu yeni devletin politik hedefi "Yurtta sulh, cihanda sulh" idi. Bizim bilgi yoksunu Kemalistlerin M. Kemal'e nispet ettikleri bu emperyalizm hazırlığı dönemi sloganı olan Washington Doktrini ABD'nin mevcut gücüne göre belirlediği bir geçiş politikasıydı. 1820'li yıllara kadar ortalama yarım yüzyıl geçerli olan bu doktrine göre yeni devlet barıştan yanaydı; kimsenin toprağında gözü



yoktu ve kimsenin kendi toprağında gözünün olmasına da izin veremezdi, çünkü gücü ancak buna yetiyordu.

Monroe Doktrini: 50 yıl sonra 1820'li yıllara gelindiğinde ABD artık kanlanıp canlanmıştı. Başkan James Monroe tarafından Amerikan Kongresi'ne sunulan ve daha sonra dış politika literatüründe Monroe Doktrini diye anılan metin, o dönemde Batı Yarımküre'nin jeopolitik dönüşümünde belirleyici bir rol oynamaya başladı. Bu yeni doktrine göre ABD'nin savunması devletin millî sınırlarında değil, Amerika kıtasının sınırlarında başlıyordu. İlginçtir ki bu politika, Avrupa güçlerinin Amerika kıtasındaki eski ve yeni bağımsızlaşan devletlere yönelik müdahalesini reddetmeye dönük bir politika hüviyetiyle ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle bu politika öncelikle içinden çıkıp geldiği Avrupa ülkelerinin saldırılarına karşı bir savunma ilkesidir. Bunun için her ne kadar AB, ABD'ye manen/fiziken bir saldırıda bulunamaz ise de kovboyluk üzerinden yeniden oluşturulan ABD her an AB'ye haddini bildirebilir. Şimdilik ABD ücretle AB'ye muhafızlık yapıyor, ama bir gün bu ücreti yeterli bulmazsa beklenmedik girişimlerde bulunabilir. Yani Avrupa kendisini sürprizlerin beklediğini bilmektedir. Son zamanlardaki siyasal gelişmelerin de ışığında bunun farkında

olduğunu Avrupa'nın, eski düşman bir Osmanlı bakiyesi Türkiye'yi her şeye rağmen güvenilir bulduğunu söyleyebiliriz.

Bu doktrine göre ABD, Avrupa'daki olaylara karışmayacak ama Avrupa devletleri de başta Latin Amerika olmak üzere bir sömürge politikası gütmeyecektir. ABD'nin görünüşte bu "yansızlık politikası" ile Avrupalı devletleri sadece Amerika'dan uzak tutmak istediği düşünülebilir ise de aslında ABD'nin ilerideki yayılma hareketlerine bir hazırlık olduğu da unutulmamalıdır ki politik gelişme de bunu göstermiştir. Önce ABD Güney Amerika'da sömürgeciliğe çıkmıştır. Venezuela gibi ülkelerde yaşanan sıkıntılar bu sürecin ürünüdür. Bu doktrin ile ABD'nin 20. yüzyılda izleyeceği Latin Amerika politikaları için, eli daha fazla güçlenmiştir. Buna göre; Avrupalı devletler Amerikan kıtasının kuzeyini, ortasını ve güneyini Karayip (Caribbean) adaları da dâhil, işgal edemeyeceklerdir. Bu durumda Amerika, bu kıtada kendi dış politikasını rahatça uygulayacaktır. Bu kıtaya yapılacak herhangi bir müdahaleyi de ABD kendisi için bir millî güvenlik tehdidi olarak algılayacaktır. Amerika, bu doktrin sayesinde kendinde bu kıtadaki tüm ülkeleri işgal etme ve onların ekonomik ilişkilerine müdahale etme hakkı buluyordu.

Truman Doktrini: 20. yüzyıla gelindiğinde ABD, başta Avrupa olmak üzere Ortadoğu ve dünyanın pek çok yerinde etkin ve egemen olmaya başladı. Artık ortada yeni bir doktrin vardı: Truman Doktrini. Bu doktrin ilk bakışta, 1947 yılında ABD Başkanı Harry Truman tarafından Sovyet tehdidine karşı hazırlanmış bir planmış gibi gözüküyor. Esasen Truman Doktrini, ABD'nin uluslararası politikasının değiştiğini ve Sovyet karşıtlığının bu yeni politikada esas olduğunu ilan etmiştir. Başkan bu doktrinini geliştirirken somut olarak İngiliz birliğinin Yunanistan'dan çekilmesinden sonra Yunanistan'da sosyalistlerin ağırlıkta olduğu bir hükûmetin kurulmasını ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den boğazlarda üs, Doğu Anadolu'dan toprak istemesini gerekçe olarak göstermiştir.

Aslında Truman Doktrini, resmî olmayan dilde "ABD çıkarları Başkent Washington'da savunulamayacağı gibi Amerikan kıtasının sınırlarında savunmak da yeterli olamaz. ABD, karşı ülkelerin başkentlerinde savunulur." şeklinde özetlenebilecek bir politikadır. Elbette bunun en

somut uygulaması ise ABD'nin kendisi ve Batı Avrupa için hayati önemi bulunan Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'nin etkin olma çabasının önüne geçmek istemesiydi. Maalesef insanlığı ikna etmek ve oyalamak için oluşturulmuş bloklu yapı gerçekçi değildi. Mesela Türkiye Batı Bloku'na, Suriye-Irak Doğu Bloku'na verilmişti. Sonradan anladık ki bu çerçevede Türkiye'de komünist faaliyetler de ona karşı mücadele konumundaki işler de bir ABD oyunu imiş. Batı Bloku'nun, "yeşil dost" diye niteleye geldiği İslâm dünyası, Doğu Bloku'nun tasfiyesinden sonra bir tür "kırmızı düşman" olarak gösterildi.

Trump Doktrini: Donald Trump'ın bu yeni başkanlığı döneminde ABD politikasında yeni bir doktrin uygulamaya konuldu. Her ne kadar dünya kamuoyu bunu Trump'ın şahsına ait geçici paranoyak bir hareket şeklinde niteliyor ise de bu değerlendirme doğru değildir. Bu hareket henüz siyaset literatürüne girmemiş bulunan yeni bir doktrin dönemidir. Truman'ın, ülkelerin başkentlerinde yürütülen diplomatik bir siyaseti değildir, bu daha farklı, daha ileri bir aşamasıdır. Doğal olarak Trump Doktrini diye nitelendirilebilecek bu aşama emperyalizmin son aşaması, dayatma ve savaş dönemidir. Bu, gönlünce buyuran ve bunu gerçekleştirme gücüne sahip olduğunu göstermeye yönelik bir siyaset anlayışıdır. İhtiyaç duyduğu nesne hangi ülkede varsa tepesine vurulup alınabilir: Petrol, ender madde, elindeki para, bir ülkeye saldırmak için yeterli bir sebeptir. Harekete geçmek için de "suyu aşağıdan bulandırma suçu" gibi bir gerekçe gösterilebilir, ama buna her zaman ihtiyaç da yoktur. Belli maddelere ihtiyacı varsa işgal eder, oraya mutemet yöneticiler koyar. Paraya ihtiyacı varsa kimin ne kadar vermesi gerektiğine ilişkin bir liste yapar ve bunu bir salma olarak bildirir. Yakın bir geçmişte Trump, İslâm ülkelerinden alınacak para ile ilgili bir liste oluşturmuş ve bu tebliğ edilmişti. Bu aşamadaki gücün zevali yakındır ama bu yakın zaman içinde ne gibi zararlar verebileceği kestirilemez.

Ünlü medeniyet tarihçisi Oswald Spengler'e göre büyük güçler ahir demlerinde hâlâ kendilerinin güçlü, büyük ve güvende olduklarına inanırlar. Ama günbatımındaki gölgeler gibi büyük görünen kendileri değil, gölgeleridir. Bu son dönemlerinde bu algıyı yaşatabilmek için sağa sola sataşırırlar. Normal bir toplumun ve

aklı başında bir siyasetin yapamayacağı işler yaparlar. Her geçen gün zafiyete uğrasalar da sırf yakın çevrelerine değil, uzaklarındaki topluluklara da sataşır. ABD'nin yakın geleceği için kestirimlerde bulunduğumu düşünebilirsiniz. Son dönemlerin sadece önemli bir bilim insanı değil, aynı zamanda bir filozofu diyebileceğim Frank Furedi* bir mülakatında “Eğer akli başında birkaç ülke bir araya gelip ABD'ye haddini bildirmezse insanlığın çekeceği var.” diyor. Furedi bunun yollarını bile gösteriyor. “Mesela dünyanın önde gelen ülkeleri temennayı kesip ABD dolarını tedavülden kaldırdığı zaman can damarını kesmiş olurlar.” diye ekliyor. Gerçekten de toplumları sindiren şey gücün kendisi değil, tabir caizse gölgesidir.

DEĞERLENDİRMELER

Bugün dünya, eski toplumlar arasında yaşananlardan farklı süreçler, bloklamalar yaşıyor. Ama eskiden bu bloklamalar her şeye rağmen ortak bir ahlak üstüne kuruluydu. Şimdilerde birlikler güç üstüne kurulmaktadır. Beraberlikçi etkin dinler zaafa uğrattılıp özellikle İslâm saf dışı edilince ahlak devreden çıktı ve kaçınılmaz olarak güç kurguları ortaya çıktı. İşin rasyonel kurgusu da Batı kültürüne kaldı ve o da bu işi layıkıyla yaptı. Uzun bir süredir bu gelişmelerin arkasında Batı kültürü yatmaktadır. Buna göre siyasette ahlak olmaz, ahlaklı davranan kaybeder. Siyaset sosyolojisinin kurucusu kabul edilen Max Weber'e göre siyaset (veya iktidar) global toplumun meşru gücüdür. Bu söz konusu meşruiyet, toplumun verdiği onaya, biraz da ahlak gibi aşkınlığı olmayan daha güçlü olanın kullanabildiği uluslararası olduğu kabul edilen normlara bağlıdır. Sadeleştirerek söylemek gerekirse ABD toplumu Trump'a sağa sola saldırma görevi vermiştir ve o da bu görevi bihakkın yerine getirmektedir.

Hiç kimsenin şüphesi olmasın ki ahlaktan ayrılan güç sorun hâline gelir. Güçlü daha güçlü olmak için uğraşır; para gücü daha paralı, vurucu güç daha vurucu, siyasi iktidarlar daha bir muktedir olmaya, bunu sınırlandırmaya yönelik gelişmelere karşı daha bir duyarlı olmaya çalışır. Gruplar pek de kendilerine özgü gruplaşmalarda bulunamazlar. Savunma gibi sorun-

* İngiltere'nin Kent şehrindeki Canterbury Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir.

larını kendi gücüyle çözemeyeceğini gören topluluklar bu küresel magandalığın arkasında sıralanırlar ve tabii ücretini de fazlasıyla öderler. Müslüman Arap dünyasının ABD'nin arkasında sıralanışı bunun tipik bir örneğidir. Buradan sadece edilgin değil, etkin toplumlar için bile pek çok sorun doğar.

Zygmunt Bauman'ın ifadesiyle Avrupa bir mitolojik aşk üzerine kurulmuştur. Bu mitolojiye göre Eski Yunan tanrısı Zeus bir boğa kılığına girip prenses Avrupa'yı kaçırdı. Kız babası Sur Kralı ve oğulları kızını aramaya çıkarlar ama bir türlü bulamazlar. Sonunda Avrupa'nın bir kız değil, bir kıta olduğu kanaatine varırlar ve tüm sevgilerini ona yöneltip bütün insanlığı onun maşuku olmaya yöneltirler. Onun için Avrupa, üzerinde yaşayan insanlar dâhil başka yerlerden farklıdır.

Bir bakıma, ben de aynı hikâyeyi kadim aşka pek itibar etmeyen Amerika'ya daha gerçekçi bir biçimde uyarlayabilirim. Amerika hayali değil, yine bir aşkın gerçekleştirilmesine dayanır. Avrupa prensine aşkı yeterli bulmayan Avrupa kaçınları yeni bir sevgili aramaya çıkarlar. Amerika sevgilisini bulurlar, eski âşıklarını bire kadar kırarlar. Hatta bu yeni vefasız âşıklar sevgilinin adını bile yok eder ve ona kâşifin adını verirler. Sevginin (adalet ve insanlığın) yerini alan güç, zamanla diğer ülkelere yönelir, her yerin ve her şeyin kendi malı-mülkü olduğunu düşünür. Sömürgecilik deneyimleri ve cabadan kazanımları önemli itici bir güç görevini yerine getiriyor.

Maalesef diğer taraftaki güçler de insani hedeflere sahip değildirlar. 'Prens Avrupa' güzelliğini yani gücünü ve etkinliğini hızla yitiriyor. Askeri bir güç olmayan, Avrupa'ya üstünlük sağlayan ve aşkın kökenlere sahip olmayan kültürel değerler dökülüp inmektedir. Günümüz Çin'i ve Rusya'sı ABD'den farklı bir tarihsel kültüre sahip değildirlar. Küresel kabadayılar gövde gösterisi yarışındalar. Şüphesiz bu mevcut sistem hızla dökülüyor. Bu hâliyle yürürlükte olduğu düşünülen küresel düzen olmadığında da insanlık bir şey kaybetmiş olmaz. Şüphesiz yeni bir insani düzene ihtiyaç vardır. Ama mevcut kültürel anlayışla bu düzenin kurulması pek mümkün gözüküyor. Tarihsel misyonuyla ortaya çıkabilecek Türkiye yegâne umuttur.

VENEZUELA'DAN TAHRAN'A TRUMP DOKTRİNİ VE ÇOK KUTUPLU KAOS

— METİN ALPASLAN —

Çok kutuplu hâle gelen ve küresel rekabetin giderek kızıştığı dünya, artık kurallara dayalı düzenden gücün hukuku odaklı reelpolitik bir evreye geçmektedir. Kurallı küresel sistemin ortadan kalktığı bir durumla karşı karşıyayız. Dünya, ülkeler arasında daha çok kısa dönemli ve çıkar odaklı alışverişleri temel alan, derin ve uzun soluklu stratejik altyapılara dayanmayan, müşterek kurallara dayalı uluslararası düzenin işlemesine öncelik vermeyen işlemselcilik yaklaşımına doğru evirilmektedir. Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'nda Kanada Başbakanı Mark Carney, son dönemdeki gelişmelerle kurallara dayalı küresel düzenin hikâye olduğunu söyledi. Bunun artık sonlandığını belirterek "Açık konuşayım. Bir geçiş döneminde değiliz, bir kopuşun tam ortasındayız. Masada olmazsak menüde oluruz." dedi. Kurallı uluslararası düzenin çöktüğü ve güçlü olanın kazandığı bir ortamda adil bir dünya düzeni beklemek zor görünmektedir. Yeni jeopolitik gerçeklikte, güçlü olanın kazandığı düzen tabii olarak adaleti geri plana itecek, kurallar yerine çıkarlar ve güç dengeleri belirleyici olacaktır.

KURALLI DÜZENİN YERİNE GÜÇ SİYASETİ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler'in (BM) kuruluşu, güçlü olanın kazandığı anlayışına karşı bir denge arayışydı, kurallar getirmişti. Ama güçlü devletler bu kuralları çoğu zaman ihlal edip eşitsizliği artırdığı için bu düzen adalet beklentisini tam karşılayamadı. Rusya veto ettiği için Ukrayna'da tek bir ateşkes kararı bile alınmadı. Gazze konusunda uluslararası toplum, yetmiş bin kişinin ölmesini bekledikten sonra işgalci İsrail'in istediği gibi uyguladığı bir tasarıya imza attı. Gazze savaşı, yalnızca insani felaketin boyutlarını ve uluslararası toplumun soykırım gibi ağır suçları durdurmadaki başarı-

sızlığını ortaya koymakla kalmadı; aynı zamanda uluslararası sistemin yapısal zaafını da gözler önüne serdi. Güç dengesi üzerine kurulu bu düzen, adalet arayışını her daim geri plana itti. Venezuela Devlet Başkanı'nın kaçırılarak ABD'de yargılanması, uluslararası hukuk açısından ciddi bir kırılmanın işaretidir. Venezuela olayı uluslararası hukuk ve kurumların, devletlerin rekabet ve güç gösterileri sebebiyle parçalandığını göstermiştir. Bir ülkenin devlet başkanının bir gece yatağından alınarak zorla başka bir ülkeye götürülmesi, güçlü olmayan ülkelere verilen net bir mesajdır. Onlara kurallara değil, güç dengelerine bakın denilmektedir. Bu davranış, BM'nin kuruluş ilkelerinin yanı sıra bağımsız bir devletin egemenliğinin fiilen askıya alındığını ve yargı yetkisinin siyasal bir araca dönüştürüldüğünü göstermektedir.

ABD'nin baskın gücü, Çin'in yükselişi, Rusya'nın Ukrayna savaşı ile meydan okuması ve Avrupa'nın iç krizleri, Avrupa-ABD gerilimi, Ortadoğu'daki çatışmalar küresel dengeleri zorluyor. Çin, Rusya ve Batı'nın Afrika'daki nüfuz mücadelesi hızlanıyor. Venezuela'nın hedef hâline gelmesinin ardında dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip bir ülke olması vardır. Venezuela'da yaşananlar, sadece bir devlet başkanının tutuklanması ve yargılanmasıyla sınırlı değildir. Tıpkı imparatorluklar çağındaki gibi, Venezuela'nın servetine doğrudan el konulması olayıdır. Zengin doğal kaynaklar ve kırılğan devlet yapıları, küresel güçlerin sert hamlelerine açık kapı bırakıyor. Kurallı düzenin zayıfladığı yeni rekabet çağında jeopolitik ve ekonomik riskler artmakta, güvenlik mimarisi kökten değişmektedir. Günümüzde büyük güçler birbirine karşı daha sert ve riskli hamleler yapmaktadır. Uzun süredir var olan ama bastırılmış gerilimli fay hatları artık yüzeye çıkmakta, çatışma hattı-

na dönüşmektedir. Küresel tedarik zincirleri kırılıyor, enerji ve gıda güvenliği yeniden stratejik mesele hâline geliyor, dijitalleşme ve yapay zekâ yarışı, güç mücadelesinin yeni cephesi oluyor. Ayrıca ideolojik, enerji temelli ve diğer ögelere dayalı fay hatları da sık sık kırılıyor. Buna bir de iklim değişikliği, salgınlar, göç dalgaları ve çevre krizleri eklenince, mevcut düzenin kırılganlığı daha da görünür hâle geliyor.

Donald Trump, ABD'nin uluslararası arenadaki yetkilerinin sınırının kendi ahlakı ve kendi aklı olduğunu belirterek, ülkesini kısıtlayan uluslararası hukuki durumlar olduğunda karar mercii'nin kendisi olacağını açıkça ifade etmekte, "Uluslararası hukuka ihtiyacım yok!" diyerek dünyaya meydan okumaktadır. ABD'nin Venezuela'da Maduro'yu Caracas'taki evinden askerî operasyonla alması ve Trump'ın Grönland gibi stratejik bölgelere yönelik açık iştahı, Washington'un artık müttefik hassasiyetlerinden ziyade doğrudan ulusal çıkar ve reelpolitik odaklı hareket ettiğini göstermektedir. Avrupalı müttefiklerinin ABD'nin Grönland'ı ele geçirme girişiminin NATO'nun sonu olacağını söylemesine karşılık, Trump ittifaka yönelik eleştirilerde bulunarak; "Bizim onlara ihtiyacımızdan çok onların bize ihtiyacı var!" diyebiliyor. Müttefiklerinin savunma harcamalarını yetersiz bularak eleştiren Trump "Rusya ve Çin, ABD olmadan NATO'dan hiç korkmuyor ve gerçekten ihtiyacımız olsa bile NATO'nun bizim yanımızda olacağından şüpheliyim!" diye kanaat belirtiyor.

KÜRESEL DÜZEN YENİDEN ŞEKİLLENİYOR

Bugün gerçekten de kurallı düzenin yerini sert hamlelerin aldığı ve fay hatlarının kırıldığı, güçlülerin önceliklerine göre işleyen uluslararası hukuk düzeninin işlevini yitirdiği bir dönemin içerisindeyiz. Gazze'den Venezuela'ya kadar uluslararası kuralların aşıldığı yeni bir dünya düzeni söz konusudur. Kurallara dayalı uluslararası düzen, artık herkes için bağlayıcı bir çerçeve değil, hegemonların çıkarlarına hizmet eden kuralsız bir mekanizma olarak işlemektedir. Bundan sonra hiçbir devletin uluslararası hukukun koruyucu kalkanına güvenerek varlığını sürdürmeyeceği anlaşılmıştır. Söz konusu hukuk, emperyalistlerin siyasi, ekonomik ve askerî üstünlüğüne karşı çıkan olursa kolaylıkla devre dışı bırakılmaktadır.



Venezuela ve İran örneklerine baktığımızda, bu yeni dönemin hem bölgesel hem küresel düzeyde istikrarsızlık oluşturan yeni fay hatları ürettiğini görüyoruz. Artık tek bir hegemonun değil, farklı güç merkezlerinin krizler üzerinden birbirini zorladığı, yeni ittifaklar aradığı bir döneme geçiyoruz. Dünya hiç bu kadar kutuplaşmamıştı. 80 yıl önce kurulan küresel düzen çatlama devam ediyor. ABD'nin sert hamleleri, Çin ve Rusya gibi aktörleri karşı bloklar kurmaya itiyor. Bu da düzenin yerine "çok kutuplu kaos" dediğimiz, sürekli krizlerle şekillenen bir ortam yaratıyor. Siber saldırıların, ekonomik savaş yöntemlerinin ve vekâlet aktörlerinin daha yoğun kullanıldığı bir döneme girilmektedir.

ABD'nin Venezuela üzerinden sergilediği küstahça davranış, küresel güç dengelerini ve uluslararası hukuk anlayışını derinden sarsmıştır. Söz konusu durum uluslararası hukukun, devlet egemenliğinin ve BM Şartı'nın Washington tarafından fiilen tedavülden kaldırıldığını ilan etmektedir. Caracas'taki operasyon uluslararası camiaya verilen "kurallar artık bizim için geçersiz" mesajının en müşahhas göstergesidir. Bu gibi saldırılar uluslararası güvenlik ortamını daha kırılgan hâle getirmekte, uluslararası normların bağlayıcılığını zayıflatmakta ve devletleri daha fazla güç siyasetine itmektir. Uluslararası düzenin temel dayanağı olan diplomatik müzakere yerini, ekonomik yaptırımlar, askerî tehdit ve doğrudan güç gösterisi gibi araçlara bırakmaktadır. Bu eğilim, küresel düzenin daha kaotik ve öngörülemez bir yapıya doğru evrilmesine yol açmaktadır. Dünya siyaseti, "gücün haklı olduğu" daha otoriter bir döneme doğru gitmektedir. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik, adalet gibi kavramlar artık slogandan öte bir anlam ifade etmemektedir.

ABD'nin baskın gücü, Çin'in yükselişi, Rusya'nın Ukrayna savaşı ile meydan okuması ve Avrupa'nın iç krizleri, Avrupa-ABD gerilimi, Ortadoğu'daki çatışmalar küresel dengeleri zorluyor. Çin, Rusya ve Batı'nın Afrika'daki nüfuz mücadelesi hızlanıyor.

Ortadoğu'da, Hindistan, Pakistan, İran, Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Yemen, İsrail, Mısır, Libya'ya baktığımızda, Afrika'da Sahel Bölgesi, Sudan, Etiyopya, Somali, Mağrip Bölgesinde Cezayir ve Fas arasındaki çatışmaya ve Uzak doğuda Çin, Tayvan, Kuzey Kore'ye baktığımızda dünyanın büyük bir dönüşümden geçtiğini görüyoruz. Rusya Ukrayna'yı, ABD ise Kanada'yı ve Grönland'ı ilhak etmek istiyor. Washington ve Moskova, Avrupa'yı presliyor. Avrupalı siyasetçiler, "Ön görülemez ABD'ye karşı, tutarlı bir Çin'i tercih ederiz!" görüşünü dile getiriyor. ABD, çıkarlarına artık hizmet etmediklerini belirterek 31'i BM kuruluşu olmak üzere toplam 66 uluslararası örgütten çekilmeye ve bu kuruluşlara sağladığı fonları sonlandırmaya karar veriyor, NATO ile bağı koparmaya yöneliyor. Zaten Gazze için kurduğu Barış Kurulu sanki bir nevi BM'ye alternatif bir organizasyon gibi görünüyor. Anlaşılan o ki, Trump sadece kendisinin patron olduğu, Çin ve Rusya vetosunun bulunmadığı, tek veto hakkının kendinde olduğu BM'nin kontrolü dışında bir yapılanmaya gidiyor.

ABD ve İsrail, toplumsal protestolarla sarsılan İran'a askerî müdahale yapacaklarını, açıkça saldırabileceklerini, İran rejimini yıkacaklarını söylüyorlar. Trump, "İran'da yeni lider aramanın vakti geldi!" diyebiliyor. Alternatif olarak bulabildikleri tek kişi de ABD'de yaşayan, Siyonistlerin Ağlama Duvarı'nda gözyaşı döken devrik Şah Rıza Pehlevi'nin oğlu. ABD'nin derdi rejim değiştirme, rejimi dönüştürme filan da değil. Mesele uyuşturucu, terör ya da otoriter lider veya demokrasi meselesi değildir. Asıl mesele, küresel güç dengelerinin ekonomi, para, enerji ve teknoloji ekseninde yeniden kurulmasıdır. Küresel güç odakları kendilerine kayıtsız şartsız hizmet edecek, o ülkenin kaynaklarını sömürmeye izin verecek liderler arıyor. Kimsenin demokrasi, adalet, hukuk, insan hakları diye bir derdi yok. Onların derdi, bu küresel talan düzeninde petrole, doğalgaza, madenlere el koyup, kara ve deniz ticaret koridorlarını kontrol etmektir. Diğer her türlü maddi, manevi ve insani değer onlar için sadece kullanılacak birer malzemedir.

ORMAN KANUNU DÜZENİ VE TRUMP DOKTRİNİ

Bu Ülke kitabında Cemil Meriç, "Kanun, eski Yunan'dan beri büyük sineklerin yırtıp geçtiği, küçüklerin takılıp kaldığı bir örümcek ağı" demektedir. Yaşadığımız çağ, uluslararası hukukun yerine seçkin gücünün çıkarlarına göre işleyen bir "orman kanunu" dünyasıdır. Venezuela örneğindeki gibi bir ülkenin egemenlik haklarının yok sayıldığı, gücün hak sayıldığı ve her şeyin mubah görüldüğü bu orman kanunu düzeni, dünyanın tehlikeli bir dönüm noktasına girdiğini göstermektedir.

Küresel düzen hızla kuralsız duruma gelmektedir. Düzenin sonunu getiren yeni denilen geçiş çağı düzeninde orman kanunu ile kuralsızlık fiili bir yönetim biçimine dönüşmekte, haklı değil, güçlü olan kazanmaktadır. Kimin haklı olduğuna değil kimin güçlü olduğuna bakılmaktadır. Uluslararası hukuk ve millî egemenlik gibi söylemler giderek yerini kaba güç siyasetine bırakmaktadır. Gidişat kurallı bir dengeye değil, kuralsız bir kasa doğru evirilmektedir. Siyonist rejimin yetmiş yıldır BM kurallarını hiçe sayması, işlediği suçların cezasız kalması Gazze'yi yerle bir ederken uluslararası hukuk düzeninin aciz kalması işgal rejimini soykırım yapmaya kadar götürmüştür.

Venezuela'da Maduro'nun ABD operasyonu ile kaçırılması ve İran'daki geniş çaplı protestolara verdiği destek, Trump Doktrini'nin sert güç kullanımına dayalı yönünü, bunun doğurduğu çok kutuplu kaos ortamının hem bölgesel hem küresel düzeyde istikrarsızlık ürettiğini açıkça gösteriyor. Bu yaklaşım aynı zamanda öngörülebilir kurallı düzenin yerine askerî müdahale, güç siyaseti ve kriz yönetiminin geçtiğini gösteriyor. Trump ve destekçileri Venezuela'dan sonra sıranın Küba'ya ve İran'a geleceğini söylüyorlar. Trump'ın, 1823'ten beri ABD'nin Batı Yarımküre'deki üstünlüğünü savunan Monroe Doktrini'ni "Donroe Doktrini"ne dönüştürerek daha sertleştirdiği ve sadece Batı ile sınırlı olmadığı görülmektedir.

Monroe Doktrini, başlangıçta savunmacı ve anti-kolonyal bir karakter taşısa da zamanla ABD'nin Latin Amerika ve Batı Yarımküre üzerindeki nüfuzunu meşrulaştıran çok daha sert, müdahaleci ve işlemsel dış politikasını tanımlamak için bizzat Trump ve destekçileri tarafından Donroe Doktrini'ne dönüştürülmüştür. Monroe daha çok koruma odaklıyken, Donroe askerî ve ekonomik hegemonya ve müdahale odaklıdır ve enerji ve ticaret hatları üzerinden yalnızca Latin Amerika'yı değil, Atlantik'in iki yakasını da etkilemektedir.

Bu kavramın teoriden pratiğe geçişi özellikle son aylarda yaşanan şu gelişmelerle belirgin hâle geldi: 1) Trump'ın, Venezuela ardından bizzat "Donroe Doktrini" ifadesini kullanarak bölgenin artık tamamen ABD kontrolünde olduğunu ilan etmesi. 2) Latin Amerika'da Çin, Rusya ve İran gibi ülkelerin etkisini doğrudan müdahale gerekçesi saymaya başlaması. Latin Amerika ülkelerinin Çin'le yaptığı altyapı projeleri ve 5G antlaşmalarının, ABD tarafından millî güvenlik tehdidi sayılarak iptal edilmeye zorlanması. 3) Trump'ın Meksika Körfezi'ni 'Amerika Körfezi' olarak isimlendirme isteği ve Panama Kanalı üzerinde yeniden tam denetim kurma isteği. Bütün bunlar, 19. yüzyılın emperyalist genişlemeci ruhunun modern bir versiyonu olarak yorumlanabilir.

İRAN'DAKİ OLAYLAR

28 Aralık 2025'te İran para birimi Riyal'in döviz karşısındaki yüksek değer kaybı ve ekonomideki kötü gidişe tepki olarak Tahran'da esnafın başlattığı protestolar, kısa sürede ülkenin birçok kentine yayılıp, rejimi tehdit eder boyuta geldi. İran'da süregelen sokak hareketleri, artık yalnızca rejime yönelik protestolar olmaktan çıkarak ülkenin siyasal bütünlüğünü, etnik dengelerini sorgulatan derin bir krize dönüştü. Ekonomik çöküş, dış yaptırımlar ve rejimin dışarıdaki güç gösterisi toplumsal öfkeyi artırdı. Binlerce can kaybına yol açan kitlesel protestolar, Tahran'ı son 40 yılın en büyük beka kriziyle karşı karşıya bıraktı. İran rejimi, toplumu iflas etmiş bir ekonomiyle yönetmeye çalıştığı için sıkıntıya girdi. Son yaşanan protestoları önceki yıllardan ayıran, bu defa sadece üniversitelilerin değil, rejimin kalesi sayılan çarşı esnafı ve işçi kesiminin de sisteme itiraz eder hâle gelmesidir.

Trump yönetiminin Venezuela'da işlediği cürüm, İran için bir gelecek projeksiyonu niteliği taşıyor. ABD'nin narkoterörizm veya protestoculara şiddet gerekçesiyle doğrudan lider kadroları hedef alma doktrini ki -İsrail ile İran arasındaki 12 günlük savaşta üst düzey İranlı en üst askerî liderler ve nükleer bilim insanları öldürüldü- Tahran üzerindeki baskıyı hayati bir noktaya çekiyor. Trump, İran'daki protestolara ilişkin peş peşe yaptığı açıklamalarda, "İranlı vatanseverler, protestoya devam edin. Kurumlarınızı ele geçirin. Katillerin ve istismarcıların isimlerini kaydedin. Bunun bedelini ağır ödeyecekler, yardım yolda" diyerek protestoculara cesaret verdi. Trump'ın "Protestocuları vurursanız biz de sizi vururuz!" çıkışına İran sert tepki göstererek, tehditlere boyun eğmeyeceklerini ve müdahale edilirse ABD üslerini vuracaklarını açıkladılar. Trump'ın tehdidi İran'ı iki seçenek arasında bıraktı: Ya bastıramadığı bir halk hareketiyle içeriden çökecek ya da sert müdahale ederek ABD'nin doğrudan hava operasyonlarına maruz kalacaktı. Şimdilik Tahran'ın, dışarıdan vurulmaktan kıl payı kurtulduğunu görüyoruz ama bu tehlike devam ediyor. İran'a müdahale edecek şartların oluşmasını bekliyorlar. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İran Cumhurbaşkanı Pezeşkiyan ile yaptığı telefon görüşmesinden sonra yaptığı "İran'a dış müdahaleye karşıyız!" açıklaması, vurulma riskinin devam ettiğini gösteriyor.

İran'ın 1979 Devrimi'nden bu yana geçen yaklaşık 45 yıllık süreci hem büyük dönüşümlerin hem de derin hayal kırıklıklarının bir arada yaşandığı bir dönemdir. Şahlık rejimini yıkan ve "Ne Batı ne Doğu, sadece İslâm!" sloganıyla yola çıkan bu model, bugün hem sosyolojik hem de politik olarak ciddi bir imtihan vermektedir. İran'ın sahadaki pratiklerinin genellikle Şii kimliği üzerinden şekillenmesi, Sünni tabanda İran'a karşı büyük bir güvensizlik oluşturdu. Sünni nüfus yoğunluklu ülkeler, İran'ın bu stratejisini bir "Şii Hilali" kurma çabası olarak gördüler. Ayrıca, bunu finanse etmek için kullanılan yöntemler, İran'ın küresel finans sisteminden tamamen dışlanmasına ve en ağır yaptırımlara maruz kalmasına sebep oldu. İran'da yolsuzluk, adaletsizlik, kayırmacılık, hesap vermezlik şikâyetleri ayyuka çıkmışken, dört Arap başkentini (Beyrut, Şam, Bağdat, Sana) yönetmeye kalkması halkının öfkesini çekti. Dışarıdaki güç gösterisi, içeride ekonominin can damarlarını kesti. Tahran, son 15 yılda Suriye, Irak, Lübnan ve Yemen'deki vekâlet

güçlerine tahmini 30 ila 50 milyar dolar arasında kaynak aktardı. İran halkı sofrasından, tenceresinden alınan milyarlarca doların harcandığı bu “mezhebî derinlik” projesinin çöktüğünü görünce isyan etti. Halk, “Lübnan için değil, İran için canım feda” sloganıyla bu dış maliyeti reddetti.

İran'ın Hizbullah, Husiler ve Haşdi Şabi gibi yapılar üzerinden bölgede büyük bir nüfuz alanı elde etmesi, askerî ve jeopolitik anlamda bir kazanım görülse de mezhepsel kutuplaşmayı derinleştirdi. Yemen, Irak ve Suriye’de vekiller üzerinden yürütülen kanlı savaşlar, yüzbinlerce Müslüman'ın ölümüne ve milyonların yerinden edilmesine yol açtı. Bu durum, bazı İslâm ülkeleri tarafından büyük bir güvenlik tehdidi olarak algılandı. Lübnan ve Irak gibi ülkelerde, İran destekli grupların merkezî hükümetten daha güçlü hâle gelmesi, bu ülkelerdeki diğer siyasi ve dinî gruplarla gerilimi artırdı. Lübnan ve Irak'ta halkın bir kesimi, İran müdahalesini ekonomik krizlerin ve siyasi tıkanıklığın sebebi olarak görüp tepki gösterdi. Tarih, kapasitesinden fazla yayılan imparatorlukların çöküşüyle doludur. İran, kendine bağlı paramiliter güçler eliyle bölgenin en önemli oyun kurucularından birine dönüştü. Ancak bu, İslâm dünyasında büyük bir sevgi veya birlik/ümme yaratmak yerine, ciddi bir kutuplaşma ve güvenlik endişesi doğurdu.

Bu süreç İran'ı zayıflatırken bölge genelinde yeni kırılma hatlarını da tetikledi. İran'da oluşabilecek bir istikrarsızlık, derin bir kırılma yaşayan Ortadoğu'da güç dengelerini doğrudan etkileyecektir. Tahran'ın iç sarsıntı geçirmesi Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'deki vekil yapıların çözümlenmesine veya kontrol dışı kalmasına sebep olacak çatışmaların yayılma riskini artıracaktır. İran, köşeye sıkıştığını hissettiğinde vekâlet savaşçılarını topyekûn bir saldırıya sevk edebilir. Hürmüz Boğazı'nı kapatıp küresel petrol arzını durdurması durumunda enerji güvenliği darbe alır, petrol ve doğalgaz akışındaki belirsizlik küresel fiyat dalgalanmalarını tetikler. Bu durum, Körfez ülkeleri için rakibin zayıflamasından çok bölgesel kaos anlamına gelir. İran'daki ateşin, yalnızca Tahran'ı değil, Ortadoğu'dan Avrupa'ya uzanan geniş bir coğrafyayı etkileyen çok katmanlı bir kriz kaynağı olacağı ve sınırları aşan bir güvensizlik riski getireceği kesin.

ÇİN-RUSYA İLE MÜTTEFİKLİK VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK DENKLEMİ

Venezuela petrolünün en büyük müşterisi olan Çin, ABD ambargosu sebebiyle artık buradan petrol tedarik edemediği hâlde Venezuela için elinden gelecek hiçbir şey yapmadı. Rusya ve Çin'in İran ve Venezuela gibi ülkelere sunduğu stratejik derinlik, aslında görüldüğünden çok daha kırılabilir ve çıkara dayalıdır. Rusya ve Çin, ABD'nin tek taraflı hegemonyasına karşı İran'ı bir kaldıraç olarak kullanıyor. Bu güçler için İran'ın değeri, kendi ulusal çıkarlarının önüne geçtiği anda biter.

Rusya için İran, vazgeçilmez bir müttefikten ziyade, Batı'yı meşgul eden ve pazarlık gücünü artıran stratejik bir varlıktır. İran'ı bir kalkan olarak kullanıp en uygun anda Batı ile anlaşılabilir. Çin, İran'ın petrolünü alan ve ekonomisini ayakta tutan yegâne büyük güçtür ama Pekin'in müttefikliği sadece cüzdaniyle sınırlıdır. Çin, İran'ı bir eşit ortak değil, ucuz enerji kaynağı ve Kuşak-Yol projesi üzerinde bir durak görüyor. 2021 yılında yaptığı 25 yıllık antlaşma, İran'a büyük vaatler sunsa da yatırımların hızı, İran'ın iç istikrarsızlığı sebebiyle oldukça yavaş ilerlemektedir. İran'ın istikrarsızlaşması durumunda yatırımlarını korumak için sessizce geri çekilebilir.

İran'ın merkezi otoritesini yitirmesi, Türkiye için yönetilmesi güç riskler oluşturur. İran düşerse bölgenin direnç hattı çöker. İran'ın parçalanması, Türkiye'yi bir kriz batağına da çekebilir. Trump'ın öngörülemez davranışları ve İsrail'in pervasız saldırıları, İran'ı bir hayat memmat noktasına iterse, Türkiye, hâlihazırda barındırdığı sığınmacı yüküne ilaveten, İran üzerinden gelebilecek milyonlarca yeni mülteciyi karşılamak zorunda kalabilir. Böyle bir göç dalgası Türkiye'nin güvenlik, sosyal ve ekonomik dengelerini sarsacak bir baskı oluşturur. İran'ın iç sarsıntısı, Türkiye için 560 kilometrelik sınırda silahlı hareketlilik, kaçakçılık ve kontrolsüz alanlar yaratma gibi güvenlik riski oluşması demektir.

İran, Türkiye'nin Suriye'deki nüfuzunu dengelemek için zaman zaman PKK ve uzantıları ile taktiksel iş birlikleri yapıyordu. Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki terörle mücadelesi, en çok İran destekli Haşdi Şabi milislerinin engeline takılıyordu. İran'ın saf dışı kalması ile oluşacak bir güç boşluğu durumunda, PKK'nın İran kolu olan PJAK'ın Türkiye sınır hattına yakın yerlerde

kontROLSÜZ alanlar kazanmasına, bölgede kantonlar kurmasına yol açabilir. Bu da Türkiye için doğu sınırında yeni bir Kandil oluşması riskini doğurur. Bu durum, Türkiye'nin terörle mücadele hattını Suriye ve Irak'tan sonra İran'ın içlerine kadar genişletmek zorunda kalması demektir.

Türkiye'nin enerji arz güvenliği büyük oranda İran hattına bağlıdır. 10 milyar metreküplük bu arzın durması Türkiye'yi sıkıntıya sokar. Ayrıca İran, Türkiye'nin Orta Asya ve Uzak Doğu'ya açılan kara yolu köprüsüdür. Bu köprü'nün yıkılması, Türkiye'nin lojistik merkez olma vizyonuna ağır bir darbe indirir. Türkiye, Avrupa-Asya-Ortadoğu üçgeninde tam bir fay hattı üzerinde bir ülkedir. Enerji koridorları, ticaret yolları ve diplomatik arabuluculuk Türkiye'ye küresel satrançta kilit bir rol yüklemektedir. Bu rolüyle, Trump Doktrini'nin sert güç yaklaşımı ve çok kutuplu kaos ortamında dengeleyici, arabulucu ve stratejik aktör olma potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin hamleleri bölgesel ve küresel dengeler açısından kritik önem taşımaktadır. Bu vahşi konjonktürde en zorlu denge oyununu oynayacak bir aktör olmak zorundadır. Türkiye ne Batı'nın ne de Çin'in jeopolitik ağında bir geçit veya durak olmamalıdır. Yeniden yapılanan güç sisteminde, her iki gücü de kendi gelecek vizyonuna bağlayan dengeli, bağımsız üçüncü bir eksen inşa etmelidir. Türkiye'nin tarihi misyonu bunu gerektirmektedir.

BUGÜNÜN GERÇEĞİ

Dünya düzeni değişiyor. Gerilim çok ileri seviyede ve belirsizlikler giderek artıyor. Hem bölgesel hem küresel düzeyde dünyamıza yeni format atılıyor. Askerî, diplomatik ve jeopolitik göstergeler, dünyanın sistemik bir istikrarsızlık sürecine girdiğine işaret ediyor. Enerji ve mal tedarik yolları yeniden çiziliyor. ABD ve Çin'in yeni stratejisi, serbest ticareti korumak değil, ticaretin geçtiği coğrafyayı yeniden tanımlamak ve güzergâhları denetim altına almaktır. ABD, Çin'in küresel yayılımını yavaşlatmak için, ticaret koridorlarını, limanları, enerji hatlarını ve yolları denetim altına alma stratejisine geçti. Artık mücadele malların fiyatı üzerinden değil, malların geçtiği rotalar üzerinden yürütülüyor. Hegemonya ekonomik araçlarla değil, jeopolitik geçitlerle kuruluyor. Altyapı savaşları, fiber hatlar, bulut ağları ve



yapay zekâ üzerinden yürütülüyor. Bu bağlamda tarihsel derinliğe baktığımızda, güçlerin egemenliği ticaret yollarının kontrolüyle ölçülmüştür.

Küresel belirsizlikler sürdükçe değerli metaller piyasada daha belirleyici oluyor. Altın ve gümüş fiyatlarının tavan yapması, nadir toprak elementlerinin jeostratejik bir meta hâline gelmesi bunun işaretleridir. Dünya artık diplomasiye ziyade, alan kapma ve hasmı doğrudan tasfiye etme dönemi yaşıyor. Küresel yönetim mekanizmaları işlemediğinden, devletler güvenliklerini sağlamak için yalnızca kendilerine güvenmek zorundadırlar.

Ortadoğu'daki gelişmeler yalnızca bölgesel çatışmalar veya enerji politikalarıyla açıklanamaz. Ortadoğu, küresel lojistik ağların ve dijital altyapıların da kavşağı konumundadır. Dolayısıyla güçlü ve istikrarlı bir Ortadoğu birçok küresel aktörün işine gelmiyor. Bu sebeple, bu coğrafyada kendi çıkarları doğrultusunda liderler, rejimler bulmak için dengelerle oynuyorlar. Arap Baharı birçok ülkede özgürlük değil, istikrarsızlık getirdi. Yakıp yıktılar ama yerine konacak sağlam bir sistem teklifleri olmadı. Devlet kurumları çöktü, ülkeler bölündü, oluşan boşluğu silahlı gruplar ve mezhep çatışmaları doldurdu. Türkiye de bu sürecin dışında kalamadı, milyonlarca mülteci, güvenlik sorunları ve ağır ekonomik bedel ile karşı karşıya kaldı.

Netice itibarıyla çıkarılacak ders şudur: Toplumların ve yaşanan krizlerin baskısı güçlülerin çıkarlarını zorlayan yeni bir satranç tahtası kurar, yeni kurallar üretir. Eğer bir ülkede ekonomi, adalet ve umut çökerse o ülke güvende değildir. Adaletsiz düzenler uzun süre sürdürülemez. Devletleri yıkan sadece dış güçler değil, içeride biriken adaletsizliktir. Her olumsuzluğa dış güçlerin oyunu demek kolaylıktır. Senin her şeyin iyiyse, doğruysa dışarıya sana o kadar zarar veremez.

ZAMANIN RUHUyla YENİLENEN DÜNYA SİSTEMİ

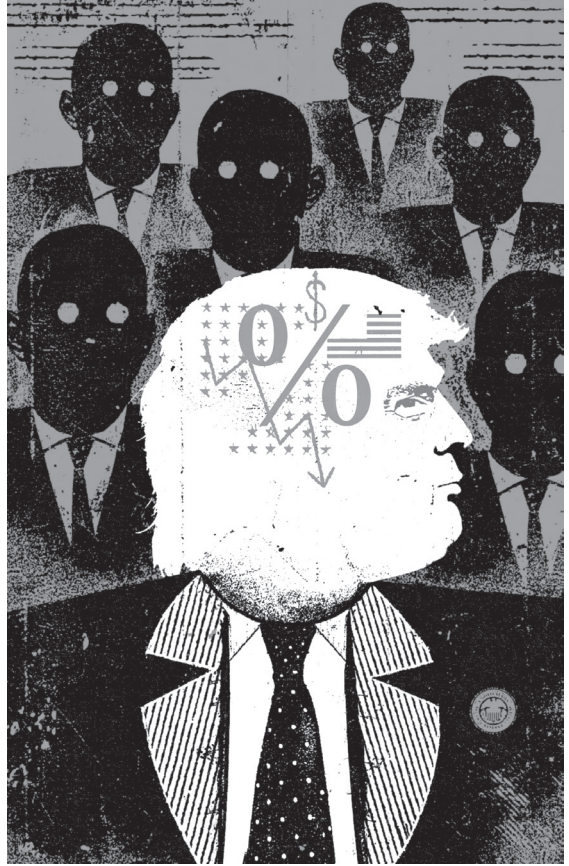
— ERCAN YILDIRIM —

Dünyada sömürü esastır, yalnızca aktörleri, usulü, kaynakları değişir. Adalet değil adaletsizliktir dünyanın temel gerçeği, her dönem gerekçeleri değişir. İnsanlar, toplumlar, devletler arasında aslanan birbirlerine üstünlük ve hegemonya kurmaktır. Tarih felsefesinin aslını insanlar arasındaki eşitsizlik, köleleştirme, sömürme, haksızlık... tüm bunlara başkaldırı veya uyum belirler. Bir sömürü yöntemi ve dönemi biter bir yenisi başlar. Hele söz konusu olan kapitalist dünya sistemi ise kendini takribi yirmi yılda bir yenilemesine şaşmamak gerekir. Ya ekonomik yönden ya kültürel veya siyasi bakımdan kapitalizm yenilediği, değiştiği aynı kaldığı oranda gücünü, hegemonyasını korumayı başarır.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI NİZAMI

Dünya sistemi ekonomik ve siyasi bakımdan en ciddi kırılma ve yenilenme sürecini başlattı. İkinci Dünya Savaşı, İngiliz eski dünya sistemini ilga ettikten sonra Amerikan demokratik anlayışına özgü Protestan, özgürlükçü, kurum ve bunların belirlediği kaidelere uygun ama sapmalara karşı ilgili ülkelerdeki “zinde güçleri” eliyle peyklerini hizaya getirdiği, darbe ve doğrudan müdahalelerden çekinmeyen bir düzen kurdu.

Soğuk Savaş ile yerküreyi genel hatlarıyla ikiye bölen dünya sistemi, Yalta ile siyasi, Bretton-Woods ile iktisadi temel ilkeleri belirledikten sonra BM, NATO, IMF, Dünya Bankası, OECD, UNICEF, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Tica-



ret Örgütü gibi hemen her alanın “dünyanın komiserliği”ni yapan teşekkülüyle ülkeleri idare etmeyi başardı. Sistem, Paylaşım Savaşı’nın akabinde tüm Avrupa’nın yıkılan şehirleri, çöken Batı medeniyeti değerleri üzerinde yükseldiği için Keynesyen sosyal politikalar da içeriyor-

du. Devlet desteklemeleri olmadan insanların kendilerine gelebilmesi mümkün değildi. Bu aynı zamanda kapitalizme gelebilecek her tür saldırıyı, rahatsızlığı, bıkkınlığı da izale etmişti. Merkez ülkelerin durumları düzeldikçe küresel burjuva “kârdan zarar” etmelerini ya da düşük kâr marjlarını sorgulamaya başlayınca ilk büyük revize geldi.

1970’lerde GATT ile tüm sınırlar açıldı, dolar rezerv para hâlini aldı, artık devletler değil çok uluslu şirketler dönemi başladı. Devlet geri çekilirken şirket ve burjuva kapitalizmi sanayi-yi, teknolojiyi, petrol tabanlı enerjiyi, aşırılaşan tüketimi, yine seri üretimi de geçen otomasyona dayalı üretimi, bunlarla bağlantılı popüler kültürü, özellikle 68 Kuşağı ve dönemin cinsel özgürlük anlayışının zemine yerleştiği eşcinsellikten feminizme çok yönlü küresel kültürü yeryüzüne yaydı.

Neoliberalizm sadece bir ekonomi programı değil tüm örgütlü yapıları, devleti, askeriyeyi, bürokrasiyi, geleneksel kurumları, aileyi, işçi hareketlerini, sendikaları geriletken bireyci, dağınık sivil toplumcu anlayışı yerleştiren siyasi, kültürel, ekonomik, toplumsal, hukuki kısaca paradigma değiştirici program getirdi. Soğuk Savaş’ı ABD demokratik düzeni kazanınca tarihin sonu geldi elbette. Fakat bu kurallara ve kurumlara dayalı düzen kendi iç çelişkileriyle karşılaşınca sistem “bug” a girdi. 1997 ve 2008 ekonomik krizleri, 11 Eylül, radikal demokrasinin entegrasyonist politikaları Avrupa ve ABD’de tek tek iflas edince çok uluslu şirketlerle devlet ve toplumlar da karşı karşıya geldi. 2008 sonrası başlayan, Trump’ın Venezuela Devlet Başkanı Maduro’yu “yatağından aldırması” ile artık sonu görünen “kurallara ve kurumlara dayalı düzen” yakıştırmaları aslında zihinsel kırılmanın bir göstergesi. Düzen ve kural kavramları belirgin bir ideali içermediği hâlde insanların örnek ve iyi kategorilerde değerlendirilmesini sağlıyor. Kaos da bir düzen içerir, kendi içinde kuralları da bulunur. Mesele sistemin ve kaide-lerin kimin işine yaradığıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ve küresel sermayenin işine yarayan kurallar ve kurumlara bağlı düzen iflas etti ama yerine gelecek olan, kuralsız ve kurumsuz işleyiş BRICKS ülkelerinin mi, İslâm âleminin mi, sersefil hayat

Birbirini nakzederek ilerleyen tarih yine insanlığı başladığı yere getirmeyi seviyor. Türkiye dünya sisteminin yeni versiyonunda kendi kimliğini, özünü, sistemin kontrolünde bulabilir. Tarih her zamankinden daha fazla, her duruma açık bir konuma geldi.

süren Afro-Latin dünyanın mı işine yarayacak? Hayır, aksine yine bu kuralsız vahşi Batı işleyişi imparatorluğunu kavileyen ABD ile dijital tekno-kapitalizme geçen küresel burjuvanın işine gelecek. Kuralsız ve kurumsuz dünya düzeni yorumlanması itibarıyla kulağa hoş geliyor. Hâlbuki dünyada işler basit bir yönetmelikle halledilmeyecek kadar kompleks. Yeni dünya sisteminin kaideleri de bir anda ortaya çıkacak kadar kesin değil, çünkü süreç kendi şartlarını belirleyerek dayatacak. Savaş gibi net sonuçlu olaylar kazananın iradesini yansıtacağı için daha belirgin kurallar getirebilir fakat post küresel bir evrede, üstelik neoliberalizmin hâlâ egemenliğini sürdürdüğü yani eski dünya sistemi doktrininin ölemediği ortamda yeninin kati ve somut belirginliği söz konusu olamaz. Süreç bizi ancak göstergelere götürebilir.

YENİ DÖNEMİN GÖSTERGELERİ

Yeni dünya sistemi gösteriyor ki hiçbir şey eskisi gibi olmayacak ama yine hiçbir şey eskisinden tamamıyla kopmayacak. Askeri darbelerle, CIA örtük operasyonlarıyla, fiili işgallerle kendini gösteren sisteme kurallı ve kurumlu demek nasıl saçma ve komikse yenisine de kuralsız ve başboş muamelesi yapmak o derece yanlış olur.

Yeni dönem yeni sistem, yeni aktörler, yeni sınıflar, yeni siyaset ve hegemonya tarzı demektir. 2008 yılından itibaren göçmeye, yenilenmeye başlasa da aslında Yalta düzenini çökerten biraz da salgın oldu. Salgın aslında pek çok şeyin simülasyonu, denemesiydi. Tüm dünyayı evlerine kapatılabileceklerini tecrübe etti küresel egemenler. Ne derece rahatsızlık oluştursa da otoritenin “talep edilebileceği” de bu aralıkta ıdı. Çünkü insanların hayatlarını belirleyen

melanetin yayılmasını engellemenin yolu güç, militarist yöntemler, devlet istisnası gibi totaliter çabalardır.

Hâliyle devletlerin geri dönüşüyle karşı karşıyayız. Güvenlik, özgürlüğün yeniden önüne geçti. Neoliberal ve küreselleşmeci dönemin özgürlük anlayışı, devletin geri çekildiği, toplumun etkisinin azaldığı, bireysel ve sivil toplum ağırlıklı savrukluğun yerini disiplinin, kontrolün, güvenliğın, intizamın aldığı bir yöneline bıraktı.

Çok uluslu şirketler yerini devletlere bırakıyor. Devletlerin gözetiminde bir küresel şirket modeli etkinleşiyor. Eskiden özel sektöre havale edilmişti, mesela maden işleri yeni düzende devletler doğrudan kendileri sürece müdahil olacak anlaşılın. Bu bir tercih meselesi değil zorunluluk. Yeni, dijital tekno-merkantilizm dediğim eğilim* yeni dünya sisteminin ortalamasını belirliyor çünkü. Dijital teknolojiler beraberinde yeni enerji ve hammadde ihtiyacını doğurduğu, bunlar da farklı coğrafyalarda bulunduğu için, onları elde etmek “devlet gücü” gerektiriyor.

Dünya yeni bir seleksiyon, yeni bir sömürge evresine de geçiyor. Kıymetli madenler ile enerji kaynakları dijital tekno-üretim yapanları, Çin’i, Rusya’yı, ABD ve AB ülkelerini karşı karşıya getiriyor. Salgında en çok ihtiyaç çipe duyulmuştu. Üretici ülkeler yoğun bir çip imalatına girişince karşılarına temel sorun olarak silisyum çıkmıştı. Silisyumun en çok bulunduğu sahada, Tayvan’da Çin ile ABD’nin sıcak çatışmaya girmelerine ramak kalması küresel rekabetin boyutlarını göstermesi bakımından önemli.

Kim ne derse desin hâlâ petrol çok kıymetli. Doğal gaz, uranyum, petrol, kömür ve dijital teknolojilerin öteki madenleri yeni sistemin kodlarının, kurallarının yazılmasını sağlıyor. Grönland’ın Çin ile ABD’yi değil Batı kampını ikiye bölmesi kapitalist merkezde de kapışmanın ciddi sonuçlara gebe olduğunun bir kanıtı. Güvenlik, yeni sömürgecilik ister istemez çatışmalarla beraber korumacılığı ve bölgesel yeni ittifakları da doğuracak. ABD’nin Grönland’ı

* Bu konuda şu yazılara müracaat edilebilir: <https://ercanyldrm.com/neomerkantilizm/> <https://ercanyldrm.com/yeni-dunya-sistemi/> <https://ercanyldrm.com/temiz-enerji-asrinin-ideolojisi/>

istememesi Avrupa’nın ABD ile bağlarını zayıflattırırken her zamanki gibi NATO’yu da tartışmalı kılmıştır.

Bu derece ontolojik köken ilişkisine sahip kesimler elbette birbiriyle kolay kolay çatışmaz ama ciddi bir öteki için Rusya, Çin, İsrail, ABD için yeni bölgesel birliktelikler söz konusu olabilir. Bu ister istemez çok kutuplu dünyanın uç vermesi ve aslına bakılırsa “sıcak barış”ta yeni bir küresel üleştirme demek. Tüm radikal neoliberal ve küresel politikaların sorgulanacağı, pek çoğunun revize edileceği bir döneme de giriyoruz.

Tüm malların küreselleşme icabı yatay ve dikey rahat rahat gezintiye çıkabileceği bir dönemin geride kaldığı açık. Fakat dünya kıtlığa tahammülsüz hâle geldiği için de mecburi malların ticaretinde kısıtlamalara gidilmeyeceği de çok net. Vergi artışları bir savaş usulü olarak günümüzde yerini alsa da mal yasaklama yoluna kimsenin kolay kolay gitmeyeceği de açık. ABD patentli pek çok ürünün Çin ve başka ülkelerdeki imalatı, ABD’de üretiminden daha kârlı hâlâ. Çünkü eski düzen, kural, işleyiş ve dünyanın yıkılması çok da kolay değil.

Trump’ın hâl ve hareketlerine bakarak insanlar kolayca yeni dünyanın makuliyet çizgisinden çıktığını iddia edebiliyor. Maruf ve meşru arayışlarının yok olduğu da yine eski zihin kalıplarına göre savunuluyor. Hâlbuki Trump’ın Grönland’ı istemesi, Maduro’ya ilişkin fikirleri, Panama Kanalı üzerindeki hak iddiası kendi mantığı çerçevesinde “makul zemine oturabiliyor.” Mesele makul ve meşru sınırlar gözetmeden talepte bulunmakta, yeni dünyanın kodlarında “sizin işinize yaramıyor, ben daha iyi işletirim” gerekçesini benimsemeyecek insan bulunmuyor. Bu, başıboşluk ya da klasik emperyalizmdeki gibi sorgusuz el koyma değil; yeni şartlarla ilişkilendirme becerisi.

HUDUTLAR KAPANIRKEN DİJİTAL SINIRLAR AÇILIYOR

Dünya neoliberalizmle renkli bir dünyaya açılmıştı. Televizyonun renklenmesiyle küreselleşmenin sınırlarının kalkması tüm dünyayı birbiriyle ilişkilendirmiş, birbirine konu-komşu eylemiş, herkesin herkese bakıp özenmesini



getirmişti. Neoliberal küreselleşmede fiili sınırlar da küresel kültüre bağlı sınırlar da ortadan kalkmıştı. Dijital tekno-kültürle tüm perdeler, hudutlar, engeller kalkar, herkes tüm toplumlar birbiriyle içli dışlı yaşarken artık sınırlar o kadar geçişkenli değil. Anlaşılan o ki görünür ve görünmez pek çok yeni sınır konulacak. Gümrük vergilerinin artırılması sadece ABD'ye has değil, mesela Türkiye de bazı Çin menşeli, küresel tüketim şirketlerine ağır vergiler getirebiliyor. Bazı oyunlardan uygulamalara kadar "dijital duvarlar" örülebiliyor. Bunlar elbette devlet varlığının bir neticesi... İnsanların geneli toplumu ve gençleri de ilgilendiren konularda devlet müdahalesini "beka" ile ilişkilendirebiliyor.

Yeni üretim biçimleri, yeni enerji kaynakları, yeni ekonomik ilişkiler devlet işleyişini, siyasi-kültürel-ekonomik modelleri illa ki değiştirir. Otomasyon işçi sınıfını dönüştürmüştü, mavi yakalıları işsiz bırakmıştı. Dijital dönüşüm de beyaz yakalıların köküne kibrit suyu dökecek anlaşılan. Özellikle yapay zekâ pek çok sektörde çalışanları işlerinden edecek. Daha enteresan olan orta sınıfın ya daralması ya da içeriğini oluşturan sektörlerin değişmesi olacak. Küçümşenen pek çok iş kolu gözdeleşirken artık "rahat" meslek kavramı da nihayete erecek. Mühendislik, mimarlık, avukatlık, yazılımcılık hatta öğretmenlik gibi bir dünyanın makbul gördüğü, kanaat önderi kabul ettiği konvansiyonel mesleklerin itibarı gittikçe düşecek.

Açıkça söylemek gerekirse bilgi, beceriye yenilecek. Bilgiye dayalı meslekler ölürken beceriye endeksli iş sahaları gelişecek. Bu nedenle ukala,

toplum mühendisi, kibirli üsttencilik para etmeyecek! Yapay zekânın bilgiyi istenildiği gibi işleyebilmesi dünya düzenini değil sadece bir devri de ortadan kaldıracak. El emeği, el mahareti kazandıracak, çünkü fabrikalarda seri üretim nedeniyle insana pek ihtiyaç duyulmazken mesela kombi ve peteklerini takacak ustalar öne çıkacak. Satış, pazarlama, yeni ürün geliştirme ve montaja dayalı mesleklerin göze girmesi açıkçası büyük işyeri konseptlerini de geride bıraktıracak.

Kendi işinin sahibi, kavramını daha çok duyacağı gelecekte. Orta sınıfın şiarlarından mülkiyet gün geçtikçe insanların ellerinden kayıyor. Kazanç ile mülkiyet arasındaki açıklık açılıyor. Buna güvenceyi de eklemeli. Kimsenin evsiz kalmama garantisi yok artık. Herkes bir anda işten çıkarılabilir. Dahası emeklilik yaşının yükseltilmesiyle belli yaştan sonra kazandığını yeme, devletten gelenle keyif sürme dönemi de ortadan kalkıyor.

Güvensizlik ve güvencesizlik çağındayız. Kimse- nin geleceği garanti altında değil. Müttefiklerin bile bir anda düşmanlaşabilmeleri küresel siyasi denklemin altüst olabileceğini de ifade ediyor. Bu atmosferde özellikle mutedil, istikrarlı ülkelerde kendini gösteren, orta sınıflara da özgü istikrar, ılımlılık, refah, denge, feraset ya da dindarlık veya laiklik tercihleri de ikinci plana inecek gibi görünüyor. Çünkü ağzının tadının bozulmaması belirlenmiş statükonun devamıyla ilgilidir; yeni dünyada kimsenin ağzının tadı olmayacağı için statüko koruyuculuğuna da gerek yok.

Alternatif ideolojilerin kapitalizme rahmet okutacak derecede çaresiz kalması, insanlara umut verememesi, güzel imkânlar sağlayamaması demokratik düzenin mutlaklığını da sorgulatacak hâle getirdi. Küresel adaletsizlik ve eşitsizlik doğuran bu sistemin varlığı, aslında gayrimeşru; kurallı ve kurumlu hâldeyken de demokratik hayat, siciline Vietnam'dan Irak'a, Gazze'den Afrika'daki kabile katliamlarına kadar sayısız işgali, soykırımı, açlığı yazdırmıştı. Hâliyle insanlar demokratik dünyanın kurallı olup olmasından çok doğurduğu felaketlere yoğunlaşmıştır.

Güvensizlik ve güvencesizlik çağındayız. Kimsenin geleceği garanti altında değil. Mütteliklerin bile bir anda düşmanlaşabilmeleri küresel siyasi denklemde altüst olabileceğini de ifade ediyor.

SORUNLARI VE İMKÂNlarıyla TÜRKİYE NE YAPAR?

Dünya yeni bir düzene geçerken Türkiye buna kolayca ve rahatlıkla adapte olabilir. Devlet mekanizması ve siyasal alan itibarıyla entegrasyona en açık ülkelerden biri olan Türkiye, toplumsal yapısı bakımından sorunlu süreç yaşayabilir. Kapitalist dünya sistemi ve Batı medeniyeti değerlerini kamu, devlet, bürokrasi çok hızlıca benimserken insanlar o kadar rahat içselleştirememiştir. Daha neoliberalizm ve küreselleşmeye yeni intibak etmeye başlayan Türkiye’de insanlar alttan alta işleyen anti demokratik, neoliberal siyasallığa karşıt eğilimlere eğilimli ve aşına.

Türkiye’de insanlar kapitalizmi aslına bakılırsa çok net biçimde kabullenmiş, içselleştirmiştir. Bu nedenle demokrasi, özgürlükler, adalet gibi mevzuları asli görmeyen insanımız emeklilik, işsizlik, mülkiyete erişememe, daralan refah konularına daha bariz eleştiriler getirip karşıtlıklar kuracak anlaşılır. Klasik kerim devlet, herkesi kucaklayan devlet ana/baba kavrayışı gün geçtikçe aşınacak. Çünkü Türkiye konjonktürü tam kapitalist ülkelerdeki gibi aslına bakılırsa onlardan daha fazla konfora açık ve alışık.

Ev genci tipolojisi doğurmuş bir toplumuz. Hem de sayısı yaklaşık dört milyonun üzerinde. Küçük yaşta çocukların yeni tip mafyaya girip racon kestiği, insan kestiği bir ülkedeyiz. Suça sürüklenen çocuk kavramı etrafındaki suç makineleri masum evlatları bir hiç uğruna katlederken pişmanlık duymadığı gibi bir de üste çıkıyor. Sokaklar her bakımdan güvensiz. Uyuşturucu, sanal kumar gibi felaketlerin ulaş-

tığı ailelerin, bireylerin sayısı akıl alır gibi değil. Boşanma oranları çok yüksek, doğum oranları çok az. Eskiden toplu linçler görülüyordu, şimdilerde trafikte, şahsi ya da evliliklere özgü şiddet almış başını gidiyor. Bir otel yangınında ya da sahte parfüm üreten bir imalathanede çıkan yangında çok ciddi can kayıpları yaşanıyor. Bu yaşam pratikleri toplum hayatının yeni dönemde daha da çözülebilecek ama siyasi ve iktisadi yönelimlere hatta anti demokratik eğilimlere göz yumabilecek kıvamda olduğunu gösteriyor.

Türkiye’de insanlar birbirlerinden kaçıyor. Şehirden, işinden, eşinden kaçan bir toplum olduk. İnsanlar yeni yerler, yeni ilişki ağları bulmak istiyor. Çok güzel bir doğa parçası keşfedenler buranın konumunu sosyal medyada paylaşmıyor ki, çekirge sürüsü gelip orayı da mahvetmesin.

Türkiye’de üretmek, yeniyi inşa etmek fikri kayboldu, yeniyi bir an önce kullanmak, tüketmek, çürütüp anlamsızlaştırmak millî kimliğimize işledi. Böyle ortamda Türkiye, dünya sisteminin yeni versiyonunu yine devlet öncülüğünde kolayca benimseyebilecek durumda. Demokrasi, özgürlükler, insan hakları, çoğulculuk, liyakat ve ehliyet gibi anlatılar, artık 1990’larda kalan siyasi tezler de aşındı, anlamsızlaştı.

Türkiye’de toplum Trump’ın açıkça toprak isteyen diline ve siyasetine gıpta ve sempatiyle bakıyor. Talan kültürüne yatkın bir toplum olarak yeni merkantilizm, çok kutupluluk, bölgesel örgütlülük, yeni pazarlar, yeni ürünler biz Türkleri cazip kılmaya yeter de artar bile. Dünya sistemi müsaade ettiği müddetçe bu süreçten payını alıp güçlenerek çıkabilecek bir Türkiye var. Kurallı ve kurumlu dünya sistemi üçüncü dünyayı dengede ve kontrol altında tutuyordu; üretimi, disiplini çok da tasvip eden bir millet değiliz, merkantilist ganimet ekonomisi tarihsel kimliğimize de uygun düşüyor.

Birbirini nakzederek ilerleyen tarih yine insanlığı başladığı yere getirmeyi seviyor. Türkiye dünya sisteminin yeni versiyonunda kendi kimliğini, özünü, sistemin kontrolünde bulabilir. Tarih her zamankinden daha fazla, her duruma açık bir konuma geldi.

SORULARLA ORTADOĞU'DA 2026'YA İLK BAKIŞ

— ÖMER BEHRAM ÖZDEMİR —



Dışişleri Bakanı Fidan “Başta Sayın Cumhurbaşkanımız olmak üzere İran’a yönelik askeri bir müdahaleye karşı olduğumuzu her fırsatta tüm muhataplarımıza aktardık.” diye konuştu.

Ocak 2026, Ortadoğu’da sıcak çatışmalar, yoğun müzakere masaları ve muhtemel yeni ittifakların sinyallerinin yoğun şekilde gözlemlendiği bir dönem oldu. Suriye ve İran’daki gelişmeler güvenlik ve bölgesel dengeler bağlamında yeni bir döneme kapı açılmasına sebebiyet verebilir. Ayrıca son dönemde dillendirildiği üzere 2026 Türkiye-Suudi Arabistan arası rekabetin bir ittifaka evrildiği sürecin başlangıcı olarak da tarihe geçebilir. Söz konusu bölge ve başlıkları yıl içerisinde yaşanacak gelişmelerden ötürü ilerleyen aylarda daha derinlemesine ele almak gerekebilir. Lakin ilk etapta sınırları net sorular ve bunlara verilecek cevaplar üzerinden 2026’ya dair beklenti ve olasılıkları ortaya koymak sahayı anlamak için faydalı olacaktır.

SURİYE’DE DEVLETİN YENİDEN İNŞA SÜRECİ

Suriye’de YPG’nin akıbeti ne olacak? YPG’nin sahadaki yenilgisi sürpriz miydi?

Suriye’nin kuzeyinde YPG/SDG’nin bir ay içerisinde önce Halep merkezdeki Eşrefiye ve Şeyh Maksud mahallelerinden çıkarılması ardından da Rakka-Deyrezzor-Haseke hattında yaşadığı büyük çözümler, ilk bakışta şaşırtıcı görünse de aslında işaretleri görülebilen bir gelişmeydi. Sahadaki büyük gerilemenin tek sebebi askerî kapasite eksikliği değildi. Elbette Batı medyasında uzun yıllardır yapılan “100 bin kişilik dev YPG/SDG ordusu” tezlerinin saha gerçekliğiyle alakası olmadığını Suriye’yi ciddi şekilde takip edenler bilmekteydi. Hem YPG hem de onun dış sponsorları bu “hayalperest büyüklük” tezlerini uluslararası alanda meşruiyet ve caydırıcılık yaratmak için uzun süre parlattılar. Lakin değişen Suriye ve bölgesel denklemler YPG ve onu parlatmaya dair tezlerin artık son kullanma tarihinin geçtiğini işaret etmekteydi. Suriye’de yeni hükümet bölgesel aktörlerin desteğiyle birlikte bir yandan devleti yeniden inşa etmeye çalışırken bir yandan da uluslararası alanda meşru bir aktör konumuna gelmeye çalışmaktadır ve dip-

loması sahasına bakıldığında bir yıl içerisinde “muhatap alınma” bağlamında oldukça başarılı bir sınav vermişlerdir.

Şam’ın başarılı sınavının sonucu ise iç savaşın bittiği bir ülkede varlığı artık tartışmalı hâle gelen YPG’nin giderek derinleşen jeopolitik yalnızlığı olmuştur. Washington’un sahadaki angajmanını azaltma yönündeki iradesi ve Türkiye’nin kesintisiz operasyonel baskısı, örgütün hem lojistik damarlarını hem de siyasi manevra alanını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Şam’ın Suriye içinde DAESH’e karşı mücadelede meşru otorite olarak dümene geçmesi ve Uluslararası Koalisyon’a katılma kararı alması da kendisini DAESH’e karşı savaşan aktör şeklinde pazarlayan YPG’nin varlık sebebinin ortadan kalkması anlamına gelmiştir. ABD’nin Ankara Büyükelçisi ve Suriye Özel Temsilcisi Tom Barrack da son dönemde yaptığı açıklamalarda açık bir şekilde YPG’nin Şam ile ateşkes ve tam entegrasyon sürecini tamamlaması gerektiğini ifade ederken bu talebini YPG/SDG’nin varlık sebeplerinin “temelden” değişmesi olarak vurgulamıştır.

Sahadaki tabloyu belirleyen bir diğer unsur ise demografi olmuştur. YPG yüzde 80’den fazlası Araplardan oluşan Rakka-Deyrezzor-Haseke hattını ABD’nin siyasi ve mali desteği olmadan tutamayacaktı. ABD’nin doğrudan desteği ile hem güvenlik hem mali kaynaklara erişen ve bu sebeple yıllarca SDG çatısı altında YPG ile ortaklık yapan Arap aşiretleri son dönemde Şam hükümeti ile koordineli bir şekilde bu coğrafyada ayaklandılar. Bu hamlenin sonucu çok hızlı bir şekilde YPG unsurlarının bölgede yenilmesi ve kuzeye çekilmesi olmuştur. Aşiret güçleri ABD’nin YPG’ye yönelik desteğinin kesilmeye başladığını ve YPG için sonun başlangıcını gördükleri anda hızlı bir dönüş yaptılar. Bu durum YPG ile kimlik ve ideoloji bağlamında hiçbir ortak paydası bulunmayan bu aşiretler için oldukça olağan bir tercihti.

ABD’nin arabuluculuğunda Mart 2025’ten bu yana Şam ile bir müzakere süreci içinde olan YPG her mutabakatı uygulama safhasında sabote ederek zaman kazanmaya çalıştı. Fakat günün sonunda 2026’nın ilk ayında uzlaşmadan uzak siyasetinin bedelini diplomatik olarak sahip olduğu kalkanları kaybetme ve sahadaki

caydırıcılığının yok edilmesi ile ödedi. Ocak ayının son günlerinde dahi Şam ile YPG arasında yeni antlaşma metinleri üzerinde mutabakatlar imzalanırken bunların da uygulamaya geçip geçmeyeceği soru işaretidir. Lakin saha gerçekleri YPG için iki ihtimali öne çıkarmaktadır. Ya sulh ile silahlı mücadeleyi bırakarak yeni Suriye’nin siyasal hayatında yeni bir alternatif inşa etmeye çalışacaklar ya da Şam ile her anlaşmayı sabote eden Kandil kadrolarının çağrılarına uyarak çatışmaya devam ederek daha uzun ve kanlı bir savaşın sonunda hem askeri hem de siyasi açıdan Suriye sahasından silinecekler. Son tahlilde YPG’nin silahlı bir yapı olarak Suriye’nin geleceğinde rol alması artık gerçekçi bir beklenti değildir.

İRAN'DAKİ KAOTİK SÜREÇ VE TOPLUMSAL TALEPLER

İran'daki kaotik süreç ne gibi gelişmelere gebe dir?

İran, 2025’in sonu ve 2026’nın ilk ayı itibarıyla devrim sonrası tarihinin en kırılgan dönemlerinden birini yaşıyor. Ekonomik çöküntü altında ezilen İran sosyolojisinin bir sosyal patlamanın eşiğinde olduğu uzun süredir konuşulan bir ihtimaldi. İsrail ile 2025 yazında yaşanan 12 günlük savaş kitlenin devlet etrafında birleşmesine ve geçici bir konsolidasyon hissine zemin hazırlamıştır. Fakat bir türlü aşılamayan ekonomik çöküntü günün sonunda toplumu sosyal patlama seviyesine getirmiştir. Yakın tarihte hem Mahsa Amini hadisesi sonrası yaşanan protesto gösterileri hem de yine bugüne benzer şekilde ekonomik kriz sebebiyle protesto dalgalarına İran şahit olmuştur. Lakin bu kez İran’ın şahit olduğu en geniş katılımlı gösteri dalgası gözlemlenmektedir. Rejimin sert müdahalesi ve bilhassa taşrada PJAK ve Ceyşü’l Adl gibi milis güçlerin İran güvenlik güçlerine yönelik saldırıları ile ocak ayında ülke tabiri caizse kan gölüne dönmüştür. Gerçekçi tahminler 6 bin kişinin bu süreçte öldüğünü, on binlerce kişinin de gözaltına alındığını öne sürmektedir. Rejim hem sokakta sert karşılık vererek bu protesto dalgasını durdurmaya çalışırken hem de internet başta olmak üzere iletişim araçlarına ulaşımı da dönem dönem kısıtlayarak protesto kitlelerin organize olmasının önüne geçmeye çalışmaktadır.



Suriye devlet televizyonu, hükümet kaynaklarına dayandırarak Şam yönetimi ile YPG'nin, ateşkes ve askerî idari yapıların kademeli entegrasyonunu öngören kapsamlı bir mutabakata vardığını duyurdu.

Öte yandan İran diplomasi sahasında ise ABD'nin muhtemel bir askerî müdahalesini engellemek adına çok sayıda diplomatik temasta bulunmuştur. Bu süreçte İran'ın eforlarından daha ziyade Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın ABD'ye "İran'a askerî müdahale yapılmaması" yönünde gerçekleştirdikleri baskının "şimdilik" daha fazla işe yaradığı söylenebilir. İran'ın bölgedeki yayılmacı siyasetinden rahatsızlık duyan ve Tahran'ı doğal rakip olarak gören Riyad ve Ankara için İran'ın son 3 yılda yaşadığı kayıplar yeni fırsatlar anlamına gelmektedir. Lakin İran'ın kendi içinde yaşadığı bir kaosu ABD müdahalesi ile bir iç çatışma ve istikrarsızlığa yol açma ihtimali tüm bölgesel aktörler için tehdit oluşturabilecek güvenlik sorunlarını doğurabilir. Bu kaos ihtimali Türkiye ve Suudi Arabistan başta olmak üzere bölgesel aktörlerin İran'a müdahaleye karşı pozisyon almalarını sağlamaktadır. Son tahlilde şubat ayı ve sonrasında ABD'nin İran'a yönelik hamlesini şu andan ön görebilmek oldukça zordur. Lakin İran'da rejimin toplumun talepleri ve rahatsızlıklarını dikkate alarak kendini yenilemesi ve Hamaney sonrası sürece dair bir yol haritası hazırlaması İran rejiminin önündeki en zorlu görevler olarak gözükmektedir. Zira dışarıdan bir müdahale sonucu içeride önü alınmayan bir kaos çıkmaması için rejim ile toplum arasındaki bağların yeniden güçlenmesi ve toplumun ekonomik ve siyasi bağlamda nefes alabilmesi gerekmektedir.

STRATEJİK PRAGMATİZMİN ÖNE ÇIKTIĞI YENİ DÖNEM

Türkiye ve Suudi Arabistan'ın yakınlaşmasının altındaki dinamikler nelerdir? Fırsatlar ve muhtemel engeller neler olabilir?

Türkiye ile Suudi Arabistan arasında son dönemde ivme kazanan normalleşme, ideolojik rekabetten ziyade stratejik pragmatizmin öne çıktığı yeni bir döneme işaret ediyor. Bu yaklaşmanın arka planında, İsrail'in irrasyonel ve pervasız agresifliği, İran'ın bölgedeki etkisinin kırılması gibi bölgesel dinamiklerin büyük etkisi vardır. Riyad ve Ankara bölgesel hedefleri bağlamında birbirlerine enerji, lojistik, savunma sanayi ve finans gibi konularda ortak olabilme potansiyeline sahip aktörler olarak yıkıcı bir rekabet yerine daha yapıcı bir rekabet yoluna girmek üzereler.

Suriye, Lübnan ve Irak'ta son dönemde Riyad ve Ankara'nın birbirleriyle rekabet hâlinde fakat uyumlu şekilde nüfuz alanlarını genişletmeleri bu ilişkinin yeni dönemdeki dinamiklerinin bir özetidir. Lakin elbette riskler de göz ardı edilmemelidir. İhvan ve HAMAS gibi başlıklarda geçmişten gelen görüş ayrılıklarının yeniden su yüzüne çıkma ihtimali bulunmaktadır. İsrail ya da İran gibi üçüncü aktörlerin bu yakınlaşmayı dengelemeye dönük hamleleri süreci sabote edebilir. Lakin bölgesel konjonktür bağlamında önümüzdeki birkaç yılın Türk-Suudi yakınlaşmasının daha üst seviyeye çıktığı senaryolara gebe olduğu söylenebilir.

ÇAĞDAŞ DÖNEM MÜSLÜMAN DÜŞÜNÇESİ -BİR TİPOLOJİ DENEMESİ-

KÜRŞAD ATALAR

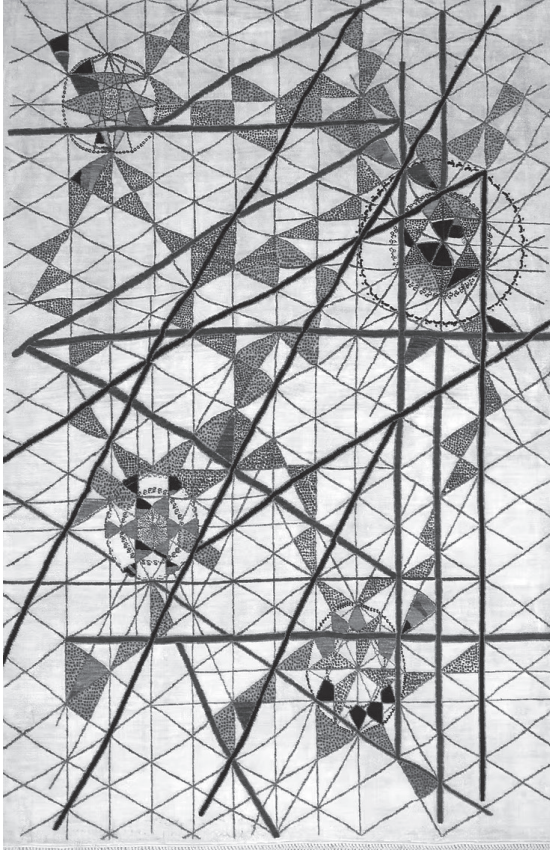
Her medeniyetin bir kurucu paradigması vardır.¹ Bizim medeniyetimizde bu, vahiydir. Biliyoruz ki, “Medine” kurulmasaydı Müslüman “medeniyet”i de olmazdı. Hâkeza vahiy olmasaydı Medine kurulmaz, söz konusu şehrin adı “Yesrib” olarak kalmaya devam ederdi. O hâlde bir medeniyetimiz varsa, onu her şeyden önce vahye borçlu olduğumuzu kabul etmemiz gerekiyor. Bu medeniyette bilim, sanat, teknoloji, düşünce vb. alanlarda ortaya konulan ürünlerin tümünün vahyin onayından geçtiği elbette söylenemez ama genel anlamda düşünsel meşruiyetin sınırlarının vahiy tarafından çizildiği rahatlıkla iddia edilebilir. Tarihimizde ilmin çeşitli alanlarında temayüz etmiş ateist, deist veya agnostik şahsiyetler hep bulunmuştur ama bunlar Müslüman toplumların vicdanında yer edinemedişlerdir. Dışarıdan gelen bir fikir yahut pratik ancak İslâmîleştirilebiliyorsa yaşama şansı bulabilmiştir. Doğu mistisizminin, Yunan felsefesinin, hatta son iki asırda ithal edilen Batılı ideolojilerin serencamı bunun kanıtıdır. Bu, medeniyetimizin büyük bir dönüştürücü güce sahip olduğunu göstermektedir. Kendisinden önceki uygarlıkların birikimlerini kendi potasında eritip yepyeni ürünler ortaya koyma becerisine sahip olmak bakımından medeniyetimizin tarihte benzeri yoktur. Çünkü

biz “hikmet”i hep yitik malımız gördük. Nerede bir hakikat bulmuşsak onu alıp sahiplendik. Düşünce tarihimizin zengin oluşunun sebebi de aslında buydu.

Peki, kalite bakımından düşünce tarihimizi bölümleyecek olsak, nasıl bir tasnif yapabiliriz? Bendeniz kabaca klasik, orta ve çağdaş olmak üzere 3 ana dönemden bahsedebileceğimizi düşünüyorum. Tarihimizde klasik dönem diye bilinen ve birçok tarihçinin “altın çağ” kabul ettiği ilk altı asırlık evrede düşüncenin her alanında yüksek düzeyli ürünler verdik, ithal edilen düşüncelerin İslâmîleştirilmesi ameliyesinde de büyük ölçüde başarılı olduk. Orta dönem, miladi 19. yüzyılın ortalarına kadar süren ve düşünsel durağanlığın hüküm sürdüğü bir evredir. Bu dönemde düşüncenin orijinalitesi pek kalmadı; verilen ürünler de genellikle “şerh” kabilindendi. 19. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar süren “çağdaş dönem”de²

1 Bu metin 1-2 Kasım 2025’te Ankara’da *Sebilürreşad* dergisinde düzenlenen “Modern İslâmî Düşünce” adlı sempozyumda sunulan tebliğin gözden geçirilmesiyle oluşturulmuştur.

2 Bu dönemin fikriyatını “modern İslâmî düşünce” olarak nitelendirmeyi çok isabetli bulmuyorum. Çünkü “modern” terimi ideolojik bagajı olan bir kelimedir ve Batı düşüncesinin, özellikle de liberalizmin damgasını üzerinde taşır. Terkipteki “İslâmî” sıfatı da zannımca isabetli bir kullanımı yansıtmamaktadır. Çünkü herhangi bir dönemde Müslümanların ürettiği düşünceyi “İslâmî” değil, “Müslümanca” şeklinde nitelendirmek daha uygun düşer. “İslâm” Allah’ın dininin adıdır; Müslümanların söz, eylem veya ikrarları İslâm’a uygun olabileceği gibi “zann” da içerebilir. Bilindiği gibi, zannın bir kısmı da günahtr. (Hucurât, 12)



ise Batı modernizmine cevap verme çabasının belirleyici olduğunu görüyoruz. Bazı bakımlardan yenilik unsurları taşımakla birlikte, bu dönemde üretilen düşünce, genel karakteristiği itibarıyla “apolojetik”tir.³ Çağdaş dönem Müslüman düşüncesi, kanımca, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha özgüvenli bir dile sahip olmuştur ama henüz bir “ekol” hüviyeti kazanamamıştır.

BATI İLE YÜZLEŞME VE 3 FARKLI TEPKİ

Çağdaş dönem Müslüman düşüncesindeki farklılıkları (ve benzerlikleri) belirleyen ana faktör “Batı ile yüzleşme”dir.⁴ Sömürgeci Batılı

3 Böylesi bir üslup, tabiatıyla muhatap üzerinde ciddi bir etki bırakmaz. Bk. Kürşad Atalar, “İlk Dönem İslâmcılığında Savunmacı Söylem: Said Halim Paşa Örneği”, *Said Halim Paşa Kitabı: Osmanlı Sadrazamı ve Düşünür*, haz. Asım Öz, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2021, s. 549-563.

4 H. R. Dekmejian, “The Anatomy of Islamic Revival: Legitimacy Crisis, Ethnic Conflict and the Search for Islamic Alternatives”, *Middle East Journal*, 1988, cilt: 34, s. 1-12; Bassam Tibi, “The Renewed Role of Islam in the Political and Social Development of the Middle

güçler, bu dönemde Müslüman Dünyası’nda hegemonya kurmaya, Müslümanlar da buna direnmeye çalışmışlardır. Bu çabalardan ciddi bir sonuç alınamayınca sömürgeciler Müslüman dünyasını büyük ölçüde (doğrudan veya dolaylı olarak) kolonileştirmişlerdir. Tarihlerinde ilk kez böylesine büyük bir mağlubiyet yaşayan Müslüman toplumlar artık yeni bir durum ile karşı karşıyadırlar: Dışarıdan bir güç “Dâru’l-İslâm”a müdahil olup içerinin entelektüel gündemini dahi belirleyebilmektedir. Müslüman dünyasının bu duruma 3 farklı tepki verdiği görüyoruz: Reddiyecilik, benimseyicilik ve seçicilik. Reddiyecilik genellikle “gelenekçiler”in yaklaşımını temsil ederken, benimseyicilik “modernistler”in baskın eğilimini yansıtır. Seçicilik ise “İslâmcılar”ın hâkim vasfıdır. Gelenekçiler, basitçe, Batılı kavram ve kurumların reddini önerirken, modernistler bunların adapte edilebileceğini savunurlar. İslâmcılar ise hem modernizme hem de geleneğe karşı ihtiyatlı bir tutum takınırlar.

Reddiyecilik, daha çok geleneksel yapıları muhafaza etmeyi amaçlayan bir tutumdur. Genellikle kurulu siyasi örgütlenmeler, eski eğitim-öğretim kurumlarının temsilcileri yahut tarikat/cemaat çevreleri tarafından benimsenen bu yaklaşıma göre, “dışarı”dan ithal edilen her kavram ve kurum “türedi” kabul edilmeli ve reddedilmelidir. Çünkü İslâm “tamamlanmış” bir dindir; eksikliği bulunmadığı için başka bir düşünce, kavram veya kuruma ihtiyacı yoktur. Batı ile yüzleşmenin gerçekleştiği çağdaş dönemde yapılması gereken şey, modern kavram ve kurumları içselleştirmek değil, unutulmuş olan geleneğin canlandırılmasına çalışmaktır.⁵ Diğer bir ifadeyle, İslâmî ilimlerin bütün alanlarında klasik dönemin büyük âlimlerinin içtihadından başkasına itibar edilmemelidir!

Benimseyicilik, Batılı kavram ve kurumların İslâm ile uyumlu olabileceğini savunan çevrelerin tutumunu yansıtır.⁶ Daha çok modern

East”, *Middle East Journal*, cilt: 37, s. 3-13.

5 Bu “ihya” değil, daha ziyade bir “taklit” faaliyetidir.

6 Bu tutumla laik, seküler veya “Batıcı” denilebilecek başka bir grubun yaklaşımı arasında bazı farklılıklar vardır. Batıcı grup, bazı açılardan “Müslüman modernist” grupla benzerlik gösterir ama esas itibarıyla ondan farklıdır. Çünkü Batıcılar için meşruiyetin kaynağı Batılı kavram ve kurumlar iken, Müslüman modernistler bunları “İslâm’a uygun” oldukları

tarzda eğitim görmüş kesimlerce sahiplenilen bu yaklaşıma göre, bir kavram veya kurumun adaptasyonunda ölçüt “İslâm’a uygunluk” olmalıdır. Bu da belirli bir coğrafyaya veya tarihe özgü bir husus değildir.⁷ Dolayısıyla, Doğu’ya veya Batı’ya ait olsun, ithal edilen şey “doğru” veya “uygun” ise, onu alıp içselleştirmenin bir mahsuru yoktur. Örneğin, eğer insanlığın bugüne kadar bulabildiği en iyi yönetim şekli “demokrasi” ise, onu benimsemenin İslâm açısından bir mahsuru yoktur!

Seçicilik ise hem geleneğe hem de modernizme karşı eleştirel yaklaşan İslâmcıların genel tutumunu temsil eder. Yine çoğunlukla toplumun eğitilmiş kesimleri tarafından benimsenen fakat halkın farklı katmanlarından da destek bulabilen bu yaklaşıma göre bir kavram veya kurumun İslâmîliğini her şeyden önce Kur’ân ve Sünnet’e uygunluğu belirler. Dolayısıyla ister geleneğe isterse de moderniteye ait olsun, bir kavram veya kurum İslâm’la çelişiyorsa reddedilmelidir.⁸ Bu hususta İslâmcıların yaklaşımı modernistlere benzese de arada önemli bir fark vardır: İslâmcılarda adaptasyonun marjı modernistlere nazaran dardır.⁹ Örneğin, tekno-

lojik ürünlerin alınıp kullanılması konusunda genellikle benimseyici bir tutum takınmalarına rağmen, demokrasi, laiklik, milliyetçilik vb. modern kavramlara yaklaşımları bariz biçimde olumsuzdur!¹⁰

DİN-SİYASET İLİŞKİSİ VE YÖNTEM

Bu öncül değerlendirmeden sonra çağdaş dönem Müslüman düşüncesinin tipolojisini basitçe şu şekilde çıkarabiliyoruz: 1) Gelenekçiler, 2) Modernistler, 3) İslâmcılar.¹¹ Dikkat edilecek olursa, bu tasnifte temel ölçüt, gelenek-modernizm gerilimidir. Fakat bunun dışında, “din-siyaset ilişkisi” ve “yöntem” ölçütleri çerçevesinde de bu üç grubun farklılıklarını ve benzerliklerini ortaya koymak mümkündür. Gelenekçilerin din-siyaset ilişkisine dair yaklaşımı farklılık arz edebilmektedir. Sömürgecilere karşı verilen kurtuluş mücadelelerine katılan gelenekçiler¹² olduğu gibi, aktüel siyasete

Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, Ankara, 4. Baskı, 2013).

- 10 Bu üç grup arasında bazı geçişkenliklerin olduğuna da dikkat edilmelidir. Örneğin, demokrasi kavramına karşı olmak bakımından bazı gelenekçiler ile İslâmcıların görüşleri birbirine benzer. Hâkeza “özgürlük” ve “insan hakları” kavramlarını olumlamak bakımından da bazı modernistler ile İslâmcılar arasında da kimi benzerlikler bulunabilir. Ama geçişkenliklerin varlığı, yapmış olduğumuz üçlü tasnifin yanlış olduğu anlamına gelmez. Çünkü bu tasnif genel yaklaşımları yansıtmaktadır. Bk. *Kur’ân Neslini İnşa Sorumluluğu Sempozyumu*, ÖZGÜR-DER Yayınları, İstanbul, 2002, 2. Baskı, s. 51-59.
- 11 Bu grupların her birine dâhil edilebilecek pek çok çağdaş şahsiyet vardır. Her kategorizasyonda olduğu gibi, burada da grubun yaklaşımını daha iyi temsil eden şahsiyetler olduğu gibi, temsil bakımından tali önemde olanlar da vardır. Her gruba Türkiye dışından üç, Türkiye içinden de bir ismi örnek verecek olursak, temsili özet listeyi şu şekilde yapabiliriz: Gelenekçiler: Abdülvahid Yahya (René Guénon), Ebubekir Siraceddin (Martin Lings), Seyyid Hüseyin Nasr ve Mustafa Sabri Efendi. Modernistler: Seyyid Ahmed Han, Fazlur Rahman, Hamid Ebu Zeyd ve Mustafa Öztürk. İslâmcılar: Ebu'l-A'la el-Mevdudi, Seyyid Kutub, Ali Şeriatî ve Ercümen Özman. (Üç grubun her birine giren şahsiyetlerin daha geniş listesi için bk. www.dusunencinokullasmasi.com; İslâmcıların daha geniş listesi için bk. Kürşad Atalar, *Sembol Şahsiyetler*, Pınar Yayınları, İstanbul, İkinci Basım, 2016).
- 12 Kuzey Afrika’da Senusilik hareketi, Kafkasya’da da Şeyh Şamil’in direnişi bunlar arasında sayılabilir. Mustafa Çabuk, “Senusilik ve İşgalcilere Karşı Kuzey Afrika’da Osmanlı-Senusi İş Birliği”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 16, sayı: 1, 2019, s. 221-256. Nurhan Aydın & Elif Ergün, “Kafkasya Gazavatı ve Şeyh Şamil”, *Kafkas Üniversitesi*

- gerekeceğiyle olumlamaktadırlar. Fazlur Rahman, “Islamic Modernism: Its Scope, Method and Alternatives”, *IJMES*, 1, 4 (Ekim), 1970, s. 317-333. Ayrıca bk. *İslâm ve Çağdaşlık*, çev. A. Açıkgenç & H. Kırbaçoğlu, Fecr Yayınları, Ankara, 1. Basım, 1990.
- 7 Modernistlerin birçoğu aynı zamanda tarihselcidirler. Örnek için bk. Muhammed Abid el-Cabiri, *Çağdaş Arap-İslâm Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, çev. A. İhsan Pala, M. Şirin Çıkar, Kitabiyat, Ankara, 2001.
- 8 Klasik dönemin “seçicilik” kavramını benimsemiş âlimlerinden Gazali konuyla ilgili güzel bir örnek vermektedir: Buna göre, işinin ehli olan bir sarraf irin dolu bir kavanozdaki altın yüzüğü, elini kavanoza sokarak çıkarır ve onu değerlendirir. Fakat sıradan insanlar, öğrendikleri için ellerini kavanoza sokmazlar ve böylece altın yüzüğü de irin dolu kapla birlikte fırlatıp atarlar. O, bu yöntemi Yunan filozoflarının eserleri için kullanmış ve örneğin üç hususta küfre girmekle suçladığı Aristo’nun mantık alanındaki eserlerinin alınıp kullanılabileceğini, hatta bu alanda başka bir kaynağa müracaat etmeye dahi gerek olmadığını ifade etmiştir. Nitekim fıkıh usulü alanındaki ünlü eseri *Mustasfâ*’nın giriş bölümüne de tarihimizde bu alandaki eserler arasında ilk defa olmak üzere mantık bahsini koymuştur. (çev. Yunus Apaydın, *Klasik Yayınları*, İstanbul, Birinci Basım, 2006, s. 19-47).
- 9 İslâmcıların çağdaş dönemdeki bu yaklaşımları “tecdid” ve “islah” faaliyeti olarak adlandırılabilir gibi, “öze dönüş” ve “uyanış” faaliyeti olarak da nitelendirilebilmektedir. Ali Şeriatî, *Öze Dönüş*, çev.

kayıtsız kalan¹³ veya sömürge döneminde Batılı yöneticilerle uzlaşma arayışında olan, ulus-devletler döneminde ise “Batı’nın kuklası” olarak nitelendirilebilecek yerli idarecilerle iyi geçinmeye çalışan gelenekçiler¹⁴ de vardır. Modernistler ise genellikle din ile siyaset arasındaki ilişkiyi “özden” görmezler. Bu gruba göre siyaset, zama- na ve zemine göre değişebilen bir kurumdur. O yüzden, sultanlık veya halifelik gibi kurumlar, asırlar boyunca süregelmesine rağmen, mutlaklaştırılmazlar.¹⁵ Aksine, insanlığın zaman içerisinde gelişip evrilmesine paralel olarak modern dönemde yaygın kabul gören “demokrasi” en iyi yönetim tarzı olarak benimsenebilir. Hâkeza Batılı “haklar ve özgürlükler” söylemi de hukukun meşrulaştırıcı temeli olarak içselleştirilebilir. İslâmcıların “din-devlet ilişkisi” konusundaki görüşü ise nettir ve pozitifdir. Bu gruba göre din özü itibarıyla siyasidir. Bu sebeple İslâmcılar laiklik ve demokrasi kavramlarına karşı çıkarlar¹⁶ ve sömürgeciliğin doğrudan

veya dolaylı hegemonyasının sürdüğü çağdaş dönemde “İslâm devleti”¹⁷ kurmak için çalışmayı dindarlığın gereklerinden biri sayarlar.

Yöntem konusunda ise bu üç grup içerisinde en hassas olanı İslâmcılardır. Bunlar “amaca ulaşmak için her yol meşrudur” anlayışını kabul etmedikleri için, ulus devletler içerisinde “sistem-içi” ve “demokratik” yöntemlere başvurmayı olumsuzlamazlar.¹⁸ İslâmcılara göre İslâm’ın kendine has bir yöntemi vardır¹⁹ ve Peygamberlerin hepsi de bu yönetime uygun hareket etmişlerdir. O hâlde bütün tarihsel dönemlerdeki bütün Müslümanların da bu yönetime uygun hareket etmesi gerekir.²⁰ Çağdaş dönemde ortaya çıkan “demokratik” veya “sosyalist” yöntemler İslâmî değildir, çünkü bunlar nebevi yönetime aykırıdır. İslâm’ın iktidar olmadığı coğrafyalarda Müslümanlara düşen görev, “ayrı bir organizasyon” kurup siyasal sistemi İslâmîleştirmeye çalışmaktır.²¹ Bu organizasyon önce “toplumsal değişim”i gerçekleştirmeye çalışacak, ardından da siyasal değişimi hedefleyecektir. Bu yüzden İslâm’ın siyasal güç olarak tarih sahnesinden büyük ölçüde çekildiği çağdaş dönemde en

İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 6, sayı: 12, 2019, s. 87-114.

- 13 Örneğin, Türkiye’de gençlik yıllarında politik mücadelenin içerisinde yer alan Said-i Nursi “İkinci Said” olarak nitelendirdiği dönemde “Şeytan’dan ve politikadan Allah’a sığınırım” diyerek aktüel siyasete uzak durmuştur. Said-i Nursi, *İçtimai Dersler*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 54). Bununla birlikte Said-i Nursi’yi tipik manada bir gelenekçi şeklinde nitelendirmek doğru olmaz. Çünkü “uyanış” hareketinin ilk sembol şahsiyeti olan Cemaleddin Afgani hakkında hayırhah ifadeleri vardır ve ayrıca geleneğin önemli bir kurumu tasavvufun çağdaş dönemde pratize edilmesinin doğru olmadığı yönünde görüşleri bulunmaktadır.
- 14 Bunlar genellikle sağ siyaset güden partilerle iyi ilişkiler içerisinde olmuşlardır. İshak Torun, “Tarikat ve Cemaatlerin Siyasetle İlişkisi”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020, cilt: 9, sayı: 17, s. 83-94.
- 15 Bu tezi 20. yüzyılın başlarında Mısır’da Ali Abdurrazık, Türkiye’de ise Seyyid Bey gündeme getirmiştir. Sonrasında modernist ve tarihselci görüşleri benimseyen kişi ve gruplar değişik biçimlerde bu tezi savunmaya devam etmişlerdir. Bk. Ali Abdurrazık, *İslâm’da İktidarın Temelleri*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1995. İsmail Kara, “Seyyid Bey”, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, Risâle Yayınları, İstanbul, cilt: 1, 1986, s. 175-251.
- 16 Mevdudi, İslâm’ın bir “teo-demokrasi” olarak nitelendirilebileceğini söyler ama yasamanın kaynağının Kur’ân ve Sünnet olduğu konusunda Kutub, Şeriatî ve Özkan’la aynı görüştedir. Ebu’l-A’la el-Mevdudi, *İslâm’da Siyasi Sistem*, çev. Ahmet Seçkin, Özgün Yayıncılık, İstanbul, 5. Baskı, s. 34-35.

- 17 Müslümanların tarihinde bu kavramı ilk kez kullanan kişi Muhammed Abduh’un talebesi Reşid Rıza’dır. Hamid İnyet, *Çağdaş İslâmî Siyasi Düşünce*, çev. Yusuf Ziya, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 1988, s. 132. Rıza’nın 1930’lu yıllarda kavramsallaştırdığı bu tabir, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra İslâmcı grup, cemaat ve partilerin çoğu tarafından benimsenmiş ve yaygın olarak kullanılmıştır. Enternasyonal bir yapılanma olan ve ana amacını “Râşidi Halifelîği yeniden tesis etmek” olarak ilan eden Hizbuttahrir ise genellikle İslâm Devleti kavramı yerine “Hilafet” terimini kullanmayı tercih etmiştir. Süha Tacî Farukî, *Hizbu’t-Tahrir ve Hilafet*, çev. Hasan Aktaş, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998.
- 18 Mevdudi, Nahl Suresi 90-94’üncü ayetlerin tefsirinde net ifadelerle, müminlerin “sadece amaçlar konusunda değil, araçlar konusunda da meşruiyet sınırlarına dikkat etmeleri gerektiğini” söyler. *Tefhîmu’l-Kur’ân*, İnsan Yayınları, İstanbul, cilt: 3, 1996, s. 52-57.
- 19 İslâmcılar bunu genellikle “nebevi” veya “rabbani” yöntem olarak adlandırmışlardır. Ercümen Özman, “Rabbani Yöntem”, *İktibas*, cilt: 9, 1990, sayı: 140.
- 20 Yöntemin otantikliği konusunda hassas olan İslâmcıların örgütlenme biçimi bakımından bazı “çağdaş” yapılanmaların etkisinde kaldığı görülmektedir. Örneğin, Cemaat-i İslâmî ve Müslüman Kardeşler örgütleri hiyerarşik yapılanma, yemin törenleri, aidatlar, flamalar vs. konularında modern organizasyonlardan etkilenmişlerdir.
- 21 Bu tezin çağdaş dönemde en güçlü savunucusu Seyyid Kutub’tur. *Yoldaki İşaretler*, çev. Salih Uçan, Hicret Yayınları, 1980, İstanbul.

Gelenekçiler, basitçe, Batılı kavram ve kurumların reddini önerirken, modernistler bunların adapte edilebileceğini savunurlar. İslâmcılar ise hem modernizme hem de geleneğe karşı ihtiyatlı bir tutum takınırlar.

önemli faaliyet, bu güce yeniden ulaşmak için yapılacak “tebliğ” veya “davet” çalışmasıdır. Kit-
leler “kendilerinde olanı değiştirdikleri zaman Allah da onlara verdiği nimeti değiştirecektir.”²² Amaca ulaşırken şiddete başvurmanın meşru olup olmadığı hususunda ise İslâmcılar “merhaleci” ve “militan” olmak üzere iki ana gruba ayrılırlar. İlki, tebliğ ve davet çalışmaları sürecinde şiddete başvurmayı olumlamaz. Çünkü şiddet, İslâm’ın en temel ilkelerinden biri olan “dinde zorlama yoktur” ayetiyle çelişir. İslâm, akla ve kalbe hitap eder. O yüzden, bu dönemde terör, darbe vb. yöntemlere başvurmadan, İslâm’ı insanlara açık ve net bir şekilde anlatmak en doğru hareket tarzıdır. Bunun dışındaki yöntemler hem İslâm’a uygun değildir hem de sonuca götürmez.²³ İkinci grup ise, genellikle İslâm devleti kurmak için şiddetin meşru bir araç olarak kullanılabileceğini savunur. Bu gruba göre (eğer amaca götürüyorsa) darbeci yöntemlere veya terör taktiklerine de başvurulabilir.²⁴

Gelenekçiler ve modernistler ise genellikle sistem-içi araçları²⁵ kullanmayı sakıncalı bulmazlar. Gelenekçiler ulus devlet yapısının İslâm’a

22 Bu ifade, Ra’d Suresi 11’inci ayette geçer ve çağdaş dönemde “merhaleci” yöntemi benimseyen İslâmcı gruplar sıklıkla bu ayete atıfta bulunurlar. “Merhaleci” yöntem için bkz. M. Kürşad Atalar, *Radical Islamism in Turkey: The Cases of Gradualism of Ercümen Özman and Militanism of Hizbollah*, Basılmamış Doktora Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 38-113.

23 Seyyid Kutub, gayri İslâmî yöntemlerden sonuç alınamayacağı konusunda ısrarcıdır. Seyyid Kutub, *Yoldaki İşaretler*, çev. Salih Uçan, Hicret Yayınları, 1980.

24 Militan gruplara örnek olarak Et-Tekfir ve’l-Hicre, El-Kâide ve IŞİD verilebilir. Et-Tekfir ve’l-Hicre için bk. David Sagiv, *Fundamentalism and Intellectuals in Egypt: 1973-1993*, Frank Cass & Co. Ltd, Londra, 1995.

25 Sistem-içi araçlar arasında en çok tartışılanı siyasal partilerdir. Bk. Esposito & Piscatori, “Democratization

uygunluğu hususunda ciddi bir sorgulama faaliyeti içerisinde olmadıklarından dolayı modernistler de Batılı kurumları meşrulaştırmakta bir sakınca görmedikleri için İslâmcılar gibi statü-konun köklü biçimde değişmesi yönünde faaliyetlerde bulunmamışlardır. Bu iki grup, çağdaş dönemde çoğunlukla “sistem-içi” denilebilecek araçları kullanmışlardır. Bunlar çoğunlukla STK’lar olarak bilinen vakıf, dernek vb. türü organizasyonlardır. Özellikle de modernistler tüm zamanlar ve zeminler için sabit bir yöntem olduğu görüşünü kabul etmezler. Bunlara göre demokratik sistemlerde siyasal partiler kurarak da İslâmî gayeler güdülebilir.²⁶ Her iki grup da şiddete başvurmayı olumlamaz. Çünkü sistemi kökten değiştirmek gibi bir gayeleri yoktur. Bu gruplar daha çok reformdan yanadırlar.

DÜŞÜNCENİN OKULLAŞMASI

Bu noktada tipoloji önerimizin ne gibi bir yararı olabileceğine dair bir soru akla gelebilir. Bu soruya şöyle cevap verebiliriz: Tipoloji önerileri evvela “ne yapmalı?” sorusuna cevap bulmaya hizmet eder. Çünkü grupların benzerlikleri ve farklılıklarının doğru tespiti, o hususlarda karşılaşılan “gerçek” sorunların da teşhisini mümkün kılar. Bu ise, sonuca giden yolda atılmış ilk adımdır. Tedavi bundan sonra gelir. Yukarıda çerçevesini çizmeye çalıştığım tipoloji önerisinin çağdaş dönemde yapılması gerekenler hususundaki tazammunları ise özetle şöyledir:

and Islam”, *Middle East Journal*, cilt: 45, no: 3, yaz, 1991, s. 427-40.

26 Bu gruptan bazılarının Kur’an’dan tezlerine kanıt olarak sundukları örnek Hz. Yusuf’un iktidara geliş yöntemidir. Buna göre, Hz. Yusuf “sistem-içi” araçları kullanarak iktidara geldiğine göre, laik ve demokratik rejimlerde resmi görev almak meşru bir yoldur. Mevdudi gibi İslâmcılar bu görüşe şiddetle karşı çıkmışlar ve Hz. Yusuf örneğindeki yöntemin de “rabbani” olduğu hususunda ısrar etmişlerdir. Mevdudi, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, cilt: 2, 1996, s. 471-473. Konuyla ilgili olarak 1980’li yıllarda İslâmcı kesimin önde gelen isimlerinden Yaşar Kaplan ile Ercümen Özman arasında da bir tartışma yaşanmıştır. Kaplan, demokratik yöntemin meşruluğunu savunurken, Özman buna karşı çıkmış ve demokrasiyi “hevaya uyma rejimi” olarak nitelendirmiştir. Yaşar Kaplan, *Demokrasi Risalesi*, Aylık Dergi Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 1985. Ercümen Özman, *Demokrasi, Laiklik ve İslâm*, Anlam Yayınları, Ankara, Birinci Baskı, 2016.

Çağdaş dönem Müslüman Düşüncesi (bazı önemli potansiyellerine rağmen) zaaflarla maluldür. Bu dönemde Müslüman düşüncesi gelişmektedir ama bir türlü toplumsallaşmamaktadır. Bunun sebebi düşüncenin henüz “sistematik”²⁷ bir yapıya kavuşamamasıdır. Çağdaş dönemde ulaşılan bilgi hasılası bireysel değişimi sağlamaya yeterli olmakta fakat toplumsal değişimi sağlayamamaktadır. Çünkü toplumsal değişim için “kavmin kendinde olanı değiştirmesi”, yani “düşüncenin okullaşması” gerekir.²⁸ Bu ise zorlu bir süreçtir. Çağdaş dönemde kurulup faaliyet gösteren yapıların tümü bu bakımdan eksikliklerle maluldür. Bunun göstergesi de bu yapıların “âlim” veya “lider” bildiği kişilerin diğer grup veya gruplar tarafından kabul gör(e)memesidir. Her grup kendisi dışındaki yapılarda öyle veya böyle bir eksiklik bulabilmektedir. Başka bir deyişle, çağdaş dönemde birçok kıymetli bilgin, aydın ve mütefekkir yetişmesine rağmen, “ilimde derinleşmiş”²⁹ veya “otorite olmuş”³⁰ âlim veya mütefekkirlerimiz henüz yoktur. O yüzdendir ki bu yapılar, istisnai olarak başarılı olabiliyorlarsa da bir süre sonra durağanlaşmakta ve donuklaşmaktadırlar. Biliyoruz ki son peygamberden sonra artık nebi gelmeyecektir. Ama “dava” kıyamete kadar bakidir. O hâlde bu yükü birilerinin omuzlaması gerekir. Bir hadiste ifade edildiği üzere, yük herkesten önce âlimlerin omuzlarındadır.³¹ Ama âlimin kalitesi düşükse, toplumsallaşma da o oranda zaaflı olur. Toplumsallaşmayan bir hareket ise siyaset sahnesinde varlık gösteremez. Çağdaş dönemde Müslüman düşüncesinin asli kusuru zannımca budur.

O hâlde “ne yapmalı?” Kanımca bu sorunun cevabı şöyle olmalıdır: Çağdaş dönemde Müslüman âlim ve mütefekkirlerin ürettiği düşünce-

nin gelişme trendi hâlihazırda devam etmektedir. Bundan sonra yapılması gereken bu düzeyi artırmak için çalışmaktır. Süreç olumlu bir şekilde ilerlerse, nihayetinde okullaşma da gerçekleşecektir. Klasik dönemdeki fıkıh, kelam, tasavvuf ekollerine baktığımızda bu işin ne denli zor olduğunu görebiliyoruz. Ashında ekol kurmak da kendi başına bir çözüm değildir; önemli olan kalıcılıktır. Örneğin Sünni ekolde fıkıh alanında dört mezhebin “yaşayabilmesi” boşuna değildir. Diğer ekoller kalıcılık için lazım olan yeter şartları karşılayamadıkları için tarih sahnesinden çekilmek durumunda kalmışlardır. Bu dört mezhebin kalıcılığının sebebi “sistematik düşünme” şartını büyük ölçüde yerine getirmeleridir. Çağdaş dönemde ise, Müslüman düşüncesi henüz bu şartı karşılayabilmiş değildir. Gelenekçiler tabiri caizse kafalarını kuma gömerek gerçek sorunları görmezden geliyorlar, modernistler de çözüm için sahici mücadele vermek yerine son tahlilde moderniteye teslim oluyorlar. İslâmcılar ise “seçici” davranarak olumlu bir yaklaşım sergilemekle birlikte, “okullaşma” noktasında zaaflarla maluller. Bendeniz uzun yıllar öncesinde çözümün ne olabileceği hususunda bir öneride bulunmuş ve bunu kamuoyuyla paylaşmışım.³² Özetle tekrarlayacak olursam, “okullaşma”nın gerçekleşmesi için bireysel gayretler yeterli değildir. Bunun için kolektif bir çaba gerekir. Bu da zaman alıcı bir süreçtir. Tabanın bilinçlendirilmesine, eleştirel kitlenin güçlendirilmesine ve pek çok âlim, aydın ve düşünürün yeni kavramlar üretmesine bağlıdır. Dünyanın her yerinde, her tarihsel dilimde bu süreç, benzer şekilde işler. Doğu’da ve Batı’da okullaşmanın kuralları değişmez. Bu kurallar, klasik dönemde Müslüman dünyasında oluşan fıkhi, kelami ve tasavvufi ekoller için geçerli olduğu gibi, Aydınlanma’dan sonra Batı dünyasında oluşan liberal, sosyalist, muhafazakâr vs. ekoller için de geçerliydi. Bir kişiyle, bir nesille okullaşma gerçekleşmez. Cemaleddin Afgani ile başlayan süreç, neresinden bakılsa, bir buçuk asra balığ olmuştur. Az bir zaman değildir bu. Kolektif çalışmalar da yapılabilirse, inşallah bir gün okullaşma da gerçekleşecektir. İnanıyorum ki, o zaman Müslüman dünyası siyaset sahnesinde de güçlü bir aktör olarak yerini alacaktır.

27 Bununla kastım, düşüncenin iç tutarlılığa ve bir ekol/ mezhep disiplinine sahip olarak ifade edilmesidir.

28 Bk. Kürşad Atalar, *Düşüncenin Okullaşması*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1. Basım, 2012.

29 “İlimde derinleşme” Kur’âni bir tabirdir. Bk. Âl-i İmrân, 7; Nisâ, 162.

30 Genellikle mezhep veya ekol kuran kişiler “otorite” kabul edilirler. Düşünce tarihimizde, fıkıhta Ebu Hanife, felsefede İbn Sina, tasavvufta İbn Arabî’yi bu türden şahsiyetler arasında sayabiliriz.

31 “Âlimler peygamberlerin varisleridir. Peygamberler ne dinar ne de dirhem miras bıraktılar. Onlar ancak ilim miras bıraktılar.” hadisi için bk. Buhari, İlim, 10; Ebu Davud, İlim, 1.

32 İlgili kitaplar, konferanslar ve web sayfası için bk. www.dusunencinokullasmasi.com

VEFATININ 90. YILINDA RIZAEDDİN BİN FAHREDDİN

MUSTAFA AKMAN

Tatar din âlimi, müftü ve tarihçi Rızaeddin bin Fahreddin eş-Şirdani, 19. yüzyılın sonuna doğru Rusya Müslümanları arasında eğitim ve kültür alanında başlayan ceditçi hareketin mensubudur. Rızaeddin Fahreddin İslâmî çalışmalar alanında benimsediği usulden dolayı oldukça itibarlı bir âlim konumuna yerleşmiş ve etkisi doğup büyüdüğü coğrafyanın dışına çıkarak birçok Müslümanın saygı duyduğu bir isim hâline gelmiştir. Yazılarında yeni Selefi akımın ıslahçı tutumunu benimsemiş, İbn Arabî'ye ve Nakşi şeyhi Zeynullah Resulî'ye duyduğu saygıya rağmen tasavvufa karşı mesafeli durmuştur. Resulî'ye hürmette kusur etmeyişi sanıldığı gibi kendisine intisabından ziyade onun Troytsk bölgesindeki usul-i ceditçilerden olmasından kaynaklanması muhtemeldir.

Eleştirilerinde daima ılımlı bir üslup benimseyen, bu sebeple bazı kadimci âlimler arasında da saygı ve güven kazanan Rızaeddin Fahreddin'i, müftülük makamına gelen ikinci ıslahçı âlim olmasında bu tutumunun rolü vardır. Rızaeddin siyasi meselelerle yakından ilgilenmiş, gazete ve dergilerdeki yazılarında Rusya Müslümanlarının siyasi hareketine etkin biçimde katılmıştır. Sovyet rejimi zamanında fikrî tutumunu muhafaza etmiş ve rejimi hiçbir zaman övmemiştir. Onun ortaya koyduğu düşünce mirası, Sovyet rejiminin uzun süren yasaklarının ardından günümüz Tataristan Cumhuriyeti'nde yeniden keşfedilmiş ve kendisi hak ettiği itibarı kazanmıştır.

ANA ÇİZGİLERİYLE HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Rızaeddin Fahreddin, 1859'da Tataristan'da ilimle uğraşan bir ailenin çocuğu olarak doğdu. On yaşındayken gönderildiği Tüben Şelçeli (Aşağı Çırşılı) Medresesi'nde tahsil hayatı süresince birçok klasik eseri istinsah etti. Öğrenim gördüğü medresede 1887'den itibaren ders vermeye başla-



Rızaeddin bin Fahreddin

yan Rızaeddin bu dönemde ilk beş eserini kaleme aldı. 1889'a kadar öğrenci ve hoca olarak yirmi yıl kaldığı Şelçeli Medresesi'nden İlbek köyüne imam ve müderris olmak üzere ayrıldı.

Kırımlı mütefekkir, eğitimci ve yayıncı Gaspıralı İsmail'in yönetiminde yayımlanan *Tercüman* gazetesi 1884'ten itibaren onu yeni düşüncelerle tanıştırdı. Gaspıralı ile mektuplaşan Rızaeddin Fahreddin, Şehabeddin el-Mercani'nin ıslahatçı fikirleriyle ilgilendi, onunla tanışmak üzere 1886'da Kazan'a gitti. Düşünce hayatında kalıcı izler bırakan Cemalettin Afgani ile 1888 yılında Petersburg'da görüştü.

Çarlık Rusya'sındaki Müslümanların dört dinî idaresinden biri hüviyetindeki Ufa'daki Orenburg Müftülüğü'ne 1891'de kadı tayin edildi.

Orenburg'da gazete yazarlığı yaptığı ve dergi çıkardığı dönem hariç bu kurumda ömrünün sonuna kadar hizmet verdi. Buradayken İslâm klasiklerini okuma, İslâm dünyasındaki fikir hareketlerini takip etme fırsatı buldu. Âsâr adlı biyografik eserinin dayandığı malzemeyi geniş ölçüde müftülüğün arşiv ve kütüphanesinden temin etti.

Kadılık yaptığı dönemde yeğeni Fatih Kerimi ile birlikte o bölgede Hacı Abdülğani Efendi (Gani Bay) tarafından savunulan ceditçi hareketi destekledi; İslah-ı Lisan-ı Türki İslah-ı Mekâtib ve Neşr-i Maarif Beyne'l-Müslimin isimli cemiyetlerin çalışmalarına katıldı. Bu arada Gaspıralı ile münasebetini geliştirerek onun fikirlerinin bölgede yaygınlaşması ve hayata geçirilmesi için çalıştı. Kültürel kimlik, yenileşme ve kalkınma sorunlarını işlediği "Selime" ve "Esma" adlı hikâyelerini aynı dönemde yayımladı.

Rızaeddin Fahreddin, 1905'teki ihtilalin ardından Rus çarlığının benimsediği kısmi hürriyetçi siyaset Müslümanlara kendi millî neşriyatlarını kurma imkânı tanıyınca 1906 yılında müftülükteki kadılık görevinden istifa etti. Gazetecilik yapmak üzere Ufa'dan Orenburg şehrine taşınan Rızaeddin, burada Fatih Kerimi ile birlikte şehrin Müslüman eşrafından Ramioğulları (Remiyev) diye anılan iki kardeşin çıkardığı *Vakit* gazetesinde yazı yazmaya başladı. Aynı ailenin desteğiyle yayın hayatına giren Şûra dergisinde başyazarlık yaptı, çok sayıda makale ve biyografi yayımladı. Bu arada şehirdeki Hüseyiniye Medresesi'nde hadis ve siyer dersleri verdi.

Rızaeddin Fahreddin, 1917'deki Bolşevik İhtilali'ni önceleri ümit ve sevinçle karşıladı fakat hayal kırıklığına uğraması uzun sürmedi. 1918'de *Vakit* ve Şûra'nın kapatılması üzerine işsiz kalınca Ufa'daki kadılık görevine döndü. 1918-1919 yıllarında şehrin Kızıklar ile Aklar arasında el değiştirme mücadelelerine şahitlik etti. Kızıkların şehri iki defa ele geçirme tehlikesine rağmen Ufa'yı terk etmeye yanaşmadı. Âlimcan Barudi'nin vefatının ardından ondan boşalan müftülük görevini vekâleten üstlendi. Aynı yıl bölgede korkunç bir kuraklık ve açlık baş gösterince Rızaeddin kurulan yardım komisyonunda görev aldı; bir yıl sonra Osmanlı Hilali Ahmeri'nden gönderilen yardımların temininde rol oynadı. 1923'te Ufa'da toplanan I. İslâm

Nedvesi'nde Ufa Müftülüğü'ne seçildi. 1924 Ağustos'undan itibaren müftülük uhdesinde İslâm Mecellesi adlı bir dergi çıkarmaya başladı.

Leningrad'da 1925'te düzenlenen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlimler Akademisi'nin 200. kuruluş yılı dönümü törenlerine şarkiyat uzmanı hüviyetiyle çağrıldı, burada çeşitli bilim adamlarıyla görüşme fırsatı yakaladı. 1926'da Mekke'de toplanan İslâm Kongresi'ne Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği delegelerinin reisi sıfatıyla katıldı.

1920'li yılların sonlarında Sovyetlerin İslâm aleyhtarı siyaseti etkisini iyice hissettirmeye başlamıştı. Rızaeddin Fahreddin bu gelişme karşısında protestolarını ısrarla sürdürdü. Hayatının son yıllarını maddi sıkıntılar içinde geçirdi ve kitaplarının bir kısmını satmak zorunda kaldı. 1936'da Ufa'da vefat etti, vasiyetine uyularak buradaki umumi Tatar mezarlığına defnedildi.

Rızaeddin Fahreddin, Tatar yenilenmesinin, muallim ve dil âlimi Abdülkayyum Nasri ve Mercani'den sonra en önde gelen şahsiyeti kabul edilmektedir. Aynı akıma mensup ıslahçı din âlimi Musa Carullah, Rızaeddin'in yakın arkadaşıdır. Fikrî yapısına tesir eden en önemli kişiler ise Kazanlı tarihçi ve ıslahatçı din âlimi Mercani, Gaspıralı ve İslâmî uyanışı etkileyen 19. yüzyıl fikir ve siyaset adamlarından Cemaleddin Afgani'dir. Kendisi Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmed Cevdet Paşa ve Ahmed Midhat Efendi gibi Osmanlı müelliflerinin eserleriyle yakından ilgilendi. Mısırlı İslâm düşünürü, yenilik hareketin öncülerinden Muhammed Abduh, kadın hakları savunuculuğuyla tanınan Mısırlı yazar Kasım Emin gibi Arap ıslahatçıları, Corci Zeydan ve Ferah Antun gibi Hristiyan müelliflerden de etkilendi.¹

ESERLERİ, İBN ARABİ ELEŞTİRİSİ VE DİĞER DÜŞÜNCELERİ

Rızaeddin Fahreddin çok farklı alanlarda eserler kaleme almıştır. *Din, ahlak ve eğitim* sahasındaki eserleri şöyle sıralanabilir: 1. *Et-Tahrîru'l-Musaffâ* (1888): İslâm miras hukukuyla ilgilidir. 2. *Kitâbu'l-İ'tibâr* (1888): İbadet, çocuk eğitimi ve bazı sosyal meselelere dairdir. 3. *Rusya Müslümanlarının İhtiyaçları ve Onlar Hakkında İntikad* (1906): 1905'te Çarlığın nispeten öz-

1 İbrahim Maraş, *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme (1850-1917)*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002), s. 89-91.

gürlükçü politikalar benimsemesinin ardından Rusya Müslümanlarının dinî ve sosyal talepleriyle ilgili olarak kaleme alınmış sekiz maddelik bir rapordur. 4. *İslâmlar Hakkında Hükûmet Tedbirleri* (1907): Rızaeddin Fahreddin bu eserinde, Müslümanların eğitimiyle ilgili çıkarılmış yasa ve tüzükler hakkında bilgi vermekte ve Müslümanlara yol göstermektedir. 5. *Cevâmi'u'l-Kelîm Şerhi* ([1908?]): 318 hadisin şerhidir. 6. *Rahmet-i İlahiyye Meselesi* (1910): Musa Carullah'ın *Rahmet-i İlahiyye Burhanları* adlı eserindeki tartışmalı konuların değerlendirmesidir. Carullah, 1914'te *Mûlahaza* adlı eserini telif ederek Rızaeddin Fahreddin'in din-dünya ayırımını esas alan fikirlerini² eleştirmiştir. Carullah'a göre Batı dünyasında kiliseyi devletten, dini hayattan koparmayı hedefleyen dinî-dünyevi şeklindeki ayırım İslâm'ın özüne uymamaktadır. Şu da var ki Rızaeddin'in eleştirel baktığı İbn Arabî'nin başta vahdet-i vücud olmak üzere hemen bütün fikriyatına Carullah tam bir teslimiyetle meftun olmuştur.³ 7. *Dinî ve İctimâî Meseleler* (1914): Rızaeddin, Mercani ve Afgani'den aldığı etkilerle şekillendirdiği bu eserinde yenilikçi görüşlerini yansıtmaktadır.

Rızaeddin Fahreddin, Rusya Müslümanlarının uyanışına katkı sunmak için birçok İslâm düşünürünün biyografisini kaleme almıştır. *Biyografi* türündeki telifleri şöyle sıralanabilir: 1. *Âsâr* (1900-1908). İdil-Ural bölgesinde yaşayan ünlü Müslüman Türklerin biyografilerini ihtiva etmektedir. 2. *Meşhur Hatunlar* (1903). 3. *İbn Rüşd* (1905). 4. *Ebu'l-Alâ el-Maarrî* (1908). 5. *İmam Gazzâlî* (1909). 6. *İbn Teymiyye* (1911). 7. *İbn Arabî* (1912). 8. *Ahmed Midhad Efendi* (1913). 9. Şeyh Zeynullah Hazret'in Terceme-i Hâli (1917). *Tarih* sahasındaki yayınları ise şunlardır: 1. *Bulgar ve Kazan Türkleri* (1997). 2. *İbn Battûta'nın Deşt-i Kıpçak'taki Seyahati* (1917). İbn Battûta'nın seyahatnamesinde yer alan eski Türk illeri ve Rusya coğrafyası hakkındaki bilgilerin tercüme ve açıklamasından oluşmuştur.⁴

- 2 Bünyamin Erul, "Tatar Âlimlerden Rızaeddin B. Fahreddin (1859-1936) ve Hadisçiliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLVI/2, (2005), s. 90-91.
- 3 Mustafa Akman, *Musa Carullah Bigiyef'i Okumaya Giriş*, (İstanbul, Çıra Yayınları, 2007), s. 12.
- 4 Goulnar Baltanova, "Rızaeddin Fahreddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul 2008), c. 35, s. 70-71.

Rızaeddin Fahreddin, hemen hemen bütün ceditçilerde olduğu gibi İbn Arabî'ye özel bir ilgi duymuştur. Nitekim hakkında müstakil bir eser yazarak onu bütün yönleriyle ele almaya çalışmıştır.⁵ Eserinde İbn Arabî'nin fikirlerini amelî, ilmî ve felsefî başlıklar altında inceleyen Rızaeddin, *amelî görüşler* başlığında içtihat, kıyas ve icma meselelerini; *ilmî görüşler* başlığı altında şumul-i rahmet, ricâlu'l-gayb ve firavunun imanı konularını ve *felsefî görüşlerde* ise âlem-i misal ve vahdet-i vücud hakkındaki tartışmaları öne çıkarır. Rızaeddin, eserinde İbn Arabî hakkında gelişen tarihsel cedeli⁶ yeniden değerlendirir. Bu meselede üç tutum ve gruptan bahseden Rızaeddin'e göre ilk grup onu kâfir (şeyhu'l-ekfer), ikinci grup büyük bir veli (şeyhu'l-ekber) görür. Üçüncü grup ise onun büyük bir veli olduğunu kabul eder fakat eserlerinin okunmasını sakıncalı bulur. Eserinde ayrıca İdil-Ural Müslümanları arasında da İbn Arabî etkilerinden bahseden Rızaeddin, kitabının sonunda İbn Arabî ile ilgili zikrettiği görüşleri değerlendirir. İbn Arabî düşüncesinin zaaf ve imkânlarına işaret eden bu değerlendirmede yeni Selefî görüşlerin etkisini izlemek mümkündür.

Tasavvufun anlayış ve uygulamalarına karşı menfi bir bakışı olduğu anlaşılan Rızaeddin Fahreddin, ilgili eserinde, İbn Arabî vesilesiyle, olandan ziyade olması gereken bir İslâm şeyhi portresi çizerek tasavvufa dair nispeten müspet bir tutum sergilemiştir. Nitekim hür fikirli olduğuna inandığı İslâm âlimlerinin biyografilerini yazmaya girişmesi sonucunda, İslâm dünyasında ve Rusya Müslümanları arasında hatta Batılı müsteşrikler tarafından düşünce ve felsefesi çokça tartışılan İbn Arabî hakkında da bir biyografi yazma ihtiyacı duymuştur. Rızaeddin, İbn Arabî'yi her yönüyle tahlil çabasında olsa da onun felsefesini ve düşünce dünyasının temellerini derinlikten yoksun bir yaklaşımla⁷ ele almıştır. Eserde daha çok tarihî malumatlar doğrultusunda değerlendirmeler yapılmış, İbn Arabî'nin felsefi

- 5 Özkan Öztürk, "İdil-Ural Âlimlerinden Rızaeddin bin Fahreddin'in (1859-1936) İbn Arabî Değerlendirmesi", *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (2020), s. 660.
- 6 Bk. Mustafa Akman, *İbn-i Arabî: Kelâmî Tartışmalar Sorular Şüpheler* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2017), s. 560-570, 603.
- 7 İbn Arabî'nin felsefesi ve düşünce dünyası için bkz. Mustafa Akman, "İbnü'l-Arabî'nin Söyleminin Felsefi Yönü ve Kaynakları", *Orta Asya'dan Anadolu'ya İlmî Yolculuğu*, ed. Yakup Koçyiğit, Aiiitmatat Kariev (Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021), s. 685-748.

Rızaeddin Fahreddin, Rusya Müslümanlarının modernleşme sürecinin en canlı olduğu devrin ve en hareketli merkezlerinden birinin lider isimlerindedir. Ceditçilik adını alan bu modernleşme programının eğitim, bilim, kültür, basın, toplumsal hayat, siyaset sahalarında yansımaları olmuştur.

düşüncelerine pek fazla değinilmemiş, kelam ve tasavvuf konuları ile ilgili görüşlerini ziyadesiyle tartışmıştır.

Rızaeddin Fahreddin'e göre tasavvuf ehlinin hayallerine verilmiş ehemmiyetin onda biri kevnî sünnetlere ve içtimai ahvale, Müslümanların siyasi ve iktisadi hâllerine, idarelerinin ıslahına verilse idi İslâm memleketleri ölü arazi hükmünde olmaz, başkaları tarafından değil kendilerince yönetilebilir olurdu. İslâm memleketleri harap oldu ise idarelerin iktisadi ve içtimai işlerinde düzenin bozulması, İslâm dünyasında kafaların vehimlerle dolup ciddi ve yüce fikirlere değer verilmemesi nedeniyledir. Sufiler, Allah'ın mülküne kutuplar, gavslar atayacaklarına, sultanlardan en küçüğüne kadar herkesin itaat etmeye mecbur olacağı memleket kanunları ve idari düzenlemeler yapsalardı ya da az da olsa ziraat, ticaret gibi "kıvam-ı maişet" şeylere yönelselerdi, çekiç tutabilecek kadar hünerli Müslümanlar ortaya çıkarabilirdi. Fakat Allah'ın hükmü ve hikmetidir ki bunlar başka işlere muhabbet göstermişlerdir. Deniz gibiengin ilimleri ve zihinlerini kerametler, Hızır, Mehdi, kutub, rüya ve keşf, Firavun'un imanı, vahdet-i vücud, ayarı sabite, âlem-i misal gibi şeylere sarf etmişlerdir. Bu bahisleri de mutluluk iksiri hâlinde sunmuşlardır. Bunlarla İslâm dünyasının hangi ihtiyaçları karşılanabilmiştir?

Haddizatında Hz. Ömer tarafından oluşturulan mülki ve askerî düzenler akim kalmış kitap ve sünnet ilimleri, fıkıh neticesizdir denilecek seviyeye inmiştir. Seleflerin doğruları yanlışlarından ayırma konusundaki tutumları terk edilmiştir. Hurafelere âşik Müslümanlar, ilahi kanunların ve fiziki gelişmelerin aksine yürüyüp vehim saharalarında kalmışlardır. Bunlardan ancak içtihat ile kurtulmak mümkündür. Bu durum, kendimize karşı işlenmiş bir cinayettir. Bununla hesaplaşmazsa Allah Müslümanların hâllerini değiştirmeyecektir. Oysa İslâm vilayetlerinin idarelerini ıslah etmek, cebr ve zulümlerin önlerini alacak

surette kanunlar yapmak, askerî işlerini ve mahkemelerine yönelik hizmetlerini düzenlemek, bütün İslâm memleketlerinin imarını sağlayacak medeni işlerini her bir vazifeden öncelikli bilmek zühd ve tasavvufun karşı olduğu bir durum değildir.

Nitekim Resûlullah (s.) savaşlarda zamanın gerektirdiği şekilde İranlıların üslubu üzere yeni teknikler kullanmıştır. Raşit halifeler Müslümanların siyasi ve iktisadi hâllerini ıslah için umumî değişiklikler yapmış, şehirler ve misafirhaneler bina etmiş, Çin seddine kadar asker yollamış, sahabeler ticaretleri meşguliyetleri sebebiyle bazen Hz. Peygamber'in huzuruna dahi gelememişlerdir. Fakat bunlar ne zühde ne de sufiliğe mâni olmuştur. Hâl böyle olmasına rağmen İbn Arabî'nin beş yüz altmış babdan oluşan *el-Fütûhât*'ında bu meselelere ayrılmış tek bir bab bile yoktur. Başka eserlerinde de bu meselelere yer verilmemiştir. Selef asrında dünyanın yarısının Müslümanlar tarafından fethedilmesi kerametler, Hızır, İlyaslar, kutublar ve evtadlarla değil raşit halifeler, ashab-ı kiram ve selef-i salihin sayesinde gerçekleşmiştir. Bu memleketlerin her yerinde bir mücahit kanı dökülmüştür. Bu dönemde Müslümanlar arasında İbn Arabî'nin anlattığı gibi Hızır, İlyas, gavs ve imamların isimleri olduğu dahi şüphelidir. İbn Arabî gibi zatlar, bunlarla uğraşıp milletin kurtuluşu gibi umumi işlere ehemmiyet vermemişlerdir. Valilerin şehirlerdeki tasarruflarına değil de Hızır, İlyas ve gavsların tasarruflarına ümit bağlanılmış ve içtimai kanunlar ve medeni kaideler önemsenmemiştir. Her bir memlekette tasarruf eden bir veli ihdas edilerek, onun sayesinde şehrin düşmandan emin olduğu inancı ile Müslümanlar her gün bu velilere iltica etmiş, bütün vakitlerini tasavvufa ve onunla ilgili eserleri mütalaa etmeye ayırdıkları için siyasi, iktisadi ve dinî cihetlerden mağlubiyetler alınmıştır.⁸

8 Öztürk, "İdil-Ural Âlimlerinden Rızaeddin bin Fahreddin'in (1859-1936) İbn Arabî Değerlendirmesi", s. 693-696. Ömer Hakan Özalp, "Rızaeddin bin

Rızaeddin Fahreddin'e göre Kelbi'nin (ö.146/763) *Tefsir'i*, Mukatil b. Süleyman'ın (ö.150/767) kitabı ve Vakidi'nin (ö.207/823) *Meğâzî'si* asılsızdır. Ebu Leys es-Semerkandi'nin (ö.373/983) *Tenbihu'l-Ğâfilin* adlı kitabında, Gazzali'nin *İhyâ'sında* ve Hakîm-i Tirmizî'nin (ö.320/932) eserlerinde ve genelde tasavvuf kitaplarında bulunan hadislere -eğer başka tarikler ile sabit olmazlar ise- itimat edilmez. Hanımların yapacakları yolculuklar hakkında Kur'an'da herhangi bir hükmün bulunmadığını belirten Rızaeddin Fahreddin, "Kadın, ancak yanında mahremi ile yolculuk yapabilir." şeklindeki Buhari ve Müslim hadisini âlimlerin umuma hamletmeyip zaruret hâlleriyle sınırlı tuttuklarını belirtir. Ona göre hanımların, erleri ve mahremleri olmaksızın da yolculuk yapabilecekleri anlaşılmaktadır. "Hanımlara yazı yazmayı öğretmeyin, onları yola bakan odalarda oturtmayın!" şeklindeki hadis ise mütehasıs âlimlere göre uydurmadır.

Rızaeddin Fahreddin tutarlılık açısından haklı olarak şöyle demektedir: İtikad babında yakini deliller lazım gelir. Buhari ve Müslim hadislerinin de diğer sünen kitaplarından farkının bulunmadığını iddia eden Hanefi mezhebine tabi bazı âlimlerin akait hakkında kaleme aldıkları kimi eserlerde, Hz. İsa'nın incecği, Ye'cuc ve Me'cuc'ün çıkacağı, güneşin batıdan doğacağı vb. başka haberleri almalarının sebebi bizlere malum değildir. Fırat Irmağı'ndan altın çıkacağı vb. pek çok Buhari ve Müslim hadislerindeki haberleri de yazmamalarının sebebi de malum değildir. Hâlbuki ya her birini yazmak yahut hiçbirini yazmamak gerekirdi.

Rızaeddin Fahreddin aşure konusuna da değinmektedir. Ona göre Allah'a yaklaşma kastıyla, Şiiler Muharrem'in onuncu gününü "taziye"; kendilerine Sünni ismini verenler de "bayram" kılma âdetini ihdas etmişlerdir. Bu iki fırkanın işbu amelleri, bidat ve de dalâlet hükmü verilen muhdes işlerdendir. Burada iki fırkanın amellerini tartışan müellif, Şiilerce aşure taziyesi ihdas edilince, sırf onlara karşılık olsun diye muhaliflerin de aşure bayramı diye bir bayram çıkardıklarını, bu doğrultuda aslı faslı olmayan hadisler uydurduklarını belirtir. Aşure gününde oruç tutmanın faziletli bir amel olduğu hakkında sahih hadis var ama bundan başka şeyler hakkındaki hadis-

ler uydurma ve yalandır. Bu sahih hadislerden de maksat, vaaz kitaplarındaki ifrat derecesinde sevaplar vaat edilen hadisler değil, belki güvenilir muhaddislerin rivayet ettikleri hadislerdir. Ona göre Aynî'nin "Allah Teâlâ, aşure gününde on peygamberini on kerametle hürmetledi." diyerek o peygamberlerin isimlerini ve maceralarını birer birer sayması, *Sahih-i Buhari* gibi, muteber bir hadis kitabına yazılan şerhe böylesi düşük haberleri sıralaması pek teessüf edilecek bir hâldir!

Rızaeddin Fahreddin "Allah ümmetimi dalâlet üzere birleştirmes. Allah'ın eli, cemaatin üzerindedir." hadisinde geçen *yedullah* (Allah'ın eli) ifadesinin insan eli gibi bir organ şeklinde anlaşılması gerektiğini, bundan muradın, Allah'a uygun bir sıfat olduğunu belirtir. Aynı hadisteki *cemaat* kelimesi de muteber şarihler göre, Kur'an ve sünnete bağlı olup Resûlullah'ın yolunu izleyenlerdir. Müellif, buradaki dinî cemaati, Hicaz ve Buhara âlimlerinin Eşari ve Maturidi'ye tabi olanlar şeklinde tahsis etmelerini, "itimatsız adamların, delilsiz ve hayali sözleri" şeklinde nitelendirmektedir. Ümmetin yetmiş küsur fırkaya ayrılacağını bildiren *iftirak* hadisinin aslının olup olmadığı, olduğu takdirde sapık fırkaların hangileri olacağını Makalat ve kelimelerine göre daha doğru anlaması lazım olan İmam Buhari'nin kelamcılar tarafından "fırka-i dâlle" diye hükmedilmiş mezheplere mensup muhaddislerden hadis tahsil ettiği malumdur. Haricilerin müctehidi İmran b. Hittan (ö. 84/703) ve başkalarının hadisleri Buhari tarafından *Sahih'te* rivayet edilmiştir.⁹

Uydurma haberler sebebiyle, milletin fikirlerinin zehirlendiğini, memleketlerle devletlerin zayı olduğunu belirten Rızaeddin Fahreddin hocaların tefsir adı altında uydurma hadisleri, Yahudi hikâyelerini anlattıklarını belirtir. Böylece birçok vehim ve hurafelere yol verdiklerini hatırlattıktan sonra şuna dikkat çeker: "Bir molla'nın minberde oturup, yerin öküz ve balık üstünde olduğunu söylediğini dinledikten sonra Müslüman bir öğrencinin 'İslâm dini böyle ise ben bundan çıkarım!' diyerek gittiğini işittim. Burada ayıp bu öğrencide değil, aksine yalan ile doğruyu ayırt edemeyen, bulunduğu yeri fark edemeden söz söyleyen molladadır."¹⁰

Fahreddin'in Dinî ve İctimai Meseleler Kitabı", *Kazanlı Yenilikçi Âlimler: Rızaeddin Fahreddin, c. II*, (2014), s. 224.

9 Erul, *agm.*, s. 74, 91.

10 Erul, *agm.*, s. 69, 92-94.

Birbirlerine çağdaş Müslüman ulemanın karşılıklı suçlamalarına misaller veren Rızaeddin Fahreddin bu örneklerin “dağdan bir parça, denizden bir katre misal” olduğu kanaatinde. Ardından şöyle der: “Bu nedenle hasid olan muasırlarının ve düşmanlarının verdikleri haberlerle bir kimse hakkında hüküm yürütmek, maruf olan yollarla kendisinden nakledilmemiş ve eserlerinde görülmemiş ispatlara itimat etmek caiz değildir.”¹¹

MEZHEPLER TARİHİNDEKİ YERİ

Abdunnasir Kursavi ile başlatılan Kazan bölgesindeki Ceditçilik düşüncesi, çok geçmeden, Abdurrahim b. Osman Otuzimeni, Hüseyin Feyizhani, Şehabeddin Mercani, Zeynullah Resuli, Âlimcan Barudi, Abdullah Bubi, Muhammed Necip Tunteri, Rızaeddin Fahreddin, Ziyaeddin Kemali, Abdürreşid İbrahim, Musa Carullah gibi daha geniş bir ulema grubu tarafından takip edilmiştir.

Kazan bölgesinde ortaya çıkan Ceditçilik hareketinin savunduğu fikirleri şiddetle eleştirenlere ise bölgedeki yaygın ismiyle, *kadimciler* veya *karagürhlar* denilmiştir. Ancak bu isimler, sadece Ceditçilerin kullandığı tabirlerdir. Kadimcilerin kendileri bu tabirlere karşı çıkmışlardır. Onlar, kendilerini *din tutucular* (dini muhafaza edenler) veya *selefin yolundan gidenler* kabul etmektedir.¹²

Rızaeddin Fahreddin, Rusya Müslümanları ittifakı hareketine görevi dolayısıyla başlangıç aşamasında doğrudan katılmamış, ancak siyaset sahnesinde tahakkukuna çalışılacak amaçların belirlenmesine çabalarıyla azımsanamayacak bir katkı yapmıştır. Tarihin yeni bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ceditçilik hareketi çerçevesindeki gelişmelerden biridir ki Rızaeddin bu alanda da önde gelen isimlerdendir. Millî tarih anlayışı çerçevesinde Tatar halkının tarihini, eski çağlardan yaşadığı devre kadar değerlendiren eserler vücuda getirmiştir. Esatiri, tarihi, gelenekleri, yaşam alanı, dili, dini, kültürü yek bir toplumun varlığını vurgulamıştır. Gelecekte de bir arada yaşama arzusunu yansıtan müşterek ideallere sahip şuurlu bir toplumun kendi dönemi itibarıyla mevcut olduğunu 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı devrini kapsayan eserleri ile ortaya koymayı başarmış bir tarihçidir.¹³

11 Rızaeddin Bin Fahreddin, *İmam Gazzâlî*, derl. Leyla Yakupoğlu Boran, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2018), s. 141.

12 Akman, *Musa Carullah Bigiyef'i Okumaya Giriş*, s. 18.

13 Alp, Alper, *Rızaeddin Fahreddin'in Tarihçiliği*, *Kazanlı*

Ceditçilerin içtihatla ilgili konularda öne çıkarıldığı en önemli hususlardan birisi usulle ilgili *maslahat* konusudur. Hukuk usulünün temel esaslarından maslahat prensibini en yoğun şekilde işleyen Rızaeddin Fahreddin içtihat kapısının hicri 4. asırdan sonra kapandığını ve dört mezhepten birine bağlanıp onları taklit etmenin gerekli olduğunu iddia edenlere cevap verir. Onların bilerek veya bilmeyerek, Kur'ân'a, hadislere ve dört mezhebin kendilerine iftirada bulduklarını söylemektedir. Çünkü ne Kur'ân ve hadiste ne de dört mezhepte bu tür fikirler bulunmaktadır.

Rızaeddin Fahreddin, söz konusu kanaatin, hicri 4. asırdan sonra “Kur'ân ve hadisleri anlamak ve delil kılmak zamanı geçti” veya “delil olma yönleri kalmadı” anlamına geleceğini ifade etmekte ve bu tür iddiaları mesnetsiz görmektedir. Toplum hayatının çok çabuk değiştiğini, nasların sınırlı olayların ise sınırsız olduğunu belirten Rızaeddin hukukun da buna ayak uydurmasının gerekliliğinden bahsetmekte ve bunu çok iyi bilen ilk dönem âlimlerinin, ilk müçtehitlerin; kendilerinden sonraki zamanlarda değil, kendi dönemlerinde bile, ulaştıkları içtihatların yeterli olacağını düşünmediklerini söylemektedir. Ona göre, değişmeyen tek şey “zamanın değişmesi ile hükümler de değişir” düsturudur ve ilk dönemlerde müçtehitler bu açıdan üzerlerine düşen görevleri yaparak toplumun problemlerini halletmişlerdir. Ancak, onlardan sonra gelen Müslümanlar ilk dönem müçtehitlerini örnek almadıkları için İslâm hukukunun neshedilmiş bir kanunlar manzumesi durumunda kalmasına sebep olmuşlardır.¹⁴

Rızaeddin Fahreddin, Rusya Müslümanlarının modernleşme sürecinin en canlı olduğu devrin ve en hareketli merkezlerinden birinin lider isimlerindedir. Ceditçilik adını alan bu modernleşme programının eğitim, bilim, kültür, basın, toplumsal hayat, siyaset sahalarında yansımaları olmuştur. Rızaeddin bu süreçlerin tamamında önemli bir yer tutmuştur. Rusya Müslümanlarının eğitim sahasındaki sorunlarını irdelemiş ve çözüm arayışlarına katkıda bulunmuştur. Toplumuna rehber olma bilinci doğrultusunda toplumsal meselelerde eserler vermiştir.

Yenilikçi Âlimler: Rızaeddin Fahreddin, II, (2014), s. 33.

14 Akman, *Musa Carullah Bigiyef'i Okumaya Giriş*, s. 21-22.

HATIRLATICI BİR METİN OLARAK *VİYANA GÜNLERİ*

NAZGÜLÜ ÇARKANAT

Müslümanların tarihi ile aktüel durumu bir arada değerlendirmek denince aklıma ilk gelen isimlerden biri olur İhsan Süreyya Sırma. Kitaplarının hemen tamamını okuduğum İhsan Hoca'nın gezi ve hatıra türü metinleri de farklı meseleleri düşünmeye kapı aralamasıyla kendine özgü bir dünyaya sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Sırma'nın kitapları hem uzak tarih hem de ülkemizin yakın tarihi hem de kültürel bakımdan önemli bir uğraktır. Hemen tüm metinleri "bize verilmiş olan tarihi değil de lazım olan tarihi okumak gerektiğini"¹ hatırlatır. Bu yazıda konu edeceğim *Viyana Günleri* de bu özellikleri taşıyan bir metindir. Eseri yalnızca bir kitap diye anmak doğru ama eksik kalır. Çünkü eserin sayfalarında, sadece yazılar ve fotoğraflar değil, bir tavır, bir disiplin hatta bir ahlak vardır.

Başımıza gelenlerin anlatısı konumundaki *Viyana Günleri*'ni okuyunca okuma serüvenim içinde İhsan Hoca'nın neden aklımdan hiç çıkmayan yazarlardan olduğunu bir defa daha anladım. Onunla okuru olarak kurduğum ilişkinin yanında, bizim kuşağımızdan benim bildiğim herkesin kurduğu hissi bir yakınlık da vardı. Bundan hep bahsedilir. İhsan Hoca'yı tarihçi kimliğiyle seviyorduk ama Hakk'ın ve hakikatin şahitliğini yaptığı için daha çok seviyorduk. Bu dediğimin öylesine bir yakınlık olmadığını belirtmeliyim. Çünkü okurların hatta yazarların yazarlarla, akademisyenlerin akademisyenlerle kurduğu ilişkide böyle bir yakınlık pek oluşmaz.

1 İhsan Süreyya Sırma "Herkesin Okuyabileceği Bir Dille Yazıyorum", söyleşi: Ali Bulaç, *Kitap Dergisi*, 1990, sayı: 38, s. 28.

DENEYİMLEYEN ÖZNEİN ANLATISI

İhsan Süreyya Sırma, Avusturya yıllarını ve etrafındaki kimi ülkelerle şehirleri, öğrencileriyle, akademisyen ahbablarıyla ziyaretlerini anlatıyor *Viyana Günleri* kitabında. Yabancılaşan düzenin pençesindeki Türkiye'nin ve dünyanın ciddi kırılmalar yaşadığı, Irak'ın işgal edildiği bir zaman zarfında yaşananlardan kesitler sunuyor bu çalışma. "Terk edince dostlarım, dava arkadaşlarım/ Beni bağrına bastı, Viyana'da geceler" diyen Sırma, öncelikle bir kitap olması için yazmamış ama böyle bir toplam çıkmış ortaya. Uzmanı, hocası olduğu tarihin imkânlarını hep kullanmıştır Sırma; bu kitaptaki bölümlerde bu ustalık güçlü bir lirik yetenek de kazanıyor, özellikle de kişilerle ilgili parçalarda. Yirminci ve şimdiki yüzyılın düşünen, duyan, sezen, anlayan, anlatan isimlerin başından geçenler de var eserde. Sırma, *Viyana Günleri* için yazdığı "son söz" metninde kitabın seyahatname, şehir tarihi ya da düzenli tutulmuş bir günlük olmadığını vurgulama gereği duyuyor haklı olarak. Çünkü çalışmada yeri geldikçe tarih, hatıra, edebî tasvirler, ayet ve hadisler, insanlığın yüz karası diktatörler ve örnek insanlar zikrediliyor.²

Ağırlıklı olarak Türkiye'de 1990'ların ilk yarısında başlayan 28 Şubat 1997'deki muhtıra ile zirveye çıkan kötü günlerdeki çıkış yolu arayışlarının anlatısıdır *Viyana Günleri*. Çıkar kavgalarında davanın örselenmesi, başı örtülü kızların siladan kovulmaları gibi durumlara dair anlatımları otobiyografi veya anı olarak

2 İhsan Süreyya Sırma, *Viyana Günleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2022, s. 11-12.

değerlendirilebilir ancak kitap tek başına bir akademisyenin başına gelenlerin anlatısı biçiminde çıkmaz karşımıza. Hatta belki de metnin yazarı olmak, müşterek bir tecrübeyi aktarmakla anlam kazanır İhsan Süreyya Sırma için. Özne zamanı kolektif hafızanın alanına ekleyen kitap, bir dönemde yaşananları tahayyül etmemizin önünü açarken farklı kişiler ve çevrelere dair anlattıklarıyla da ülkenin yeniden özüne dönme sürecinde karşılaştığı güçlükleri ve sınamaları daha iyi kavramamızı sağlıyor.

2000 yılında gittiği Viyana'dan 2010'ların başlarında dönen İhsan Süreyya Sırma, Türkiye'deki üniversitelerde başörtüsünün yasaklanmasının ardından gündeme gelen çözümlerden yurt dışında okuma tecrübesinin bir boyutunu anlatıyor. Millî Görüş hareketi ve ÖNDER'in organizasyonu ile İmam Hatip mezunlarının Viyana serencamı ve Yusuf Kara koordinesindeki WONDER'in³ kurulması ile neticelenen süreç ana hatlarıyla yansıyor kitaba. Bilindiği üzere WONDER, Türkiye'deki başörtüsü yasağı ve meslek liselerine uygulanan katsayı adaletsizliği sebebiyle öğrenimlerini yurt dışında sürdürmek zorunda kalan binlerce öğrenciye kucak açmıştı.⁴ WONDER'deki öğrenciler sadece üniversitede okumakla kalmıyor, zaman zaman Viyana'ya davet edilen akademisyen, yazar ve sanatçıları da dinleme imkânı buluyorlardı. Böylece öğrenciler hem kendi sahalarında hem de başka alanlarda bilgi sahibi olarak entelektüel bir kişilik kazanıyorlardı.⁵

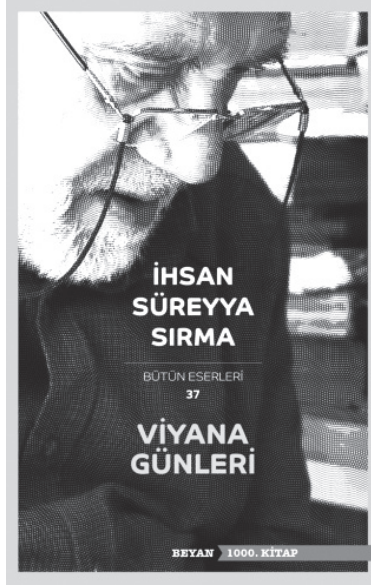
İhsan Süreyya Sırma'nın Viyana'ya asıl gelme amacı Islamisches Wissenschafts und Forschungsinstitut'ta [İslâm Bilim ve Araştırma Enstitüsü] ders vermektir.⁶ Ayrıca vatanların-

dan kovulan üniversite talebelerine biraz olsun hocalık, gerektiğinde "babalık" yapmak arzusu da vardır.⁷ Nitekim bu çerçevede akşamları Millî Görüş ve WONDER öğrencilerine münevveli olarak siyer ve İslâm Tarihi okutur.⁸

Sırma'nın öğrencilerin talebi üzerine vermeye başladığı bu derslerin temelinde rahmetli Muhammed Hamidullah'ın "Hz. Peygamber'i (s.) anlatmak üzere bir yere davet edildiğinde, reddetmek gibi bir tercihin olamaz!"⁹ sözünden kaynaklanan bir sorumluluk şuuru yatmaktadır. Sırma, bir röportajında kitapta adı geçen öğrencilerini çocuklarından ayırmadığını belirtiyor ve şöyle devam ediyor: "Çocuklarımla görüştüğüm gibi görüşüyorum onlarla. Çocuklarını da kendi torunlarımdan ayırmıyorum. Onları gördüğümde kendi çocuklarımı ve torunlarımı görmüş gibi seviyorum. Onların başarılarından da gurur

duyuyorum."¹⁰ Gecelerin "arkadaşlık, tefekkür dostluğu ve manevi yolculuklar" olarak görülmesi gerektiğini kavrayan "Viyana Geceleri"¹¹ şiiri sadece konusuyla değil, diliyle, yapısıyla, iç gerilimleriyle kitabın meselesinin merkezinde durmaktadır.

İşte böylesi bir iklimin teşekkülünde yaşananları anlatan İhsan Süreyya Sırma başlı başına bir "deneyim anlatısı" kurar. Beatriz Sarlo'dan hareketle söylenirse "Deneyim anlatısı bedene ve sese, geçmişin sahnesinde öznenin gerçekten mevcut olmasına bağlıdır. Deneyimsiz tanık olmaz, ama anlatmadan deneyim de olmaz: Söze dökmek suskun deneyimi azat eder, doğrudanlıktan ya da unutulmaktan kurtarır ve onu iletilebilir yani herkesin yapar. Anlatı, deneyimi olayın gerçekleştiği andan (ki daha başından zamanın geçişi ve yinelenemezlik tehdidi altında) başka bir zamansallıkla, hatırlama anında



3 WONDER hakkında detaylı bir incelemenin değerlendirmesi için bk. Halim Sezer "WONDER: Evet, Yapabiliriz!", *Umran*, 2025, sayı: 366, s. 90-92.

4 H. Bayram Babacan, "WONDER Ziyaretinin Ardından: Viyana'dan Türkiye'ye Selam", *Umran*, 2008, sayı: 167, s. 80-81.

5 İhsan Süreyya Sırma, *Viyana Günleri*, s. 88.

6 İhsan Süreyya Sırma, *Viyana Günleri*, s. 25.

7 İhsan Süreyya Sırma, *Viyana Günleri*, s. 25.

8 İhsan Süreyya Sırma *Kitabı Pervari'den Paris'e*, söyleşi: Adnan Demircan, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016, s. 368-369.

9 İhsan Süreyya Sırma, *Viyana Günleri*, s. 73.

10 İhsan Süreyya Sırma "Viyana'da Moral Dersi Verdim", söyleşi: Dilber Dural, *Yeni Şafak Pazar*, 27 Şubat 2022.

11 İhsan Süreyya Sırma, *Viyana Günleri*, s. 166.

İhsan Süreyya Sırma'nın *Viyana Günleri* 28 Şubat 1997'deki darbenin bu ülke insanına yaşattıklarını uzak bir ülke ve şehir ekseninden yansıtır; darbenin özellikle eğitim hayatına yansımalarını ama en çok da dayanışmayı, her zorlukla beraber bir kolaylığın olduğunu, beraber direnmeyi, hemdert olmayı, cuntanın karşısında hizaya geçmemenin anlamını anlatır.

kaydeder.¹² Az evvel dediğimiz üzere Sırma'nın metni, Sarlo'un bu cümlelerinde sözünü ettiği, deneyimleyen öznenin anlatısıdır. İhsan Hoca 2000 yılında gittiği Viyana'da on yılı aşkın bir zaman geçirmiştir. Bu dönemi hatıralarında ana hatlarıyla anlatmıştır¹³ *Viyana Günleri* eserinde ise biraz daha detaylı biçimde ortaya koyarak hatta "dert yatağı" Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden atılma sürecinde¹⁴ yaşananları özellikle Fetullahçı dekan Suat Yıldırım'ın yaptıklarını özetleyerek 28 Şubat'ın aslında çok erken başladığını kavrama imkânı sunmuştur.¹⁵ Denilebilir ki İhsan Hoca yaşadıklarını herkesin kılmak için anlatıya taşınmış bir şahit olarak da orada bulunduğunu göstererek "suskun deneyimi azat etmiş" şimdinin "hatırlatma anlarına kaydetmiş"tir.

Viyana Günleri temelde otobiyografiktir ancak yazarın anlatısı boyunca kişisel uğrakların ötesine geçen epeyce kısmın olduğunu görüyoruz. Bahsettiğimiz gibi İhsan Süreyya Sırma genel olarak Viyana'dan ve orada bulunan öğrencilerin hikâyesini anlatıyor, bu sebeple okur öncelikle bunlara yol açan gelişmeleri göz ardı edemiyor. Ancak aynı mekânda tecrübe edilmiş, müşterekleşmiş bir zamanın anlatısıyla ve diğer hususlarla karşılaşılıyor. Mesela İslâm dünyası için oldukça sıkıntılı günlerin başlamasına yol açan 11 Eylül saldırıları, Irak'ın işgali, İbrahim Halil Çelik gibi dostlarla geçirilen müstesna zamanlar, İsrail ve ABD'yi telin mitingleri, Muhammed Hamidullah'ın vefatı üzerine kaleme alınan yazı, Muhammed Tayyib Okiç sempozyumu, Muhammed Esed Meydanı, tarihçi Joseph von Hammer'in mezarını ziyaret, Smail Baliç,

12 Beatriz Sarlo, *Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma*, çev. Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 21.

13 *İhsan Süreyya Sırma Kitabı Pervari'den Paris'e*, s. 367-384.

14 Ali Gözcü, "İhsan Süreyya Sırma'ya Bürokratik İnfaz", *Haksöz*, 1995, sayı: 52.

15 İhsan Süreyya Sırma, *Viyana Günleri*, s. 16-20.

Nilüfer Göle, Hüseyin Atay gibi isimlerle karşılaşmalar, siyasilerin ziyaretleri, ilmî boyutu siyasi olanın gölgesinde kalan toplantılar, Türkiye'deki 2002 seçimleri bunlardan birkaçıdır.

SÖYLENMESİ GEREKENİ SÖYLEMEK

Türkiye'de bilhassa darbe zamanlarındaki faşizan uygulamaların nasıl bir hâl aldığını görme imkânı sunan anlatı aynı zamanda acıklıdır. İhsan Süreyya Sırma'nın ironik anlatımı metinde genellikle bu tür durumlarda karşımıza çıkar. Ironik bilincin hareketinden söz eden kuramcının kurduğu şu cümleleri hatırlatır: "İroniye başvurmak adaleti seçmektir. Geçmişte ve gelecekte bize bakıp da gülecek tanıkları, bizim içimizde yine hakkını arayan başka gölgeleri, ben'i çevreleyen o sayısız-ben olmayanı düşünürüz."¹⁶ Hoca'nın kitap boyunca yer yer başvurduğu ironi, anlatılamaz anlarda bile duyduğumuz o ironik kahkaha "adaleti seçmek"ten ve yazarın bir ben'in etrafındaki diğer benleri anlatmayı seçmesinden kaynaklanır. Her zaman "içimizde yine hakkını arayan başka gölgeler"i hatırlatarak geçmişte olup bitenleri mazide bırakmamıza mâni olur. Zira ironi, yaşantının normal bir dille anlatılmadığı zamanlarda, anlatamama durumlarında dilin yardımına koşup söylenmesi gerekeni söylemeye imkân sağlarken onu sese dönüştürür. Güldürür ama bitimsiz kahkahaya izin vermez, ciddidir ama ona teslim olmaz. Bu sebeple yazarın zaman zaman okuyucuya mizahi gibi gelen üslubu ironinin tüm boyutlarını içerir. Sırma dile getirilemeyecek kadar zor olanı, acıyı, diktatörlerin akıl almaz uygulamalarının vardığı noktayı anlatır. Her şey açıktır aslında ama bu açıklığı doğrudan sunup mağdur daha da mağdur göstermemeyi benimsediği üslup fonksiyonel olur. Hâsılı Sırma'nın "laikçi zihniyet" bağlamındaki ironisi farklı katmanlar içerir.

16 Vladimir Jankélévitch, *İroni*, çev. Yunus Çetin, Metis Yayınları, İstanbul, 2020, s. 41.

Viyana Günleri 28 Şubat 1997'deki darbenin bu ülke insanına yaşattıklarını uzak bir ülke ve şehir ekseninden yansıtır; darbenin özellikle eğitim hayatına yansımalarını ama en çok da dayanışmayı, her zorlukla beraber bir kolaylığın olduğunu, beraber direnmeyi, hemdert olmayı, cuntanın karşısında hizaya geçmemenin anlamını anlatır. Metin baştan sona şahitliktir ve bu kitabın en bariz vasfıdır. İlk yıllarda kız öğrencilere henüz yurt tutulmadığı için öğrenciler sekizer onar kişilik gruplar hâlinde evlerde barındırılmıştır. Ardından 15. Viyana'da Ulman Strasse'de bir bina kiralanarak öğrenciler oraya yerleştirilmiştir. Fedakâr Kayserili Hacı Aziz Akkaya'nın çiftlikten marul alırken Avusturyalı bir kadınla aralarında geçen konuşma ibretimizdir. Hacı Aziz'in çok fazla marul alması bahçesinde yetiştirdiği sebzeleri satarak geçinen kadının dikkatini çekmiştir. Başörtülü öğrencilerin okumak için Türkiye'den Viyana'ya gelme sebebini öğrenince şaşırır. Yaşlı kadın, Kaya'ya "Ben başım açık ya da kapalı olarak üniversiteye giderim, kime ne benim kıyafetimden? (...) Herr Akkaya! Tarlaya gir ve istediğin kadar marul kes, o mağdur ve garip kızlara götür! Bundan para da almayacağım. İstediyin zaman yine gel, yine onlara bedava marul götür!"¹⁷

İhsan Süreyya Sırma, metinde şahitliği bir anlatma biçimi olarak benimser, bu da yaşananların detaylarına daha çok hâkim olmamızın yolunu açar. Sırma, hukukun hükmünün geçmediği 28 Şubat döneminde başörtüsünden ve katsayı zulmünden dolayı Türkiye'deki üniversitelerde okuyamayan öğrencilere Viyana'da hem hocalık hem babalık etmiştir. WONDER üzerine yapılan bir çalışmada bir öğrencinin dile getirdikleri bunu tastamam gösterir: "İhsan Süreyya Sırma hoca on yıl boyunca hem babamız, dedemizdi hem hocamızdı hem gurbeti bizimle paylaşan bir büyüğümüzüdü."¹⁸ Sırma, öğrencilere Viyana'da ders vermenin yanı sıra onların acı ve sıkıntılarını paylaşmak için gezilere ve pikniklere gider. Hem Viyana varoşlarında hem de şehir dışındaki uygun yerlerde programlar yapar, onların zihnini dinlendirmek için kendi çapında piknikler düzenlenmesi sürecinde bilfiil yer alır. Zaman zaman Avusturya ve Macaristan dışında

Bosna Hersek, Fransa, Endülüs gibi ülkelerin önemli yerlerine geziler tertipleyerek, gidilen yerlerin tarihi hakkında öğrencilerine bilgiler verir. Herhâlde sadece bu gezilerle öğrenciler bir üniversite daha okumuş gibi olmuştur. Buralarda edindikleri birikimi, tecrübeyi ve dikkat terbiyesini onlara hiçbir üniversite öğrenimi veremezdi. İhsan Hoca'nın ders dışı serbest zaman faaliyetlerine dair dedikleri önemlidir: "Kendi çocuklarım gibi gördüğüm bu öğrencilerin, biraz olsun acılarını, sevdiklerine karşı özlemlerini paylaşmak için, beceremesem bile top oynar, kendi ellerimle kebablarını pişirirdim. Böylece onlar da üniversite havasından biraz uzaklaşmış, dinlenmiş olurlardı."¹⁹

İhsan Süreyya Sırma için Viyana günleri ve geceleri oldukça verimli geçmiş. *Müslümanların Tarihi*'nin büyük kısmını, *Hâlname* isimli şiir kitabıyla *Peygamberler Tarihi*'ni orada yazmış.²⁰ Viyana'dan ayrılırken şu cümleleri kurmaktan kendini alamaz İhsan Hoca: "On sene (...) Viyana gurbetinde yaşadım. Gerçi zaman zaman Türkiye'de bulunan ailemi görmek için İstanbul'a gidiyordum. Ama bu gidişlerin bir dönüşü olduğu için, gözüm arkada kalmıyor değildi. Ailem, çocuklarım ve torunlarımın hasreti bana zor gelse de yüklendiğim misyon beni güçlendiriyor, âdeta sabır zerk ediyordu beynime: Okumak için despot idareden kaçıp Viyana'ya gelen bu çocukları nasıl bırakabilirdim ki? Zaten onlar, benim Viyana'daki çocuklarım gibi olmuşlardı."²¹

28 Şubat sürecinde yerel ve küresel düzeyde neler yaşandığını merak eden okura şunu dedim: *Viyana Günleri*'ni okumamazlık etmeyin. Çünkü laikçi histeriyle hareket eden cuntacıların nelere yol açtığını, provokatör cahillerin bu süreçte oynadığı rolü, insanları felaketlere götüren muhteris katillerin acı anularıyla kirletilen tarihi İhsan Hoca çok güçlü biçimde öğretir. Yazı boyunca bahsettiğim gibi İhsan Süreyya Sırma'nın *Viyana Günleri*, günlükten hatıra, didaktik olandan şiire onu farklı kılan tüm özelliklerinin yanında bir yakın tarih şahitlik metni ve kolektif hafızamızın önemini hatırlatıcı kitaplarından. Bu yönüyle eser okuru 1990'lardan 2010'lara kadar yaşananlara aşına kılıyor.

17 İhsan Süreyya Sırma, *Viyana Günleri*, s. 86-87. Aynı hadisenin farklı bir anlatımı için bk. *İhsan Süreyya Sırma Kitabı Pervari'den Paris'e*, s. 371.

18 Sümeyye Ertekin Yıldız, *WONDER: 28 Şubat'ın Söndüremediği Yıldızlar*, ÖNDER Kitaplığı, İstanbul, 2021, s. 381, 385-389.

19 İhsan Süreyya Sırma, *Viyana Günleri*, s. 96.

20 İhsan Süreyya Sırma Kitabı Pervari'den Paris'e, s. 380-381.

21 İhsan Süreyya Sırma, *Viyana Günleri*, s. 231.

İNSANLA YARATICI ARASINDAKİ KUTLU BAĞI YENİDEN KURMAK

ALİ AKGÜN

H z. Peygamber (s.) ilahi mesajın bütününden ve onun gerektirdiği hayat tarzından müteşekkil İslâm'la birbirine kenetlenmiş, sade ve güçlü iman sahibi, yepyeni bir topluluk oluşturdu. Vahiy yirmi üç yıllık bir zaman zarfında tamamlandı. Uzun bir peygamberler zincirinin son halkası konumundaki Hz. Muhammed, Arafat Dağı'nda, etrafında yüz binden fazla Müslümanla Veda haccını yaptı, Allah, Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ ettiğini ve dinin tamamlandığını ilan etti: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."* (5/3)

İSLÂM'IN NURU VE YENİ ZAMANLAR

Doğu ve yayılışıyla tamamen kendine özgü olan İslâm, hayatı birbirinden ayrılmaz şekilde bir din ve ümmet, inanç ve hayat nizamı olan tevhide göre ayarlar. İnsan, çalışmasında, dünyayı yorumlamasında ve imar etmesinde onu yücelten tevhide tutunur. Dünya, yeryüzü ve ruh iman eden bir aklın üstünde yükselir. Davet insanlığı İsmail'in topuklarından kaynakayan zenzeme, İslâm ülkesine, Hz. Muhammed'in davetine, hakikatin öz bahçesine çağırır.

Nitekim İslâm, Hz. Peygamber'in ebedî âleme irtihalini müteakip bir yüzyıl gibi çok kısa bir zaman zarfında Endülüs'ten Asya'nın ortalarına kadar olağanüstü bir hızla yayılmıştır. Çünkü o ilk dönemde İslâm, karşılaştığı bütün halklara kucak açmış, tüm kültürleri bağrına basmış ve insanlar arasında adaleti tam anlamıyla sağlamıştı. Dönemin insanlığını bağnazlıklar, despotluklar ve zulümlerden kurtarmıştı. Zamanımızda da Müslümanlar olarak derhal harekete geçmek ve İslâm'ı yeniden ışılatmak mecburiyetindeyiz. Batı kapitalist dünyasının mahvettiği insanlığı İslâm'ın nuruyla aydınlatıp ölümden, daha doğrusu intihardan kurtarmalıyız.

Şüphesiz din, mutlak bir çerçeveye sahiptir, İslâm ümmetini ortaya çıkararak hukuk benzersiz ve eksiksizdir. Elbette günümüzde de İslâm, tüm dünya halklarını aynı hedefe kilitlenmiş olarak yayılma, kucaklama ve kurtarma gücüne haizdir. Zira İslâm, yeryüzünde huzur, refah ve saadeti gerçekleştirebilecek yegâne ilahi ve ebedî mesajdır. Dolayısıyla bugün, doruk noktasına ulaştığı dönemdekinden çok daha büyük bir yayılma gücüne, imkânına ve

ufkuna sahiptir. Şu gerçeği bütün insanlığa, dünyanın kuzey yarımküresine de güney yarımküresine de duyurup anlatmamız şarttır: Ruhunu kaybetmiş insanlık için ahlaki, iktisadi ve siyasi tek çözüm olan İslâmî düzen geleceğimizdir. Yeter ki İslâm, o ilk yüzyıldaki ruhuna ve canlılığına tekrar kavuşturulsun, yeter ki Müslümanlar eskisiyle yenisiyle Batı'yı taklitten vazgeçsinler. Bunun için de günümüz Müslümanları, bundan bin sene öncesinin âlimlerinin kendi dönemleriyle sınırlı çözümlerini değil de onların her çağa cevap verebilecek yöntemlerini, metotlarını, usullerini benimsemelidir. Kur'an-ı Kerim ve hadisler, ölümlerin gözleriyle değil de dirilerin gözleriyle okunmalıdır. İşte o zaman, bu ilk ve son ilahi mesaj, insanları tekrar sahte mutluluktan gerçek mutluluğa ve huzura kavuşturacaktır. Allah'ın dünya hayatı için tertip ettiği İslâm sistemi tek umudumuzdur.

İslâm inancı insana yeni bir öz ve mana üflemiştir, yeni bir varoluş imkânı sunmuştur. Güzel sözle gerçeği yerleştirmiştir. Vahyin derinliği, insanı ruhsuz görmekten kurtarır. Kitleleri yığın olmaktan çıkarıp toplum hâline



Cezayirli hattat Mehdi Rezoug "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler."
(Mâide Suresi, 54. ayet)

getirir. Mütefekkir şair şöyle diyor: "İslam tezi doğmuştur" ve devam ediyor: "Onun doğmasına engel olunamamış, bu yolda harcanan bütün emekleri boşa gitmiştir. Bundan sonra yetişecek nesillerin gittikçe artan bir oranda bu tezi benimseyecekleri, bir kadro kuracakları, bu kadroyu gittikçe büyütecekleri ve sonunda kaçınılmaz savaşlarını verecekleri bugün artık açık ve seçik olarak görülmektedir."¹

Hiç şüphesiz İslâm tezi, Allah ve insan arasındaki kutlu bağı yeniden kurmaktadır. İslâm tezi, Batı'nın aksine bunalımsız, katliamsız ve sömürsüz yeni bir oluşum vadetmektedir. İslâm ümmetinin yeniden doğuşunun şartlarını hazırlarken, aynı zamanda ilim ve cihatla sömürgeci ve katliamcı Batı'ya²

karşı mücadele edeceğiz. Soykırımcı İsrail devletini destekleyen ABD ve Batı'nın güç unsurlarını biliyoruz. Amerika ve Avrupa'nın endüstriyel gerilemesi, toplumda hedonizm ve nihilizmin yaygınlaşması, eğitimdeki düşüş ve entelektüel sefaletin varlığı Batı'nın yenilgisini ve çöküşün devam ettiğini göstermektedir. Roger Garaudy'nin deyişiyle "Batı medeniyeti, tıpkı Roma medeniyeti gibi, çoktan geçmişin malı olmuştur. İslâm'ın geleceği, Batı'nın geçmişinde aranamaz!"³

toplulukları yaşıyordu. Hatta Müslümanlar yüzyıllarca günümüzde İspanya'ya karşılık gelen topraklarda ve günümüzde İtalya'nın yönetimindeki Akdeniz'in en büyük adası olan Sicilya'da nüfusun çoğunluğunu oluşturdu. Fakat bilhassa 13. yüzyılın başında ve 15. yüzyılın sonunda zirveye çıkan katliamlar, cebren kitlesel din değiştirmeler ve sürgünler sonucunda 1526 yılı itibarıyla Batı Avrupa'nın hiçbir ülkesinde hiçbir yerleşimde tek bir Müslüman aile bile kalmayacak şekilde tüm Müslümanlar yok edilmişti. Şener Aktürk, *Modern Dünyanın Kökenleri*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2025, s. 9.

3 Roger Garaudy, *21. Yüzyılda*

Yeni bir insan, yeni bir oluşum var artık. Geri çevrilemez, vazgeçilemez, engel olunamaz İslâmî hareket eninde sonunda zafere ulaşacaktır. Bilgelikten ve vahiyden kopmuş kötürüm akılcılığın eşlik ettiği Batılılaşma dolayısıyla kendi kendini sömürgeleştirme iflas etmiştir. Aksa Tufanı ile birlikte şahitlik ve yeni hareket fikri ruhlara işlemiştir. Bu süreçte Batıcı düzeni mümkün kılan yapılardan uzaklaşmanın yanında, kültürümüze zıt yerli ve yabancı, ucuz, bayağı ve İslâm'a aykırı her şeyi toplumdan uzak tutmak gerekiyor.

BİR DÜNYA GÖRÜŞÜ OLARAK İSLÂM TEZİ

Uzun zamandır "çağımızın en temel ve hayati davası, Batı tipi ilerlemenin ve Batı tarzı büyümenin intihara sürükleyen mitolojisinin kökten sorgulanıp tartışma konusu yapılması davasıdır."⁴ Şunu biliyoruz ki dünyadaki enerji kaynaklarının büyük kısmı İslâm ülkelerinde ve ABD-Avrupa haricindeki bölgelerdedir. Bu kaynakların kontrolünü Batılılardan alıp, o kaynakların gerçek sahiplerine vermek için ne yapılması gerekiyorsa yapılmalıdır. Google, Apple, Microsoft gibi şirketler ABD Ulusal Güvenlik Ajansı'na (NSA) kullanıcı verisi sağlar. Bu da internetin 'özgür' değil, gözetim altında bir sistem olduğunu gösterir. Bu sebeple İslâm ülkeleri kendi dijital egemenliğini kormalıdır.

İslâm'ın Dirilişi, çev. C. Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 2020, s. 15.

4 Roger Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, çev. C. Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s. 22.

1 Sezai Karakoç, *İslam'ın Dirilişi*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1977, s. 21.

2 Orta Çağ'ın erken dönemlerinde Sicilya ve Güney İtalya'dan Aragon ve Kastilya'ya, Macaristan'dan Portekiz'e kadar Batı Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde Katolik hanedanların yönetiminde kayda değer nüfusu olan Müslüman

Vahyin derinliği, insanı ruhsuz görünmekten kurtarıyor. İslâm tezi, Allah ve insan arasındaki kutlu bağı yeniden kurmaktadır. İslâm tezi, Batı'nın aksine bunalımsız, katliamsız ve sömürsüz yeni bir oluşum, saklı güzellikler ve adalet vadetmektedir.

Söz konusu olan geleceğimizdir, hepimizin geleceği. İslâm'la ve onun da ötesinde Batılı olmayan dünya ile birlikte gezegenimizin geleceğidir. Yapay zekânın eşlik ettiği barbarlık çağında yapılması gerekenler belli başlı yönleriyle şöyle özetlenebilir: İslâm ülkeleri yerli sanayiye güçlendirecek yüksek teknoloji üretim kapasitesi oluşturmalıdır. Savunma, enerji, bilişim ve ilaç gibi kritik alanlarda dışa bağımlılıktan kurtulmalıyız. ABD'nin borsa-dolar hâkimiyetini kırmak için dolarla değil, ülkeler kendi para birimleriyle ticaret yapmalıdır. Müslümanlar akademiye, medyaya ve bilişim alanına özel bir önem vermelidir. Müslüman ülkeler arasında birlik oluşturulmalı ve yeni ticaret antlaşmaları imzalanmalıdır. İslâm ülkeleri arasında ortak tatbikat, savunma paktları, enerji koridorları, güvenlik birlikleri oluşturmalıyız. İslâm ülkeleri dünyadaki farklı bloklarla çok kutuplu ve Müslümanları destekleyen bir diplomasi tesis etmelidir. İslam ülkelerini bir araya getiren teşkilatlar küresel siyasette söz sahibi olmalıdır.

İslâm, sadece geçmişte kalmış bir medeniyet değil, aksine geleceğin inşasında bugün de katkı sunabilecek dindir. İslâm'ı bir varlık ve bir vaat olarak zihinlere yerleştirme çabasındaki Müslüman mütefekkirler İslâm'ı, iman, şeriat ve hayat nizamı hüviyetiyle ortaya koydular. İslâm'ın hayatın

çeşitli problemlerine çözüm getirecek siyasi, sosyal ve iktisadi bir nizam olduğunu gösterdiler. Mısır'da, Suriye'de ve Gazze'de İslâmî hareket mensupları baskı ve zulme karşı savaştılar.

İslâm, eşsiz ve benzersiz bir dünya görüşü, bir hayat tarzı ve medeniyettir. Kur'ân kıyamete kadar korunmuştur. İslâm düzeni aşama aşama gerçekleşirken, toplum içinde bulunduğu şartların gereklerini sürekli dikkate alacaktır. İncancımız gereği bu kutlu yolda çalışmaya mecburuz. Zira Kur'ân'da Rabbimiz şöyle buyurur: “İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur.” (53/39). Ebedî mesajı, öncelikle en iyi şekilde yaşayıp temsil etmek gerektiğini hatırlatan Seyyid Kutub ise şu satırlarda bugünün dünyasının muhtaç olduğu asıl mesajı özetler: “İslâm'ın ilk şartı ‘Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun kulu ve resûlüdür’ kelime-i şehadetini getirmemizdir. ‘Allah'tan başka ilah yoktur’ cümlesinin en yakın anlamı yüce Allah'ı tek Tanrı bilmek ve yarattıklarından hiçbirini ‘tanrılık’ özelliklerinden herhangi birinde ona ortak tanımamaktır. ‘Tanrılık’ özelliklerinin ilkinin de ‘mutlak hâkimiyet hakkı’ teşkil eder. Ki bu haktan başka haklar da doğar; kulları için teşri hakkı, onların hayatı için nizam koyma hakkı ve bu hayata temel teşkil edecek değerler koyma hakkı. O hâlde ‘Allah'tan başka ilah yok-

tur’ şeklindeki şahadet, beşer hayatını yönlendirecek sistemi koyma hakkının yalnızca ve tek başına Allah'a ait olduğunu itiraf etmek ve bu sistemin gerçekleştirilmesi yolunda çaba sarf etmekle ayakta durabilir, gerçeklik kazanabilir.”⁵ Aşkınlık ve toplumun Hz. Peygamber'in tebliğinin birbirinden ayrılmaz iki kutbu olduğunu belirten başka bir mütefekkir ise kelime-i şahadeti şöyle yorumlayacaktır: “Şahadetin, iman ikrarının ilk kısmı -Allah'tan başka ilâh yoktur-, Allah'ın biricik ve yegâne gerçeklik olduğunun bilincine ermek için yükselen hareketi gösterir. İman ikrarının ikinci kısmı -Muhammed Allah'ın elçisidir- ise, dönüş hareketini işaretler, çünkü Hz. Muhammed Allah'ın vahyi ve ayeti olarak tasavvur edilen gerçekliğin bizzat misalidir.”⁶

Dünyanın yerleşik düzenlerinin ve anlayışlarının iskartaya çıktığı bu yüzyılda, insanlığı uçuruma yuvarlanmaktan kurtaracak çare, ilk insandan günümüze kadar gelen tek ve yegâne temel ilahi din olan İslâm'ı yeniden şahlandırmaktır. Davetçiler ve İslâm tezi mensupları İslâm'ın yalnızca düşünsel bir tasarı olarak kalmasına izin vermemeli. Bu yüzden şu hakikati aklımızdan hiç çıkarmamalıyız: “İslâm, aşkınlığın ve toplumun çok önemli iki boyutunu barındıran birbirinden ayrılmaz o ilâhî ve beşerî bir dünya inşa etme projesini, bilimlere ve sanatlara, her insana ve her topluma yükleyen Allah, dünya ve insan görüşüdür.”⁷

5 Seyyid Kutub, *Din Budur*, çev. Hasan Fehmi Ulus, Beka Yayınları, İstanbul, 2014, s. 21.

6 Roger Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, s. 34.

7 Roger Garaudy, *age.*, s. 24.

CUMA KAYITLARI

HAFIZA ÇUKURU

AYTAÇ ÖREN

İstanbul Boğazı'nda bir sürü küçük balıkçı teknesini ister kıyıda ister vapurdan özellikle gün ağarmadan havanın soğuk ve rüzgârlı zamanlarında birbirine yakın görmek insanı şaşırtır. Dolmuşlardır bir alana. Bakarsın ne oluyor, diye. Bakarken düşünürsün. Büyük bir kentte gündelik hayat yaşanırken bir mesleğin küçük bir grup insan tarafından devam ettirilmesi dikkatinizi çeker.

Önce olmaz gibi gelir size. Tekneler küçük, birbirine yakın farklı boyda, birbirinden ayrı renklerde, dalgalar arasından bir çıkıp bir gömülürken içinde bulunan bazen bir bazen iki veya bazen üç kişiyi özellikle el oltasıyla deniz üzerinde iş yaparken görürsünüz. Bir balıkçı sürüsüdür bu. Küçük ölçekli bir balıkçılığın geçmişten şimdiye uzantısıdır gördükleriniz. Muhtemelen de yüzyılları aşan bir aile mesleğine şahit olursunuz. İstanbul'da olup da aklınıza gelecek bir meslek de değildir yani.

Üsküdar, Kadıköy ile Eminönü veya Arnavutköy ile Çengelköy arası veya Boğaz'ın farklı suyollarında şehrin saatine uyumsuz ve yapılan iş türlerinden bağımsız



A. Süheyl Ünver'in fırçasından Üsküdar'ın Mihrimah Sultan Camii.

ağzında sigarası ile Boğaz'ın güzelliğine veya sizin bakışlarınıza kayıtsız pejmürde bu kişiler size başrol oyuncusu gibi gelir. Gördüğünüz adamın babasını veya dedesini hayal edersiniz. Önceye gidersiniz veya götürülürsünüz. Baktığının sizde canlandırdıklarına da hayret eder kalırsınız. Sanki yan yana gel(e)mez iki ayrı dünya ve bir an bu ikisi arasında duran /donan siz. Koca kent ve yerellik. Bir on yıl sonra belki de görülemeyecek bir manzara. Boğaz bir tarlaymış da orada tarımla uğraşan üç beş kişi varmış gibi. Kız Kulesi, Galata Kulesi, Dol-

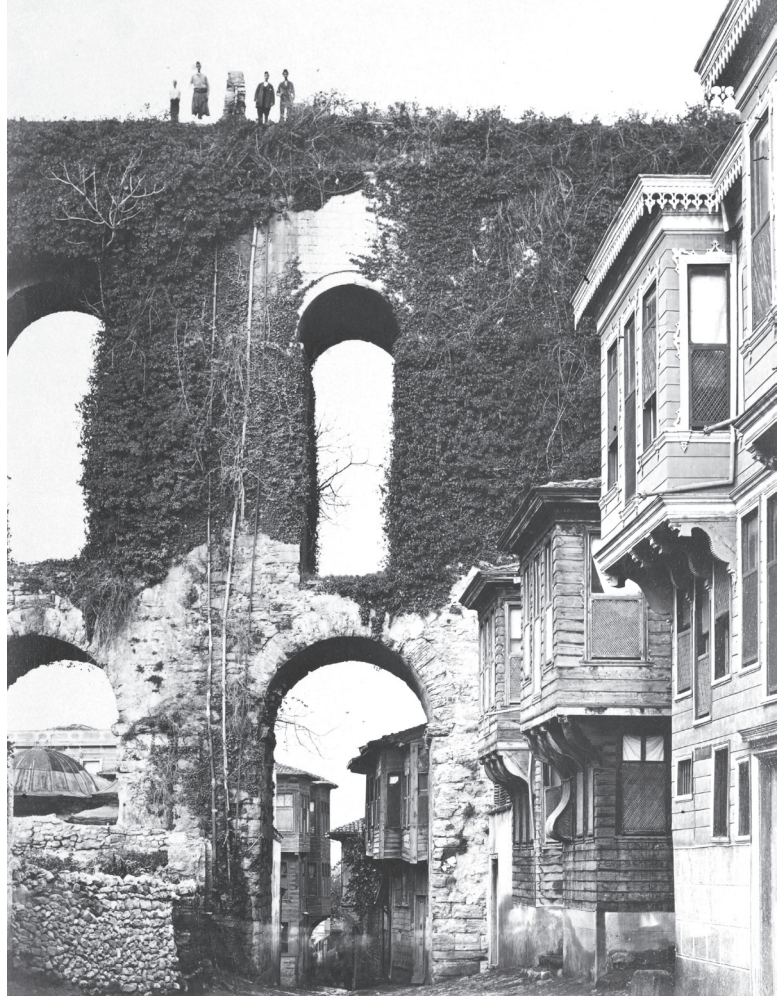
mabahçe, Sarayburnu gibi tarihî bir görünüş ışıldar gözlerinizin önünde.

Tablonun içindekiler farklı olsa da. Hayatın kesintisizliği ve anın içinde birbirine değmez şimdileri, sizi içinde bulduğunuz mini minnacık yolu ve size ait kör şimdidi patlatır. Hayatın içindeki öz, buradan, buradaki yarıktan size birden göz kırpar. Varlığınız, o kopukluklar içinde dehşet bir büyüklüğün değerli bir parçası olarak belirir. Ama hemen sizin o incecik yolunuz ve şimdiniz, o küçücük geçiciliğiniz koca bir şeyi örte(bile)n bir karartı ile sizi

koparır o dehşet büyük andan (zamansızlıktan). Zayıf güçlü olabilir mi ki! Nostaljik zıt hâliniz dağlır. Bu da olur. Kopukluklara sanki kopmaz bağ atarsınız. Zamansızlık zamanlılığın hep kurbanı değil midir?

Büyük bir kent... Hayat anılara gidecek en ufak vakti vermeyecek kadar hızlı, aceleniz var hep. Betona ve küresel ritme boyun eğiliyor. Ama duracak bir zaman ve yer, birden size bir ufuk açıyor ve önünüzde duran devasa büyüklüğü gösteriyor. Şehrin hafıza çukurları. Birinin içine birden düşüyorsunuz. Balıkçı sürüleri işte. Bizans'tan Osmanlı'ya ve bugüne. Sularla beraber sessiz akan bir yaşantı, gökdelenlere inat. Görünmeyen insanların şehri tutuşu. Balat'tan Ayvansaray'a geçiyorsunuz, bir üst sokaklara giriyorsunuz. Bir başka hafıza çukuru. Kalaycı bir aile. Kadın evlerin önünde dolaşiyor. Adam ateşin başında kalay yapıyor. İnsanlar arasında dolaşan bir meslek. El emeği ateş kadar sıcak. Ne kazanıyor bu yaşlıca adam? Sanki bir itiraz var şehre! Mercan Yokuşu'ndan çıkarken eski usul sırtlıkları ile yılların yük taşıyıcıları dehşet farklı bir figür olarak önünüze düşüyor, sizi hafıza çukuruna iterken. Kimin neyi taşıtmaya ihtiyacı vardır? Son adamlara bakıyorsunuz. Sonradan göremeyeceğiniz adamlara. Fazlalıklar gibi. Bir an, şimdiyi kırdı. Zamana ve oradan zamansızlığa geçti. Sizi de hafızasına aldı. Ama bu çok kısaydı. Sizi oradan çekip çıkarırlar, kalabalıkları ile çukuru da görünmez kıldı.

İnsan olmanın, insanda olmanın tam merkezinden gelen bir sarsıntıdır yaşanılan. Karşılaştığınız



Bozdoğan Kemer Üzerinde Sarmaşıklar, Guillaume Berggren, 1875.

bu zaman kırıcıları, sizi kendi anınızdan düşürür. Ama ne saat o an duruyordur ne de etrafınızda akan hayat. Siz, her şey akarken başka bir akışın görüntüsüne tutulmuşsunuzdur. Bu tam görme değildir, zamanla bir karşılaşmadır. Bugünün içinde dünü ve yarını hissetmedir. Ferahlatıcı bir rahatsızlık. Geçen ve geçmeyen, aynı anda yan yana gelir. Başlangıçlar geriye doğru dizilir. Ve bir durak olur durduğunuz yer. Olduğunuz yer, olmanız gereken yerle birleşmeye çalışır. Sen ve hayatın hafızası ve şehrinki, sanki kardeş gibidir. Çok kısadır bu, andan ana geçiş. Zamansızlık yaşanabilir

mi? Zamanlı olan senle? Seni çukurdan çekenler hiçbir şey olmamış gibi acele ile yürüyorlar. Sen de birazdan öyle olacaksın. O mu korkunç, bu mu?

Sen her yerde görülen! Sen her yerde hissedilen! Her şeyin arkasında olan! Cumanın rüzgârıyla yüze vuran! Kayıtların en çıkmazında olan! Hikâyenden bizi ayırma.

Bozdoğan Kemer'inin altındayım. Artık su taşımıyor olmayan Bizans'a. Ama bir zaman tüneli şimdiyi kıran. Güzel bir gün, güzel bir Cuma.

“Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.”

Necmettin Turinay'a 80'inci Yaş Armağanı

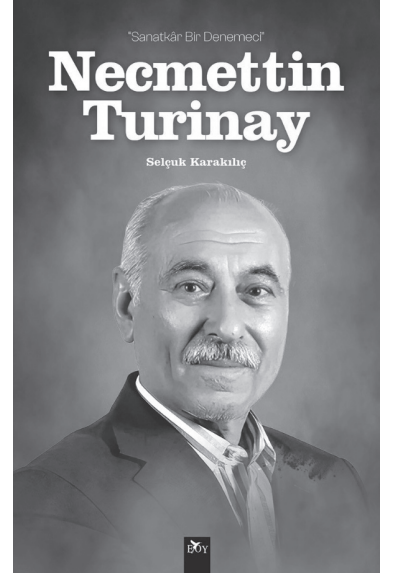
HALİM SEZER

Necmettin Turinay'ın eleştirisi serüvenini bütünlüklü olarak değerlendirirken dikkatin bazı temel ayrımlarda yoğunlaşması kaçınılmazdır. Bunlar en temelde onu şekillendiren muhitler ve yazdıklarının neredeyse tamamında karşımıza çıkan nevi şahsına münhasır yorumlardır. Onun eleştirileri sadece farklılığının açığa çıktığı, özgünlüklerin giderek olgunlaştığı ve başarıya ulaştığı bir gelişim süreci olarak görülemez. Bilakis Turinay'ın serüveninin ana hatlarında siyasi olandan -bu alanı ihmal etmeden elbet- kültürel, fikrî, sanatsal ve edebî olanın bütünlüklü kavranışına doğru bir ilerleyişten bahsedilebilir. Nitekim o, eleştirmen kimliğinden önce Mücadele Birliği'nde ve sadece dergilerden bir dergi şeklinde anılması her zaman eksik kalacak olan *Yeniden Millî Mücadele* çevresinde seçkin bir ağabeydi. Ayrıca o yıllarda da gerek öğrenim gördüğü alan gerekse kişisel ilgileri istikametinde edebiyat ve kültür sahasında iz bırakan metinler kaleme aldı, yeni ufuklar açtı. Çünkü şairin deyiimiyle "Pınar başlarında dura dura,/bakarak duru sularına gözelerin,/bir yola çıkmıştı."¹ Israrlı ve sağlam temellendirilmiş yargılarıyla çok yönlü bir terim olan geleneğe kayıtsız kalmadı, tam tersine

yeni zamanlarda geleneğin ne olduğunu ve nasıl anlaşılması gerektiğini kavramanın yolunu gösterdi. Düşündüklerini ve yargılarını sorumlu ve net bir şekilde ifade etti. Ancak onun herhangi bir eseri veya sanatçıyı keşfedip onların diğerleriyle farklarını ortaya koymayı amaçlayan çok boyutlu eleştirmen kimliği üzerinde gereğince durulduğu söylenemez. Metinlerinde karşımıza çıkan başkallıklar karşısındaki suskunluğu gördükçe bunu daha iyi anlıyor insan. Muhtemelen bunun sebeplerinden biri Turinay'ın "herhangi bir muhit veya çevreye bağlı"² bulunmayışıdır.

TURINAY'IN YAZI DÜNYASINA GİRİŞ

Hayatın ve metinlerin karmaşıklığının farkına varanlar için Necmettin Turinay okumanın en büyük kazancı, sanat eseriyle ve düşünce metinleriyle teması sıkılaştırmasıdır. Günümüzde hemen herkesin çok hızlı ve temellendirmeden hüküm verdiği hatırlanırsa bunun değeri daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü o cümlelerin, mısram içine girer, kelimenin ağırlığını tartar, sesin ritmini duyar. Bir romanı, hikâyeyi makaleyi, denemeyi, mektubu ya da şiiri konusuyla değil, diliyle, yapısıyla, iç gerilimleriyle daha da önemlisi

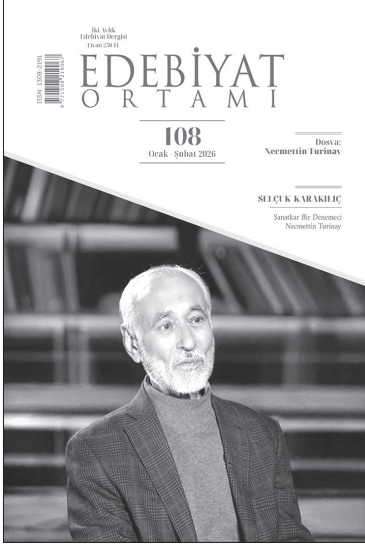


sanatçının tekâmülünü göz ardı etmeden kavramaya çalışır. Necip Fazıl, Nurettin Topçu, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Sezai Karakoç üzerine yazdıklarının okunması bile bu düşüncemizi kavratmaya yetecektir.³ Turinay'ın metinlerini ve hakkında yazılanları okuyunca edebiyat eleştirisi tarihinde bir kilometre taşı sayılıp ciddi bir entelektüel tartışmaya vesile olan *Büyük Gelenek* yazarı Frank Raymond Leavis'in tavrını hatırladım. Bu eleştirmenin adını zikretmekteki maksadım Turinay'da güzel ve başarılı bulduğum eleştiri tutumunu

1 Cevat Çapan, *Sürgünler Ayrıtlıklar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2026, s. 25.

2 Mehmet Kurtoğlu, "Kendi Türküsünü Çığırın Yazar: Necmettin Turinay", *Edebiyat Ortamı*, 2026, sayı: 108, s. 4.

3 Selçuk Karakılıç 'Sanatkar Bir Denemeci' *Necmettin Turinay*, Edebiyat Ortamı Yayınları, Ankara, 2026, s. 69-78, 109-122, 123-134, 144-151.



biraz daha belirginleştirmektedir. “Cümlelerin otomatikleşmediği, kelimelerin gerçekten bir tecrübeden çıktığı metinlere yakınlık duyan”⁴ Leavis şöyle diyor: “Yanlıştır anlaşılmaktan kurtulmanın tek yolu, etkili hiçbir eleştiride bulunmamak yani hiçbir şey söylememektir.” Devamında ise şunları dile getiriyor: “Ama ben hâlâ, verimli bir tartışmanın en iyi yolunun, insanın gördüklerini ve yargılarını kendince olabildiğince açık kılması, söz konusu alandaki esaslı ayrımları saptamaya çalışması ve bunları (gerekirse itiraz için) olabildiğince açık bir şekilde ifade etmesi olduğunu düşünüyorum.”⁵ Kimi okurlarca didaktik bulunabilir ancak bu pasaj pekâlâ Turinay’ın eleştirmen kişiliğinin kimi yönlerini kavramamızı sağlayacak tırbazan işlevi görebilir.

- 4 Barış Özkul, “Cevat Çapan ile F. R. Leavis ve Eleştirinin ‘Büyük Geleneği’ Üzerine Söyleşi”, *Birikim Güncel*, 24 Ocak 2026.
- 5 F.R. Leavis, *Büyük Geleneğe George Eliot, Henry James, Joseph Conrad*, çev. Barış Özkul, İletişim Yayınları, İstanbul, 2025, s. 11-12.

Sözü *Edebiyat Ortamı* dergisinin Ocak-Şubat 2026 tarihli 108’inci sayısını Necmettin Turinay’ın sanata, edebiyata, eleştiriye bakan yanını öne çıkaracak şekilde hazırlamasına getirmek istiyorum. Güzel eserin sırrına ermeyi, onları birbiri ile karşılaştırıp kavramanın değerini hissettiren Turinay’ın sanatla, tefekkürle iç içe geçen eleştirilerine yönelen dergideki metinlerin yazarın dünyasını belli ölçüde çerçevelemeyi başardığını söylemek mümkün. Ancak Turinay’ın yazı evreninin sadece bu dosyada ele alınanlarla sınırlı olmadığı belirtilmelidir.

Edebiyat Ortamı, ayrıca okurlarına Selçuk Karakılıç’ın Necmettin Turinay’ın yazılarından seçip hazırladığı ‘*Sanatkâr Bir Denemeci’ Necmettin Turinay* isimli güzel bir kitap hediye etti. Bu eserin derginin daha evvelki kimi ilavelerinden farklı olduğunu belirtmek gerekir. Zira derginin verdiği kitaplar ekseriyetle üzerine dosya hazırlanan yazarın metinlerinden meydana gelmiyordu. Eserin girişinde Turinay’ın yüksek edebî birikimini, eleştiri tutumunun olmazsa olmazlarını hatta soyadının hikâyesini anlatan bir portre yer alıyor. Bu yazı Turinay’ın dünyasının şekillenme sürecini ve hayatıyla ilgili kimi ayrıntıları kavramak bakımından kenet taşı mahiyetindedir. Yazının şu bölümü okurun nasıl bir eleştirmenle karşı karşıya olduğunu kavrayacak niteliktedir: “Bir yığın laf ve manasız söz öbeklerinden oluşan *sözde eleştiri* yazılarından imtina ediyor, sanatçıyı ve eserini merkeze alarak onun farklılığını, eserinin üstünlüğünü yazmak istiyordu. Eserin bütününe hâkim olmak, tarihî bağlantılarını tespit etmek, derinlerdeki mesajı bulmak ve sanatçının iç sesini duymak... Bütünlük ve tamlık

hissini alarak eleştiri yazılarını bir düşünceyle, yani bir fikir yazı hâline dönüştürmek ve bunu muhatabına iletme... Bu arayış ve kavrayış ancak büyük ruhların, dağın görünmeyen yamacını görmek ve göstermek isteyen keşfedici adamların ortak istidatlarındandır. Kendi[ni] yazmak, kendinin masalımsı hikâyesini servis etmek yerine, daima kendinden başkasını aramak, büyük sanat adamını ve eserini tartışmak, onu tespit etmek, tenkit ve takdir etmek... İşte, onun asıl yapmaya çalıştığıydı bunlar.”⁶

Kuşkusuz bahsettiğim yazının alıntılanıp üzerinde düşünülecek kısımları bunlardan ibaret değil. Eleştirmenlerin ve biyografi meraklılarının Selçuk Karakılıç’ın anılarla bezeli yazısına tekrar tekrar dönme ihtiyacı duyacaklarını tahmin etmek güç olmayacaktır. Portreyi “Necmettin Turinay’ın Yazı Dünyası” başlıklı bölüm izliyor ki eserin ana omurgasını bu kısım oluşturuyor.⁷ Turinay’ın dil ve üslup, edebiyat tarihi, şiir, şehir, fikir, eleştiri ve müzik sahalarında kaleme getirdiği on beş yazısını bir araya getiren bu bölüm dergiyle öne çıkarılan eleştiri yordamının farklı alanlardan seçilmiş örnekleri konumunda. Kitabın sonunda ise Saadet Çetin Yıldırım’ın hazırladığı Turinay bibliyografyası var. Kitap, yayına hazırlanan eser, kitap bölümü, makale, söyleşi ve tebliğ isimlerinin yazıldığı bu kısımda Turinay’ın dergi ve gazete yazılarına da yer veriliyor. Sadık Yalsızuçanlar’ın onun için

- 6 Selçuk Karakılıç, “Sanatkâr Bir Denemecinin Portresi”, Selçuk Karakılıç ‘*Sanatkâr Bir Denemeci’ Necmettin Turinay*, s. 22.
- 7 Selçuk Karakılıç ‘*Sanatkâr Bir Denemeci’ Necmettin Turinay*, s. 25-166.

“*Pınar*’dan geliyor”⁸ demesi yanlış değil. Çünkü Turinay adını ilk olarak *Pınar* dergisi sayfalarında görüyoruz.⁹ Bu yazısını yirmi iki yaşında, “ışığın bile yorulduğu zamanlarda”, 1968’de kaleme alan¹⁰ Turinay’ın yazı hayatını ama aynı zamanda ilgi duyduğu konuları kronolojik olarak sunan bibliyografyaya ilişkin birkaç not düşmek gerekiyor. İlki bu bibliyografyada Turinay’ın Ahmet Rıdvan, Hasan Toprak dâhil müstear adla yazdıklarına dair bir açıklama bulunmuyor. Mesela Turinay, Beşir Ayvazoğlu yönetiminde çıkan “aylık kültür ve edebiyat dergisi” *Divan*’ın Kasım 1978 tarihli ilk sayısında Vedid Eymen müstearıyla¹¹ bir yazı kaleme almıştır. Kırgızların hayatını tatlı bir lirizmle anlatan Cengiz Aytmatov’un *Toprak Ana* romanını merkeze alan bu yazı toprak, coğrafya ve vatan kavramları üzerinde durmaktadır.¹² Kısa olmasına rağmen bu makale Turinay’ın sonraki eleştiri yazılarının habercisi gibidir. Nitekim vatan bağlamında Yahya Kemal ile İtri, tasavvufu halk inanışları, Eyüp’le Üsküdar ve Süleymaniye arasında kurduğu rabıta hemen fark edilir. Yazının şu cümlelerle

8 Sadık Yalsızuçanlar, “Necmettin Turinay’ın Gelenek ve Yenilikle Dolu Dünyası”, *Edebiyat Ortamı*, 2026, sayı: 108, s. 49.

9 Necmettin Turinay, “Millet Evlâdı”, *Pınar*, 1968, cilt:1, sayı: 6, s. 27-28. Saadet Çetin Yıldırım, “Necmettin Turinay Bibliyografyası”, Selçuk Karakılıç ‘*Sanatkâr Bir Denemeci*’ *Necmettin Turinay*, s. 177.

10 Faruk Turinay, “Uzak Yakın Neredeyse Merkezde Bir Yer: Necmettin Turinay”, *Edebiyat Ortamı*, 2026, sayı: 108, s. 25.

11 Bu ismin Necmettin Turinay’a ait olduğunu belirten satırlar için bk. Bayram Bilge Tokel, “Kırk Yıllık Dostluğun İzinden”, *Edebiyat Ortamı*, 2026, sayı: 108, s. 45.

12 Vedid Eymen, “Toprağın Dili”, *Divan*, 1978, sayı: 1, s. 11-12.

Necmettin Turinay’a 80’inci yaş armağanı olarak hazırlanan *Edebiyat Ortamı*’nın özel sayısı eleştirmenin tam ve bütünlüklü olarak kavranması sürecine katkı yapacak kıymetli bir adımdır. Ancak Turinay’ın dünyasını ve eleştiri ufkunu detaylandırmak için yeni özel sayılara, dosyalara hatta dört başı mamur bir armağan kitaba ihtiyaç var.

bitmesi çok anlamlıdır: “[V]atan kuru ve çorak toprak yığını değil; sonsuz bir uğultu içinde ve durmadan çok sesli bir koro hâlinde kendi maceramızın hikâyesini söyler görünür. İnsan bu manevi ortamda derin bir vecdi yaşar. Ya da insanın, toplumun ve toprağın bütünlüğünü idrak eder.”¹³

Hiç kuşkusuz gazete yazarlığı Necmettin Turinay’ın yazı hayatının önemli bir parçasıdır. Onun gazetelerde yazdıkları, kendi aralarında edebî/kültürel ve siyasi tahliller biçiminde iki grupta toplanabilir gözüküyor. Ancak hazırlanan bibliyografyada yazarın *Ortadoğu*, *Hergün*, *Yeni Asya*, *Zaman* gibi gazetelerde yayımlanmış metinlerine yer verilirken *Yeni Şafak* ve *V/akit* gazetelerindekilerin atlanması önemli bir eksiklik. Şayet sadece edebî/kültürel tahlil içerenler alınsaydı bu tercih bir nebze mazur görülebilirdi fakat bibliyografyada *Yeni Asya* gazetesindeki siyasi içerikli kimi yazıların yer alması böylesi bir tasnif çalışmasının yapılmadığını düşündürüyor. Yine aynı şekilde Turinay’ın *Panel* dergisindeki siyasi yorumları bibliyografyada yer alırken *Umran* dergisindekiler atlanmamıştır. Bana öyle geliyor ki eleştirmenin dünyasının tam ve bütünlüklü şekilde kavranması için gazete ve dergi yazılarının tamamının göz önünde bulundurulması şarttır. Çünkü Turinay’ın deği-

şen gündemler, edebî modalar, dönemlerin entelektüel konforu karşısındaki durumunu ancak bu sayede anlayabiliriz.

ELEŞTİRMENİN PORTRESİ

Edebiyat Ortamı’ndaki yazılara gelirse şu tespitle başlayabiliriz: Necmettin Turinay dosyası oldukça kapsamlı incelemelere kapı aralayacak boyutlar içermekte. Bu yargı tek tek yazarların yazdıklarını değerlendirerek ele alınabileceği gibi yazarın hayatına ve eleştiri yordamına nasıl bakıldığı zaviyesinden de test edilebilir. Dergideki yazılarda Turinay’ın hayatının ve kişiliğinin farklı boyutlarına temas eden pasajların sayısı hayli fazladır. Mesela Mehmet Çetin, Turinay’ın 7 Şubat 1946’da Afyon Sandıklı’da başlayan hayat macerasını ilmek ilmek dokuyan harikulade bir porte kaleme almıştır. Çetin’in çizdiği portrede öne çıkardığı pek çok önemli nokta var ki şaşar kalırsınız. İşaret ettiğim hususu sizin de fark etmeniz için şu pasaj faydalı olur kanaatindeyim: “Kendine has bir istikrarı vardır. Bu öyle bir istikrardır ki, yaşının bile hep aynı kaldığını sanırsınız. Necmettin Turinay’da değişen ve gelişen tek şey, daha doğrusu geliştiğini ve değiştiğini fark edebileceğiniz tek şey fikirleridir; çünkü hayatta en ciddiye aldığı şey düşüncedir. Karşısındaki insana bile fikirleri kadar, hatta fikirlerinin şahsiliği ve kendisine aitliği kadar değer verir. Keskin, ince ve yoğun dik-

13 Vedid Eymen, “Toprağın Dili”, s. 12.

katlerin, bütünü anlamlı kılan ayrıntıların, dolayısıyla şaşırtıcı keşiflerin insanıdır. Bu tavrını hem olaylar, eserler, fikirler üzerinden görmek mümkündür hem de insanı tanıma ve anlama çabasında ve yaşama biçiminde. İyi bir dinleyicidir Necmettin Turinay. İlgi ve dikkatle dinler, konuştuktan ya da herkesi konuşturduktan sonra konuşmayı tercih eder. Konuşması düşüncesinin, düşüncesi konuşmasının yolunu açar ve kendi konuşmasını kendisinin de beğendiği anlarda, birçok insan gibi Necmettin Turinay'ın da coşkusu sesine yansır. Keyifle, yüksek sesle ve kahkahalarla güler. Sevmediği, önemsemediği insanları bir kenara iter, onlarla uğraşmaz, ayaklarına dolaşmasına fırsat vermez. Bizim entelektüellerdeki marazi bir kötümserlikten beslenen eleştirme alışkanlığına pirim vermez. Ülkesinden ve milletinden ümit kesen bu tür eleştirilerin sahiplerinden de hoşlanmaz. Hep umutla bakar, düşünce ve görüşleri, hatta eleştirileri bu umuda yansır. Üstlendiği bütün görev ve sorumluluklarında bu tavrı devam ettirdi.¹⁴

Necmettin Turinay'ı tanınması Mücadele Birliği'nin haftalık dergisi *Yeniden Milli Mücadele* ile gerçekleşen Necmettin Evcî'nin yazdıkları öncelikle ideolojik cephelerin çok keskin olduğu 1970'lere hem de sonrasına dair bir çerçeve sunuyor. Ardından da Turinay'ın anlama, kritiğe tabi tutma ve yorumlama yeteneği ile anlam kazanan eleştirmen kimliğinin kaynaklarına ışık tutuyor. Evcî'nin dergi özelinde kurduğu şu satırların okunması

14 Mehmet Çetin, "Necmettin Turinay'ı Tanıma ve Keşfetme", *Edebiyat Ortamı*, 2026, sayı: 108, s. 21.

faydadan hali değildir: "Kim ne derse desin gelişmeler günü gününe son derece dikkatli izlenmiş ve yine son derece tutarlı, doğru yorumlanmıştır. Ayrıca özellikle başyazılar ve dergi adına yazılan yazılarda muazzam bir dil estetiği gözlenir. Yazılar, son derece hassas, ölçülü, dengeli, derinlikli ve meselenin can damarını konu eder. Cümleler teklemiyor, cümleler ve paragraflar birbirine uygun geçişlerle bağlanıyor. Ne dediğini, ne demediğini/demeyeceğini iyi biliyor.

Bu dil, tutum ve muhteva bütünlüğü ancak uyumlu çalışma disiplini ve birliktelikle mümkün olabilir. (...) Bütün süreçlerde olduğu gibi metinlerin kaleme alınmasında da Turinay'ın çok katkısı olduğu açıktır; hatta çoğu metinlerin ona ait olduğunu bile düşünüyorum. Niçin? Çünkü daimi yazı kadrosu içinde dil ve edebiyat işinden, ilmüne uygun neredeyse tek anlayan ve bilen kendisidir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Ahmet Hamdi'den Orhan Okay'a uzayan edebiyat geleneği içinde dil birikimi, ifade kudreti en başarılı olan odur. Daha sonra ve kimileyin eş zamanlı olarak aynı dalda Çapa Yüksek Öğretmen'de bulunacaktır. (...) Mücadele yıllarından başlayarak sanattan siyasete farklı ve geniş alanlarda düşünce üretmesiyle birlikte muhtelif muhit ve ideolojilerin yaklaşımına vâkıf olması ona sadece zengin bilgi ve birikim sağlamamış, meselelere farklı zaviyelerden, çok boyutlu bakma yetkinlik ve alışkanlığı kazandırmış olmalıdır."¹⁵

15 Necmettin Evcî, "Yatağını Zorlayan Nehir", *Edebiyat Ortamı*, 2026, sayı: 108, s. 11.

Necmettin Evcî, Turinay'dan ve onun 1970'lerdeki yazılarının sonraki zihin dünyası ve hareket anlayışını nasıl etkilediğinden bahsederken yapıyor yukarıdaki tespitleri. Bu açıdan düşünülünce Turinay'ın İstanbul'da üniversitede okurken daha henüz Mücadele Birliği kurulmadan sanat ve tefekkür dünyası itibarıyla vukuf sahibi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Faruk Turinay'ın yazısının ilk kısmı ise okurlara yalnızca bir eleştirmeni değil aynı zamanda edebiyatın farklı meselelerine kafa yoran bir yeğenin gözünden çizilmiş bir amca portresidir. Ama bunun ötesinde metnin tamamı Turinay'ın "hem uzakta hem yakında, edebiyatımızda neredeyse merkezde bir yerlerde var olmaya, 'olmak' sanatını icra etmeye devam eden" iyi bir eleştirmen olduğunu bütüncül biçimde anlamamızı sağlıyor.¹⁶

ELEŞTİRİ YORDAMINA DAİR

Kapsamlı dosyadaki diğer yazıları da okuduktan sonra bende hâsıl olan düşünce şu oldu: Necmettin Turinay eleştirmenin omurga meselesi olduğunu, türü ne olursa olsun sanat eserini kavramanın kolay olmadığını, sanatçıya parmak sallamamak gerektiğini çok güçlü şekilde öğretir. Onun hakkındaki yazılar tastamam bunun açılımı gibidir. Birkaç örnek vermek gerekirse:

"Necmettin Turinay Türk edebiyatının onaylamaya değil, eleştirel bir göze ihtiyaç duyduğunu daima vurgular. Tahlil sistemimizi düşünür yahut sanatkârı çağdaşları içinde ayrıcalıklı kılan hassalar üzerinde durmadığı için eleştirir. Üslup kadar içeriği de imbikten geçirmesi, titiz ve hassas mizacının bir tezahürü oldu-

16 Faruk Turinay, *agn.* s. 23-28.

ğu gibi, edebiyatımızın eleştiri açıklığını fark etmesinden ileri gelmektedir. Onun Türk düşünce ve sanat dünyasına istikamet çizen eserleri, sanatın ve sanatkârın tespit ve tahlil edilmesinin ötesine geçmektedir.”¹⁷

“Türk edebiyatının her dönemi ne ve estetik değer taşıyan her eserine aynı rikkat ve dikkatle bakan Necmettin Turinay’ın *Leyla ile Mecnun* ve *Hüsn ü Aşk* üzerine yazdıkları (...) birer yenden okuma denemesi ve birer keşiftir. Bu keşif yolculuğunda yazarın sesine, biraz da Ahmet Hamdi Tanpınar muhabbeti ile Abdülhak Şinasi Hisar’ın eserlerinden devşirdiği iç musiki eşlik etmektedir.”¹⁸

“Tenkidi, edebiyat tarihçiliği bilinciyle ustaca yoğuran bir yazıcıdır. Dönemlerin sanatını ve edebiyatını yeni bir gözle ve kendi dinamikleri ile yeni baştan okuma ihtiyacıyla çıkar sefere. Hem yüksek bir dağın tepesinden kuşbakışı seyrederek hem de bütün bir problemi içselleştirerek geniş bir perspektifle düşünür.”¹⁹

“Turinay’ın sahip olduğu klasik zevk ve kültür, bizim klasik sanat musikisi geleneğimize ait repertuarı olduğu kadar, hatta belki ondan daha fazla türkü geleneğimizi ve bu geleneğin temel repertuarını da kucaklayan seviyeli bir birikime tekabül eder. (...)

17 Nuray Alper, “Bir Münekkit Olarak Necmettin Turinay”, *Edebiyat Ortamı*, 2026, sayı: 108, s. 30.

18 Muhsin Macit, “Mesnevileri Roman Niyetine Okuyabilir miyiz?”, *Edebiyat Ortamı*, 2026, sayı: 108, s. 36.

19 Leyla Yıldız, “Necmettin Turinay’ın Dört Mevsim’i Yazış Hikâyesi”, *Edebiyat Ortamı*, 2026, sayı: 108, s. 42.

Turinay’ın musiki konusundaki en önemli sermayesinin genel musiki kültürü ve estetiği konusundaki birikimi ve bilinçli bir ‘Türk musikisi’ dinleyicisi yani ‘musikişinas’lık olduğunu düşünüyorum.”²⁰

“Kuşatıcı, kapsayıcı, birleyici ve birleştiricidir. (...) En netameli veya girift konular Turinay’ın beyninde şaşırtıcı biçimde sarıhleşir. En tartışmalı meseleler, çoğu nazarın göremediği ayrıntılarıyla sadelik kazanır. En gerilimli sorunlar, onun temkinli ve anlamaya çalışan yaklaşımıyla sükûnet kazanır ve çözüm imkânları açılır. Bu onun hem insani hem de entelektüel kalitelerini yansıtır.”²¹

“Turinay, eseri değil de kuramı veya teoriyi merkeze oturtmaya şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü eseri estetik bir değer olarak kavrayamamak, fakat onun yerine kuramı doğrulamaya kalkışmak, bir sanatçının anlaşılmasının önündeki en büyük engeldir. (...) Turinay’ın bu özel çabasını neyle tefsir edebiliriz? Sanatçıyı anlamak ve kavramak onun temel problemlerinden biri olmakla birlikte sanat eserini de izaha kalkışması ve estetik kaygılar taşınması bundan yine sanatçıya ulaşmasını nasıl izah edebiliriz? İşte burada yine onun sanatçı yanının ağır bastığını görüyoruz; çünkü Necmettin Turinay her ne kadar eleştirmen, denemeci olarak haklı şöhret bulsa da onun çok belirgin bir yanı bulunuyor: Sanatkâr bir yazıcı! Daima sanatı önemseyen ve onu meydana getiren sanatçıyı takdir eden bir yanı!.. Bu onun

20 Bayram Bilge Tokel, *agm.*, s. 47-48.

21 Sadık Yalsızuçanlar, *agm.*, s. 49.

sanatla derin bağını gösterdiği gibi, onun sanata bakışını da ifade etmektedir.”²²

Necmettin Turinay’a 80’inci yaş armağanı olarak hazırlanan *Edebiyat Ortamı*’nın özel sayısı eleştirmenin tam ve bütünlüklü olarak kavranması sürecine katkı yapacak kıymetli bir adımdır. Ancak Turinay’ın dünyasını ve eleştiri ufkunu detaylandırıp aydınlatmak için yeni özel sayılara, dosyalara hatta dört başı mamur bir armağan kitaba ihtiyaç vardır. Bilhassa onunla aynı kuşaktan ve aynı hareketten gelenlerin, dostlarının yazacağı metinler Turinay’ın düşüncelerine daha iyi nüfuz etmeyi sağlayabilir. Siyasetten bürokrasiye, şairlerden eleştirmenlere, yayıncılardan dergicilere, hikâyecilerden romancılara, akademisyenlerden gazetecilere uzanan hatta farklı isimlere yazdırılacak metinler toplamı kültür hayatımız içinde Turinay’ın yerini tayin etmemizi mümkün kılabilir. Dolayısıyla farklı tarzlarda hazırlanacak birkaç yayın Turinay’a yakışır ve 1970’lerden bu yana kültür, 1980’lerden itibaren ise Aile Araştırma Kurumu başta olmak üzere bürokrasideki önemi, ardından akademiye serüveni sebebiyle bu onun hakkıdır da. Çünkü “Kendi yaratılışının, ülkesinin, milletinin geleceği uğruna yola ve yolculuğa çıkmış insanlar için Necmettin Turinay, ihmal edilemeyecek bir adres; keşfedilmesi ve birlikte keşfe çıkılabilecek bir yol arkadaşı, düşünceyi edebiyat ve hayatla buluşturan bir üslubun tadına varmak isteyenler için de anlamlı ve isabetli bir duraktır.”²³

22 Selçuk Karakılıç, “Necmettin Turinay’ın Sanat Felsefesi”, *Edebiyat Ortamı*, 2026, sayı: 108, s. 52-53.

23 Mehmet Çetin, *agm.*, s. 22.

Durum, Umut, Yorgunluk ve Değer Çerçevesinde Aile

ÖMER KANTARCI

Bundan altı sene önce gösterilen bir belgesel serisi epey dikkatimi çekmişti. Seriyi ailecek beğenerek izlemiş ve ara ara öğrencilerime izletmiştim. İzlerken durdurup açıklama, yorum ve sorularla belgeselin içine onları çekmeye çalışmıştım. TRT Belgesel kanalında gösterilen *Aile Olmak* adlı çalışmadan söz ediyorum. 2019'da belgesel bölümleri yayınlandığında henüz ülkemizde "Aile Yılı" ilan edilmemişti. Fakat belgesel yapımcıları yaklaşmakta-gelmekte olan bir gerçeği ekranlara taşıma baskısını göstermişler, bunu kabul etmek gerek. Yapımı üç yıl süren Emre Karapınar'ın yönetmenliğindeki belgeselin metin yazarlığını İHH'da nitelikli işlere imza atan Abdullah Kibritçi kaleme almış, müziklerine ise Yücel Arzen ile Pierre Van Dormael katkı sunmuştu.

*Aile Olmak*¹ belgeselinde dünyanın çeşitli bölgelerinde hayatta kalmaya çalışan, zorlu

1 Belgeselin 2. sezonunu 2024 yılının Kasım ayında *Tabii* platformunda yayımlandı. Bizim burada sözünü ettiğimiz bölümler ilk sezona aittir.



Celalettin Vatandaş

şartlarda mücadele azminden vaz geçmeyen anne, baba ve çocukların hikâyeleri yer alıyordu. Filipinler'den Zanzibar Takım Adaları'na, Suriye'deki mülteci kamplarından Endonezya'ya, Afganistan'dan Çad çöllerine kadar mağdur ve mazlum coğrafyalarda yaşanan hikâyelerde savaş, yoksulluk, yetersiz beslenme,

kültürel yozlaşma, eşitsizlik olduğu kadar dayanışma, güçlü birliktelik ve aile değerleri de izleyicilere hatırlatılmıştı. *Aile Olmak*'ta düşündürücü hayat hikâyelerinden bolca var: Doktor olmak için sürekli çalışan ve her şeye geç kalan Amani, ekonomik sebeplerden dolayı annesinden uzakta babasıyla birlikte yaşayan

Bensey. Kaybolan iki çocuğunu bulma ümidini kaybetmeden Türkiye sınırındaki çadır kentte gönüllü öğretmenlik yapan Suriyeli Fida. Suya ulaşmak için kum fırtınalarının eksik olmadığı çölde kilometrelerce yol yürümek zorunda kalan Moritanyalı Humeyme ve kızı bu hayatlardan sadece birkaçı. Belgesel anlattığı sahici, samimi hikâyelerin yanı sıra görsel sanat açısından da ciddi bir seviye kat etmişti. Serinin bir başka değerli yönü ise farklı İslâm coğrafyalarını ve orada yaşayanları bizzat yerinde, şahitleri ile ekrana taşımasıydı.

DEĞİŞMEYEN GÜNDEM

Aile; ilk insandan bugüne hem biyolojik hem de kültürel boyutlarıyla varlığını sürdüren, bireylerin sosyalleşme tecrübelerini yaşadığı, temel psikolojik ihtiyaçlarını karşıladığı bir yapı şeklinde tanımlanabilir. İnsanlık tarihi boyunca aile kurumunun bulunmadığı bir zaman dilimi ve dönemi yoktur, diyebiliriz. Sözü ettiğimiz *Aile Olmak* belgeselini izlediğimiz yıllarda ve sonraki dönemlerde ülkemizde boşanmalar katbekat arttı, evlilikler azaldı, çocuk sayısında anormal bir düşüş yaşandı, evler hatta araçlar küçüldü, yalnız yaşayanlar çoğaldı. Ekranlarda aldatma, nikâhsız birliktelikler ve aile bağlarını zayıflatan unsurlara bolca yer veren diziler yayınlanmaya ve büyük bir ilgiyle izlenmeye devam etti. Gündüz kadın kuşağı programları da birçok kanalda her türlü mahremiyeti, özel ailevi konuları ortaya sererek Türkiye kamuoyu ile paylaşmaktan çekinmedi. Resmî ağzlardan bir ara bu tarz programlara kısıtlama getirilse

Celalettin Vatandaş aileyi merkeze aldığı dört kitabında özetle ailenin köklerinin, fıtrata, inanca ve kültürel sürekliliğe dayandığı için en sert dönüşüm rüzgârlarında dahi yeniden yeşerebilecek bir dirence sahip olduğunu belirtiyor.

de başka program isimleri kullanılarak aynı rezillikler ekrana taşınmaya devam etti.

Buna mukabil geç bir hamle de olsa Türkiye 2025 yılını “aile yılı” ilan etti. Resmî organların destek, teşvik ve planlamasıyla geçen yıl binleri aşan etkinlik/proje gerçekleştirildi. Bakanlıklar, üniversiteler, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve büyük ticari şirketler aile temalı önemli çalışmalara, programlara ve kampanyalara ev sahipliği yaptı. Resmîyet soğukluğunda yapılanlar da vardı, samimi ve ihlasla atılan adımlar da. Aile yılı temasının daha uzun bir döneme yayılması için geçen yılın ortalarında yine resmî mercilerce 2025-2035 arası dönem “Aile ve Nüfus 10 Yılı ilan” edildi.² Bilhassa 1960’lı yıllardan itibaren ihmal edilen, kirli eller tarafından dış ve iç müdahaleye maruz bırakılan, yanlış politikaların kurbanı olan aile kurumumuzun sorunları, yüzleştiğimiz problemler elbette bir yılda yapılan etkinliklerle çözülemezdi. Faaliyetlerin on yıla yayılması sistemli ve partiler üstü bir anlayışla uygulanırsa müspet neticeler alınabilir.

Aile kurumu en büyük değişimi Avrupa’da Sanayi Devrimi sonrasında yaşadı. Fabrikalar, farklı iş kolları, tarım üretiminden maki-

neleşmeye geçiş, endüstriyel üretime katılan insan sayısının artışı... Bu yeni hayat ve beraberinde getirdiği değişimler birkaç asırdır bitmiş değil. Yeni tanımlamalar, kavramlar ve tasnifler ışıdığı anda aile kurumunu konuşuyoruz. Sanayi Devrimi’nden önceki geniş aileye geleneksel, sonrasında oluşan yeni tip aileye modern aile diyoruz. Bu dönemde aile üretim birimi olmaktan çıkıp duygusal temelli bir birlikteliğe dönüşmüştür.

Sanayi Devrimi sadece ekonomik değil aynı zamanda yapısal ve kültürel değişimlere de kapı aralamıştır. 1950’li yıllardan sonra ülkemizde sanayileşme artmış, kadınlar ev dışında çalışmaya başlamış, geleneksel annelik ve ev içi hizmet ve sorumluluklar yenisinden tanımlanmıştır. Hem erkeklerin hem de kadınların çalışmaya başlaması aile içindeki gündelik iş bölümünü değiştirmiş, bakım, eğitim ve sosyalizasyon gibi işlevler kamusal ya da özel kurumlara devredilmiştir. Eğitim kurumları zamanla aile kurumunun işlevlerinden bazılarını (bilgilenme, hayata hazırlama, kişilik gelişimi) almış; serbest zaman kurumu ortaya çıkmış, bu sayede geleneksel ailede karşılanan dinlenme, hep birlikte eğlenme ve vakit geçirme aile dışındaki tüketim kültürünü baz alan sahalara intikal etmiştir.

2 <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-2026-2035-donemini-aile-ve-nufus-10-yili-ilan-ediyoruz/3577382>

19. yüzyıldan itibaren Batılı bazı sosyolog-düşünürlerin yaşanan dönüşüm sonrasında aile mefhumunun ortadan kalkacağına dair tahmin ve görüşleri sonuçsuz kalmış, aile kurumu her ne kadar geleneksel formlarından uzaklaşsa da “yüksek uyum kabiliyeti ve dönüşerek var olma yeteneği” sayesinde varlığını sürdürmektedir.

DÖRT ESERDEN MÜTEŞEKKİL AİLE KİTAPLIĞI

Türkiye’de aile yılı kapsamında evvelki yıl ve bu dönemde yayıncılık sahasında da ciddi eserlerin okuyucu ile buluştuğunu söyleyebiliriz. Bu nitelikli çalışmalardan biri *Umran* dergisi yazarlarından sosyolog Celalettin Vatandaş’ın geçen yılın son aylarında yayımlanan, aile temasını merkeze alan dört kitaplık serisiydi. Eserler *Aile Durumu*, *Aile Umudu*, *Aile Yorgunluğu* ve *Aile Değeri* isimlerini taşıyor. Kitaplar üzerinden konuyu yine gündemde tutma, meseleleri anlamaya çalışma, tartışmayı devam ettirmenin faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Sağlık problemlerini çözerken önce durum tespiti, sonra teşhis ardından tedavi süreçleri gelmektedir. Serinin ilk kitabı *Aile Durumu; Zayıflayan Bağlar ve Değişen Roller*’de gelinen noktada ailenin mevcut durumu ele alınmış. Aile kurumunun ülkemizde bilhassa son kırk yılda çözülme sebeplerine bakıldığında; kapitalist tüketim kültürü, bireyselleşme ve yalnızlığa uzanan özerklik, teknolojik gelişmeler, yükseköğretim ve üniversiteleşme süreçleri, ağırlaşan geçim şartları, sekülerleşme ve değer erozyonu, hukuki düzenlemeler ve sosyal politikalar, kadının toplumsal rolüne ilişkin dönüşümler,

evlilik yaşının yükselmesi, medya ve popüler kültürün etkisi, göç ve yerinden edilme gibi başlıklar karşımıza çıkmaktadır.

Aile yapımızın güncel sorunları da en az sebepler kadar fazla ve çok katmanlı. Evliliğin değersizleşmesi, haz kültürü ve cinselliğin egemenliği, aile içi şiddet ve güvensizlik, erkeklik krizi, baba figürünün yara alması, LGBTQ+ sorunu, erken yaşta evlilikler ve nikâhsız birliktelikler, çocuğun stratejik yatırıma dönüşmesi, dinî nikâhın istismarı, teknoloji bağımlılığı ve rol değişimi aileyi menfi etki eden sorunlarımız kapsamında değinilen konulardan.

Yeni zamanlarda aile kurumunun kültürel aktarımı sağlayan toplumun öznesi olmaktan çıkıp tüketim nesnesi hâline gelmesi de üzerinde durmamız gereken bir husustur. Celalettin Vatandaş’ın şu tespitleri tüketilen aile yapımızı gözler önüne sermektedir: “Öte yandan medya ve popüler kültürün etkisiyle aile tüketim kültürünün merkezine yerleşmiştir. Reklamlar, sosyal medya ve influencer pazarlaması, çocukları erken yaşta ‘tüketici özneye’ dönüştürmekte; ebeveynliği ise maddi tatmin görünürlük performansına indirgemektedir. Bu durum ailenin dayanışma, sadelik ve sabır gibi erdemlerini gölgede bırakmakta; ilişkiler piyasa mantığına göre yeniden biçimlenmektedir.”³

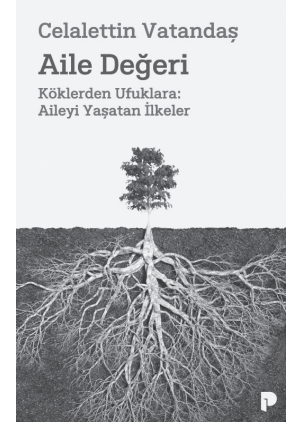
Konunun bir başka problemleri tarafı günümüzde utanmanın (hayâ duygusu) git gide aramızdan çekiliyor olmasıdır. Oysa hayâ ve hayat aynı kökenden gelir. Utanmak insanın ruhsal canlılığını ve

ahlaki varlığını koruyan manevi refleks olarak yorumlanabilir. Sosyal medya, reklamlar, sinema endüstrisi gibi modern dizayn unsurları utanma, mahremiyet ve edep gibi insanlıkla yaşıt değerleri hedef almakta; utanmazlığı, iffetsizliği ve teşhirciliği olağan hâle getirmeye çalışmaktadır. Bu ahlaki problem toplum değerlerini hedef aldığı gibi aile kurumuna, ailede öğretilen manevi eğitimin tesir gücüne zarar vermekte, toplumsal çürümeye sebep olmaktadır.

Bir başla çürüme işaretini televizyon ekranlarındaki ailelerin yarıştığı bilgi ve eğlence ve etkinlik içerikli yarışmalarda görmekteyiz. Burada “çiftlerin” yarışma boyunca sergiledikleri tutumları aile yapımız hakkında tahminlerde bulunmayı mümkün kılacak zenginliktir. Yarışmada birinci olmak için kıyasıya mücadelenin yapıldığı, özellikle kadınların erkeklere göre çok daha baskın, hırslı ve gergin rolleri temsil etmeleri dikkat çekicidir. Bu programların da üzerine ayrıca düşünülmesi gerekmektedir.

Serinin ikinci kitabı *Aile Yorgunluğu; Tüklenen Değerler ve Çözülen İlişkiler* ismini taşıyor. Birinci kitabın devamı sayılabilecek eserde; modern zamanlarda aileye yönelik doğrudan ya da dolaylı müdahalelerin tarihsel, sosyolojik ve felsefi temelleri ele alınıyor. Bu müdahaleleri çözümlenmek adına çağdaş düşüncenin sunduğu kavramsal çerçevelere başvurulmuş. Foucault’un “disipliner iktidar” ve “biyopolitika”sından Debord’un “gösteri toplumu”na, Chul Han’ın “yorgunluk toplumu”ndan Durkheim’in “anemi”sine, Althusser’in “devletin ideolojik aygıtları” kuramından Erich

3 Celalettin Vatandaş, *Aile Durumu*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2025, s. 415.



Fromm'un analizlerine kadar geniş bir düşünce perspektifinden hareket edildiği görülmektedir.

AİLEYE YÖNELİK YIPRATICI MÜDAHALELER

Aileye müdahale edilen stratejilere bakıldığında hak temelli ve özgürlükçü söyleme sıkça başvurulduğu ve bireycilik, sekülerleşme ve akılcılık eksenli paradigmadan hareket edildiği görülmektedir. Serinin ikinci kitabı *Aile Yorgunluğu*'nda; aileye yapılan yıpratıcı müdahaleler arasında radikal feminist söylemlere, neo-Malthusçu nüfus politikalarına, "özgür birey mitolojisi" ve "post-aile ideolojisi"ne dikkat çekilmiş.

Aydınlanma düşüncesinden itibaren Batı felsefe geleneğinde gelişen, bireyi merkeze alan düşünce anlayışı, aile kurumunun yapısal ve işlevsel anlamda dönüşümüne de etki etmiştir. Modern zamanlarda bu anlayış aileyi bireyin özgürleşme süreciyle çatışan bir kurum olarak görmüştür. Özgür birey anlayışında evlilik, ebeveynlik ve akrabalık bağları doğallıktan çıkıp *tercihe dayalı* ilişkiler hâlini almıştır. Böylelikle evlilik kutsal ya da ömürlük bir bağ değil, sürdürülebilir olduğu sürece anlamlı kabul edilen ve kolayca

sonlandırılabilen bir sözleşmeye indirgenmiştir. Özgür birey mitinin bir başka yansıması annelik, babalık, evlatlık gibi binlerce yıl devam eden toplumsal rollerin reddedilmesidir. Bu roller "isteğe bağlı sorumluluk" şeklinde yorumlanmıştır, feminist literatür ise daha da ileri giderek "anneliğin bir içgüdü değil toplumsal kurgu" olduğunu savunmuştur. Özgür birey mitinin bir başka özelliği ise aşk, sadakat, bağlılık gibi kavramları içselleştirilmiş değerler değil, duygusal tatmin araçları olarak yeniden tanımlanmış olmasıdır. Buna göre evliliğin devamı kişinin kendini iyi hissetmesiyle mümkündür; özveri, sabır ve tahammül gibi geleneksel ilişki mekanizmaları "bireysel bütünlüğe zarar veren etmenler" olarak görülmektedir.⁴

Aile kurumuna karşı yapılan yıpratıcı müdahalelerden bir başkası da post-aile ideolojisidir. Bu anlayışa göre "aile nötr ya da doğal bir yapı değil, tarihsel olarak inşa edilmiş, ideolojik işlevlere sahip iktidar ilişkilerinin yeniden düzenlendiği toplumsal bir düzenektir." Aileyi mücadele edilmesi gereken bir yapı olarak gö-

ren bu ideolojiye göre aile; kadın emeğini görünmez kılmış, cinsel kimlikleri sabitlemiş ve farklı yaşam biçimlerini dışlamıştır. Aile içinde çocuğun temel yaşam eğitimlerini alması, kimlik ve kişilik inşası bireyin normlara boyun eğmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Post-aile ideolojisinin bir başka yönü de aileyi kan bağının veya geleneksel cinsiyet rollerinin belirlediği bir yapı değil esnekliğin, tercihin, karşılıklı rızanın, bireysel mutluluğun merkeze alındığı ilişki biçimi olarak görmesidir. Kadının anneliği, babanın evin geçiminden sorumlu olması gibi geleneksel rol dağılımları hedef alınmaktadır.⁵

Tüm bu çıkarımlardan sonra denebilir ki aile en sert dönüşüm ve tehditleri yaşasa da varlığını korumuş, yeni biçimlere bürünmüş, kökleri insanın en derin bağlanma ihtiyacına dayandığı için varlığını sürdürmüştür. Fakat bu süreçler Celalettin Vatandaş'a göre aileyi yormuş, yıpratmış ve yükünü ağırlaştırmıştır. Ailenin yorgunluğu bir tükeniş değil aynı zamanda bir mücadelenin varlığına da işaret eder. Bu süreçte aileyi kurtarılacak nostalji şeklinde değil, geleceği inşa edecek sağlam temel şeklinde düşünmek, ai-

4 Celalettin Vatandaş, *Aile Yorgunluğu ; Tüklenen Değerler ve Çözülen İlişkiler*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2025, s. 51-53.

5 Celalettin Vatandaş, *age.*, s. 54-57.

leye nefes aldırarak yeni değerler üretmek, bağları onaracak yeni dayanışma biçimleri inşa etmek zorundayız. “Çünkü aile yorulsa da yıkılmaz; yıpransa da kökleri insan ruhunun derinlerine bağlıdır. Bu kökler hiçbir ideoloji, hiçbir medya imgesi, hiçbir dijital simülasyon tarafından sökülemez kadar derin, insanlığın en sahici ihtiyacına bağlıdır.”⁶

AİLEYİ YAŞATAN İLKELER

Aileye yönelik küresel, teorik ve çok yönlü saldırıların ve mevcut durumun tahlilinden sonra serinin diğer kitaplarına geçebiliriz. Serinin üçüncü kitabı *Aile Umudu*'nda yazar amacının aileyi saran krizleri yalnızca teşhis etmek değil, aynı zamanda bu krizlerin nedenlerini derinlemesine analizlerle ortaya koymak ve günümüz insanı için onarıcı yollar önermek olduğunu belirtmektedir. Serinin bu kitabında ailenin ontolojik zorunluluğu, İslâmî perspektif bakımından aile ve ailedeki sorunlar ve çözüm önerileri ele almıyor.

Kur'an'ın ilk temas edenler üzerinde bıraktığı güçlü etkilerden biri, yalnızca bireysel ahlak ve maneviyatı öncelemeyip toplumsal düzenin bütününe inşa edecek, koruyacak ve geliştirecek tutarlı bir sistem ortaya koymasındır. İlahi kitabımız siyaset, ekonomi, hukuk, ticaret, savaş ve barışın düzenlenmesi, adaletin tesisi gibi geniş bir çerçeveden ilkeler sunmuştur. Aile kurumuna yaklaşımında ise son derece ayrıntılı, kapsayıcı ve koruyucu bir dil kullandığı görülmektedir. Bundan yola çıkarak denilebilir ki vahyin, toplumsal merkezin

düzeninde aileyi konumlandırması stratejik bir hamledir. Tarih boyunca medeniyetlerin yükseliş ve çöküşlerine bakıldığında toplumsal yapının sağlamlığı aile kurumunun güçlü olup olmadığıyla doğrudan bağlantılıdır, diyebiliriz. Bununla birlikte aile yalnızca biyolojik devamlılığı sağlayan bir unsur değil aynı zamanda değerlerin, inançların, ahlaki normların ve kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarıldığı toplumsal bir eğitim ocağıdır.⁷

Celalettin Vatandaş, bu kitabında Kur'an referanslarından hareketle aile kurumunun temellerine, işlevlerine işaret etmekte. Kur'an-ı Kerim aileyi yalnızca bireylerin bir araya gelerek kurdukları sosyal organizasyon şeklinde görmeyip, ahlaki kemale ulaşma sürecinin merkezinde yer alan toplumsal düzenin temelini teşkil eden ilahi nizam olarak tanımlar. Aile bireyin nefis terbiyesi ve karakter inşasını hem de nesillerin iman, değer ve adalet ilkeleri doğrultusunda yetişmesini sağlayan mektep işlevi görmektedir. İslâm'ın aile ve toplum düzeni için vazettiği evrensel ilkelere bakıldığında adalet, merhamet, sadakat, iffet, karşılıklı hak ve sorumluluk kavramlarını görmekteyiz. Bu ilkeler zaman, mekân ve kültür fark etmeksizin her insan topluluğu için geçerlidir. Yazar Kur'an'ın aileye ilişkin düzenlemelerinde üç ana hedefinin olduğunu söyler; ilki ailenin kuruluşunu sağlam temeller üzerine oturtmak, ikincisi aile içi ilişkilerde adalet, merhamet ve sorumluluk dengesini korumak, üçüncüsü ise nesillerin hem

maddi hem de manevi bakımdan güvence altında yetişmelerini sağlamaktır.⁸

Serinin son kitabı *Aile Değeri*⁹ iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde aile özelinde değerlerden kopuş ve aile kurumunun sosyo-kültürel erozyon süreci ele alınmış. İkinci bölümde ise bu erozyona mani olacak kurucu/koruyucu ilkelerden söz edilmiş. Bu ilkelere bakıldığında sadece aile için değil birey ve toplumun ahlaki yükselişi için vazgeçilmez umdeler olduğu görülecektir. Değişmez-evrensel ilkelerden bazıları; özgürlük, adalet, emanet, sabır ve sebat, şükür ve kanaat, utanmak, istişare, tasarruf, yardımlaşma ve hakkaniyet.

Celalettin Vatandaş aileyi merkeze aldığı dört kitabında özetle ailenin köklerinin, fitrata, inanca ve kültürel sürekliliğe dayandığı için en sert dönüşüm rüzgârlarında dahi yeniden yeşerebilecek bir dirence sahip olduğunu belirtiyor. Bu direnç kendiliğinden çıkmayacağına göre onu besleyecek çok yönlü politikalar, toplumsal seferberlik de şarttır. Bu direnç aileyi “dondurmak” şeklinde anlaşılmalı, değişimin kaçınılmaz doğası kabul edilerek öz değerleri bozmadan aile unsurlarını tazelemeyi gerektirir. Ayrıca aile sadece savunulması gereken kültürel miras değil geleceğe stratejik bir yatırım olarak da anlaşılmalıdır. Bu sebeple “çözüm önerileri nostaljik bir gelenekçilikle köksüz modernizm arasında sıkışmayan, her iki uçtan da beslenen dengeli yaklaşım üzerine kurulmalıdır.”¹⁰

8 Celalettin Vatandaş, *age.*, s. 67- 68.

9 Celalettin Vatandaş, *Aile Değeri*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2025.

10 Celalettin Vatandaş, *age.*, s. 334, 335.

6 Celalettin Vatandaş, *age.*, s. 387-389.

7 Celalettin Vatandaş, *Aile Umudu*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2025, s. 65-66.

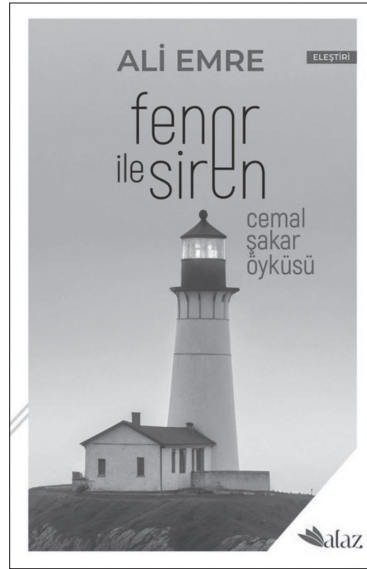
Cemal Şakar'ın Hikâyelerinin İzini Sürmek

GÜLŞEN ÖZER

Şair Ali Emre, edebiyatın çeşitli türlerinde yazdıklarıyla Türk edebiyatına, tarihsel hafızanın kurmacayla anlatımına emek veren, kafa yoran en önemli edebiyatçılarımızdandır. Emre'nin edebiyatı, sadece kendi için kitaplar yazmak değil, yayımlanmış eserler üzerinde de hassasiyet ve titizlikle çalışarak, okurların o kitapları bir başka gözle görmesini sağlayan, başka ufuklar açan bir edebiyattır. Yazarlar hakkında, onların kitapları üzerine yazmayı yıllardır sürdürüyor Emre. Kimilerinin boş zaman eğlencesi saydığı, onun için apaçık varlık sebebidir. Okuduğu kitaplar üzerine yazma ihtiyacı, onlara duyduğu sevgiden kimi kez de hayranlıktan kaynaklanır. Bunu yılların birikimine yaslanarak edebiyat, kitap, tarih ve düşünce dergilerindeki yazılarından anlarız. Emre, birikiminden herkesin faydalanmasını istiyor ve bunu sağlıyor.

HAFIZA, SORUMLULUK VE VİCDAN

José Saramago'nun geçen sene Türkçeye çevrilen *Lanzarote Defterleri*'nin ikinci cildinde şöyle bir pasaj var: "Bizler sahip olduğumuz hafıza ve üstlendiğimiz



sorumluluğuz. Hafıza olmadan var olamayız, sorumluluk olmadan belki de var olmayı hak etmeyiz." Ali Emre'nin *Fener ile Siren Cemal Şakar Öyküsü* (2024) tam anlamıyla böyle bir eser. Yazdıkları hafıza, sorumluluk ve vicdan bahsinde çok benzeştikleri inkâr edilemez dikkat eşiği yüksek bilinçli iki yazar bir arada. Dünyada ve Türkiye'de olup bitenlere duyarsız kalmayan Şakar'ın kurmaca dünyasının Emre tarafından incelenmesi günümüz eleştiri ortamı bakımından da değerlidir. Malum bir süredir

dergilerden, kitaplardan çok tuhaf sosyal mecralarda karşımıza çıkıyor edebiyatla ilgili eleştiriler, serzenişler. Bu mecralarda haklı olmanın kıstası kitleyi mumla aratan güruhlarca her zaman daha sert, daha haşin bir şeyler yazmış gibi algılanıyor. Dolayısıyla kültürün krizini mesele edinen Oliver Roy'nun *Dünyanın Düzleşmesi* (2024) kitabında sorduğu şu sorular etrafında esaslı sorgulamalar şart: "Yeni bir kültürde miyiz? Yoksa aksine normatifliğin bu şekilde yayılması bizzat kültür mefhumunda derin bir krizin mi belirtisi?"

Ali Emre, romanlar, incelemeler ve portreler yazsa da öncelikle şair. Onun "Öykü, romandan daha çabuk kana karışır. Bu bakımdan da şiire yakın durur." fehvasınca Cemal Şakar'ın hikâye dünyasına yönelmesini anlamlı buluyorum. Emre hikâyecinin edebiyatımızdaki farklılığını açıklarken "fener" ile "siren" simgelerini merkeze yerleştiriyor. Şakar'ın *Gidenler Gidenler* kitabından *Utanç'a* yazdıklarını önce genel sonra tek tek incelemesiyle çok özgün bir metin oluşturmuş Emre. Yazdıkları, sadece Şakar'ın hikâyelerini derinden kavramamı değil aynı zamanda 1980'lerden 2020'lere

insanlığın neler yaşadığını panoramik olarak düşünmemi sağladı. Philipp Sarasin çok haklı: “Geçmiş asla tamamen yok olmaz, hâlâ bugünümüzü etkiler.” Doğrusu bu ayrıntılı inceleme “toplumsalın içinde öznel pencereler açan” Şakar’ı okumayanlar ya da yeniden hatırlamak isteyenler için harika bir başlangıç olabilir.

Cemal Şakar hikâyesinin farklı görünüşleri, geçirdiği evrimleri merkeze çeken *Fener ile Siren*’i bu denli önemseyip başucu kitabı yapma sebebim, okura hikâyecinin ilk kitaplarından son eserine kadar incelenen tüm metinleri daha yetkin gözlerle anlama imkânı sunmasıdır. Bazı insanlar vardır “anlatsa da dinlesek” deriz. Kimi kalem erbabı vardır yeni eserini dört gözle bekleriz. Ali Emre hem yazdıklarına hem hitabına doyum olmayan, her cümlesi “şairin saçığı altında” kurulmuş “diz çökmeyen” edebiyatçılarımızdan. Anlatacağını en etkili biçimde anlatmayı seviyor. Hakikatsiz kalıpları, çıkış yolu sunmayan ezberleri boş vermemizi salık veriyor, dikkat etmemizi istiyor, uyanıklığımızı korumamızı. Edebiyat alanındaki gelişmeleri yakından izlerken ülkemizi, İslâm coğrafyasını ve dünyayı da aynı paralellikte takip ediyor.

İKİ SİMGE: FENER VE SİREN

İncelenmiş her bir eseri meraklı okura bırakarak Ali Emre’nin fener ve siren etrafında bir hikâyecinin dünyasına dair yazdıklarına dönmek istiyorum. Emre de tıpkı Cemal Şakar gibi, olaylara sadece edebiyat penceresinden bakmaz; insanı, toplumu ilgilendiren önemli meselelere parmak basar. Tekno-oligarşi de terör de direniş de mülteciler de

yozlaşmalar da kapitalist düzen de merceği altındadır. Dünya ve Türk edebiyatını da bu gözle takip ediyor. Emre’ye göre Şakar hikâyelerinde fenerle bütünleşen “görme” ve sirenle özdeşleşerek sese odaklanan “işitme”, bilhassa gerçeklik bağlamında bir adım daha öndedir ve metin âdeta bu iki kanatla ilerler. Başka duylara da hitap eden Şakar hikâyeciliği açısından kitabın ilk bölümündeki şu satırlar eserin niçin iki simgeye yaslandığını anlamak bakımından kıymetlidir: “Kalp bu iki eksende [fener ile siren] derlenip toplanarak çarpmaya yönlendirilir; zihin bu iki temas eşliğinde didiklenerek pörsütmekten ve kovuğuna çekilmekten uzak tutulur. Gözümüz sık sık kamaşır, buğulanır, yaşarır hatta incinir, kulağınız da uzun uzun çınlar. (...) Şakar gün boyu cebinde, elinde yahut kafasında taşıdığı fener ile bileğine doladığı ya da dudağına yapıştırdığı düdüğü, yeri veya zamanı geldiğinde, yazı masasının alnacına da çakar.”

Ali Emre; tema, anlatım ve kara gerçeklik üzerinden Cemal Şakar hikâyesinin temel özelliklerini gösterir. Hikâyelerin önemli yükseltilerine ve yol açıcı rolüne odaklanarak yazarın on iki kitabını yayın akışını ihmal etmeden müstakil bir değerlendirmeye tabi tutuyor. Özgün ve örnek çalışma, bir şairin gözünden usta bir hikâyecinin serencamı niteliğinde. Eser, yazmaya ve okumaya gönül verenler yanında akademik incelemeler için kaynak kitap vasfında. Bunun abartılı bir yorum olmadığı, metin özenle okunduğunda anlaşılacaktır.

Ali Emre, kitabın girişindeki otobiyografik boyutları da bulunan “Eşik Söz” yazısında okuruna samimiyetle sesleniyor. “Edebiyatın

içindeki yeri ve ağırlığı her geçen gün biraz daha artan öykü; şairin tahtının sallandığını da ima eden bazı yazar ve eleştirmenler tarafından, zamanımızın en önemli ve en yaygın türü olarak gösteriliyor. (...) Cemal Şakar da kültür, sanat, din, medeniyet, biyografi, modernizm-postmodernizm, poetika, imge, dil gibi farklı alanlarda yazmakla beraber, daha çok öykücülüğü ile tanınan bir isim. (...) Bu kitap bir şairin, iyi bir okuyucusu olduğunu düşündüğü yol açıcı bir öykücü hakkındaki tespit ve yorumlarını içermesinin yanında; vefanın kıt olduğu bir dönemde, edebî yakınlık ve kalbî muhabbetin bir tezahürü olarak da görülebilir.”

Cemal Şakar hikâyesine yakın okumaya tâbi tutan *Fener ile Siren*’in tek seferde değil süre gelen zaman diliminde yazıldığı bir gerçek. Bunu özellikle Şakar’ın kitaplarıyla ilgili müstakil yazıların girişlerinde daha iyi anlıyoruz. Düşünceyle duyguyu dil yordamıyla anlayıp anlatmaya çalışan yazarın hayatıyla eserlerinin yanı sıra onun hakkındaki akademik araştırmalara dair de bilgi veriliyor. Sonra Cemal Şakar hikâyeciliğinin temel özelliklerine daha sonra ise hikâyelerine odaklanılmış. Tüm bunların ortak özelliği ve incelemeyi önemli kılan, konu edilen kitapların ve hikâye kişilerinin edebî bir dille incelenmesi ve okurun kitaba, yazara, isimli isimsiz hikâye karakterlerine başka bir pencereden bakmasını sağlamasıdır.

Ali Emre, Cemal Şakar’ın hayatına ve hikâye serüvenine bakarken, okurlarını 1980’lerdeki dönüşümlerin uzandığı boyutlar hakkında da düşündürüyor. Hiç kuşkusuz bu dönem sadece küreselleşme ve neoliberalizmle atbaşı

giden bireycilik, hazcılık, her şey mümkün, kendi başına hallet, kişisel gelişim, kozmopolitlik gibi değerlerle anlaşılabilir. Nitekim sol görüşlü bir ailede büyüyen Şakar, üniversite öğrenimi için gittiği Ankara’da kurduğu dostluk bağlarıyla yavaş yavaş günümüzde İslâmcılık olarak adlandırılan dünya görüşüne bağlanır. Bu kısımlar 1980’lerin edebiyat ortamına ya da yayın dünyasına ilişkin resimler, izlenimler sunuyor bize. Şakar, günlerinin önemli bir kısmını dönemin çoğu genç okuyazarı gibi Zafer Çarşısı’ndaki Akabe Kitabevi’nde geçirir. Dikkatimi çekenlerden biri, ruh dünyaları ve ilişki biçimleri yüzey görüntülerin ötesinde incelemeler gerektiren Yaşar Kaplan dolayısıyla *Aylık Dergi* muhiti ile ilgili olanı. Emre’nin sözü buraya getirmesinin elbette bir bağlamı var. Hikâyecinin dostluk kurduğu Ramazan Dikmen ile Ömer Lekesiz yazdıklarını *Aylık Dergi*’ye vermektedir. Duyarlı, incelikli, donanımlı ve usta yazar Şakar’ın ilk dönem hikâyeleri bakımından bu dergi çevresi önemlidir. Emre bu faslı şöyle anlatıyor: “Şakar da ilk öykülerini göstermek için bu dergiye [*Aylık Dergi*] gider. *Mavera* ile daha sıkı ilişkileri olmasına rağmen *Aylık Dergi*’yi tercih etmesini, yöneticisinin dergilerdeki ‘abencilik anlayışı’na karşı çıkmasına bağlıdır. Kaplan, o yıllarda Nuri Pakdil’e cephe almış, birçok genç kalemi de etrafına toplamıştır. Şakar söz konusu görüşmede dergiye dört öyküsünü verir; Kaplan öykülerden ikisini beğenip ayırır.”

HİKÂYESİNİN ÇAĞINA SAHİTLİĞİ

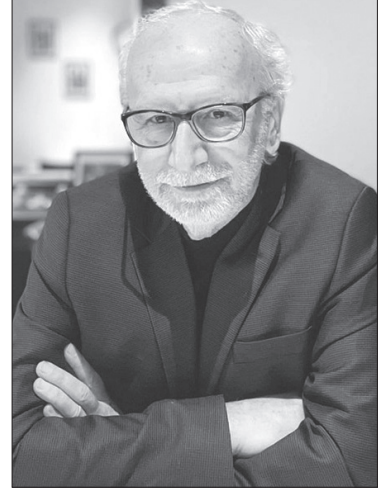
Cemal Şakar’ın on iki kitabına odaklanan *Fener ile Siren*’i sadece yazarlar değil akademik inceleme yapanlar da okumalı derim.



Ali Emre

Hikâyecinin yazdığı dergiler ve dostluklarının yanında söyleşi/soruşturma cevaplarını dikkate alarak Ali Emre’nin kısa ve öz biçimde yazdıkları hem yoğun bir emek mahsulü olduğu için hayranlık uyandırıyor hem de yazarın dünyasını merak ettiriyor. Nihayetinde kitabın bilincin katmanlarını ve hikâyecinin anlatı güzergâhını ışıtan birinci ve ikinci bölümlerini okurken bu kısmın niye önemli olduğunu daha iyi anladığımı söylemeliyim. Bir yazarın hikâye toplamını yakın okumayla açan incelemenin değindiği her konudan söz etmek mümkün görünmüyor. Yine de Emre’nin bakış açısını ve yaklaşımını yansıtacağını düşündüğüm birkaç konuya değinmeye çalışacağım.

İlk bölüm yoğun biçimde Cemal Şakar hikâyesinden söz ediyor, burada hikâyecinin insan ve dünya üzerine, dünyanın meselelerine dair bir şeyler söylediğini anlıyoruz. Ali Emre hikâyelerdeki dönemsel farklılıkları göz ardı etmeden Şakar’ın çağının gerçek bir şahidine dönüşmesini hikâye adlarını vererek anlatırken şöyle diyor: “Böylece insani hassasiyet



Cemal Şakar

ve sosyal tenkit, yatay açılımlar ve dikey sıçrayışlar eşliğinde göz kamaştırıcı bir bünyeye kavuşur. Başka bölgelere de ara sıra atıflar yapılır fakat Irak, Filistin, Suriye, Bosna, Mısır, Arakan, Arabistan, Afrika ve hatta Ortadoğu’dan gelen etkiler bağlamında çeşitli Avrupa ülkeleri sürece bağlı olarak teker teker sahne alır.” Sanırım Emre’nin kitabının etkileyici yanı bu denli geniş yelpazedeki hikâyelerin sağlam bir çerçeve içerisinde yorumlanmasıdır.

Aslında Ali Emre’nin aktardığım ifadeleri ve devamındaki satırlar Cemal Şakar’ın hikâyelerinin şimdi ve burada yaşamakta olduklarımıza, şahit olduklarımıza ilişkin zihin açıcı, sağlam bir perspektif sunduğunun göstergesi. Dahası birbirleriyle alakalarını ilk anda göremediğimiz olgular ve durumlar arasındaki yakınlıklara ışık tutması. Şakar diğer hikâyecilerde de “sanatın çağına tanıklık etmesi” meselesini önemser, yazarlara özelden hikâyecilere bu nazarla bakar. Yıldız Ramazanoğlu’nun *Geçip Giden Şeyler* (2025) kitabını kurguda yakaladığı özgün üslubu kadar yoksullar, ezilenler, sömürülenler

ve savaşın sonuçları üzerinden değerlendirdiği satırlar bu açıdan şaşırtıcı değildir. Emre, Şakar'ın Filistin direnişine, Gazze'deki acılara özellikle dikkat kesildiğini belirttiikten sonra "Zarurat-ı Hamse" hikâyesine yakından bakar. Şakar'ın *Portakal Bahçeleri* kitabındaki bu hikâyesinin yanında *Utanc* adıyla bir araya getirdiği hikâyelerinde de mültecilik meselesini her yönüyle işlediğinin altını çizer. Emre incelemesinin ilerleyen sayfalarında bu konuyu örneklerle anlatmadan önce şunları yazar: "Dünya edebiyatının bu konudaki ilgi ve birikimini henüz test edemiyoruz fakat bizde bu meseleyi Cemal Şakar kadar gündemine alan başka bir yazar yoktur muhtemelen. Sadece bu alana yoğunlaşan, ayrıntılı bir mukayese ve çapraz sorgulama içeren müstakil bir çalışma, iddiamızın ne kadar isabetli olduğunu gösterecektir."

Bu satırlarla ilgili olarak şu hususu da belirtmekte yarar var: Son yıllarda yayımlanan hikâye kitaplarını okuyanlar mülteciliğin işaret ettiği dramların önemli bir tema olarak karşımıza çıktığının farkındadırlar. Benzer biçimde ya da bu hassasiyetin bir başka görünümü olarak hikâyecilerin kelime seçimlerindeki özenin de... Yazarlar sorumluluk ve vicdan bağlamında mülteciliği farklı yönleriyle edebiyata taşımaya devam ediyorlar. Cemal Şakar'ın "ânın vacibi yahut yakın dönem hafızasına katkı sadedinde" mültecileri anlatması değerli ancak meseleyi en az onun kadar işleyen başka hikâyecilerin de bulunduğu göz ardı edilmemeli. Mesela Cihan Aktaş'ın *Fotoğrafta Ayrı Duran* (2017) kitabı on dört hikâye boyunca mülteciliğin farklı biçim, boyut ve bağlamlar-

da sorunsal edildiği hikâyeler toplamı olarak çıkıyor karşımıza. Şunu mutlaka belirtmeliyim, kesinlikle salt bu eserden ibaret değil mülteciler odaklı hikâyeler, yazarın bu izleğin öne çıktığı başka hikâyelerinin de bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Adını andığım eser, sanırım bu meselenin en yoğun ele alındığı kitaptır.

Derinliği azalmış, renkleri solmuş, niteliklerin niceliklere kurban edildiği, anlamın düz anlamların bile birkaç basit işaretle, çağrışımlara kapalı, hayal gücüne imkân tanımayan iletişim sistemleriyle iletildiği bir dünyada hikâye okumak başlı başına değerli. Cemal Şakar, Türkiye'de ve dünyada neler değişmiştir ya da değişmektedir, sorusunun cevabını bulabileceğimiz hikâyecilerden biri. Çünkü 1980'lerden bu yana farklı kültür modellerinin taşıyıcılığını yaptığı değerler arasındaki çatışmalar artmış, hazcılık yaygınlaşmıştır. Günümüzde birbiriyle bağdaşmaz dil oyunlarının yan yana var olması ve kimin hakikate sahip olduğunu mutlaka bilmek ya da söylemek zorunda kalınmaması postmodern bir gelişmedir. İlâveten dijital ve bilimsel atılımlar hayatla/edebiyatla alakamızı dönüştürmüştür. Neoliberal mali ekonominin yayılmasıyla ekonomi üretimden sanal finansa yönelmiştir. Göçler, melezleşmeler, yurtsuzlaşmaya, azınlıklarla çoğunluk arasında oturmamış ilişkilere yol açmış, bunalan insanlar "iç faşizm" in yeni neferleri olmuşlardır. Tüm bunların neticesinde ortaya çıkan durumsa "akışkan, ama sıkça çatışmalı ve karman çorman şekilde sistem oluşturan eğilimlerden, yaşam tarzlarından, değerlerden,

teknik yenilik ve ekonomik uygulamalardan oluşan bir demet" olarak çerçevelenebilir.

Ali Emre'nin *Fener ile Siren Cemal Şakar Öyküsü* kitabının en büyük hüneri ömrünün neredeyse kırk beş yılını hikâyeye vermiş çalışkan ve kıymetli bir yazarın cehdine samimiyet ve kadirşinaslıkla şahitlik etmektir. 1980'lerin sonundan bu yana edebiyatın neredeyse her alanında ustalıklarla, şiir, roman, deneme, inceleme yazan Emre, bu eserini "gözünü fenere, kulağını sirene yaklaştıran dikkatli ve sabırlı okuyuculara" sunuyor. Nasıl sunmasın ki yılların yorgunluğu, uykusuz vakitleri ve düşünerek geçip giden ömür, özel vakitlerden edilen feragat söz konusu. Derinlikli bir bakış açısının refakat ettiği bu eleştiri kitabının da bu gözle, bu düşünceyle okunmasını ve okutulmasını diliyorum.

Bu metnin başlangıcı ve sonu zihnimde netleştikten sonra süreç içinde sürprizlerle karşılaştım ki yazmanın ve okumanın asıl heyecan verici yanı da bu sanırım. Sürprizler ve beklenmedik zamanlarda karşınıza çıkan yeni kitaplar... Metin tamamlandıktan sonra Cemal Şakar'ın *Eriyen Karlar* (2026) isimli eserini okuma imkânı bulduk. Kitaptaki hikâyeler içerik itibarıyla Ali Emre'nin değindiği meseleler bakımından okuyan herkesin zihninde yankılar uyandırabilecek nitelikte. Farklı karakterlerle ilerleyen hikâyeler okuru ister istemez "hayatın orta yerinde", "sirenler içinde" yazmanın anlamı üzerinde düşündürüyor. Dolayısıyla Şakar'ın tematik sürekliliği olan hikâyeler kurmaya devam etmesi onun üzerine yazma eyleminin süreceğinin göstergesi.